

MAGYAR KÖZIGAZGATÁSTUDOMÁNYI INTÉZET
HUNGARIAN INSTITUTE OF PUBLIC ADMINISTRATION
BUDAPEST IV. EGYETEM-TÉR 1.

No. 18. sz.

DIRECTOR:
MAGYARY ZOLTÁN
EGYETEMI TANÁR
IGAZGATÓ.

CSONGRÁD MEGYEI VÁROS KÖZIGAZGATÁSA

TÉNYMEGÁLLAPÍTÓ TANULMÁNY

ÍRTA:

KISS ISTVÁN

TARTALOM.

Előszó. Irta: Magyary Zoltán	Oldal V

ELSŐ FEJEZET.

A közigazgatás helye és tárgya.

1. §. Csongrád földrajzi helyzete.	1
2. §. Csongrád népessége.	4
3. §. Csongrád város és közigazgatásának története.	21
4. §. Csongrád települése.	50

MASODIK FEJEZET.

A közigazgatás szervezete.

5. §. A törvény keretei.	55
6. §. Csongrád autonóm szervezete általában.	40
7. §. Az autonómia hivatali szervezete.	47
8. §. Az állami igazgatás szervei.	56
9. §. Az autonómia és az állami igazgatás szerveinek kapcsolata.	66
10. §. A tisztviselők és az autonóm testületek tagjai.	71
11. §. A szervezet és a település összefüggése.	76

HARMADIK FEJEZET.

A közigazgatás működése.

12. §. Az autonóma működése általában.	81
13. §. Csongrád megyei város választó közönsége.	87
14. §. A képviselőtestület és annak bizottságai.	89
15. §. A polgármester.	95
16. §. Az árvaszék.	99
17. §. Az egyes ügyosztályok és előadók.	101

NEGYEDIK FEJEZET.

A közigazgatás gazdaságossága és eredményessége.

18. §. Általános igazgatás.	118
19. §. Közegészségügy.	150
20. §. Közoktatás, Közművelődés, Vallás.	153
21. §. Szegényügy és népjólét.	156
22. §. Közélelmezés.	140

IV

	Oldal
25. §. Városépítés, Utcák, járdák, terek gondozása.	142
24. §. Vagyonigazgatás és hitelügy.	146
25. §. Az anyagbeszerzés.	151
26. §. Közüzemek, önálló vagyonkezelésű intézmények és különálló alapok.	154
27. §. Összefoglalás.	161

FÜGGELEK:

A közigazgatásnak Csongráddal kapcsolatos szervei	164

MELLÉKLETEK:

TÁBLÁZATOK:

- A) A földadókataszteri csoportok területe és művelési ág szerinti megoszlása.
- B) Csongrád megyei város tisztviselőinek és alkalmazottainak állomány-táblázata.
- C) Csongrád megyei város tisztviselőire és alkalmazottaira vonatkozó főbb adatok.
- D) Csongrád megyei város 1952. évi költségvetésének előirányzata, jóváhagyása és zárszámadási eredményei.

TÉRKÉPEK ÉS GRAFIKONOK:

- I. Csongrád megyei város külterülete.
 - II. Csongrád megyei város képviselőtestülete bizottságainak és társas szerveinek összetétele és kapcsolatai.
 - III. Csongrád megyei város közigazgatásának szerkezete.
 - IV. Csongrád megyei város belterülete.
-

ELŐSZÓ

A 19. század második felében elterjedő jogi pozitivizmus a jogszabályok elszaporodására vezetett, mert azt kívánja, hogy minden hatósági rendelkezés pozitív jogszabályon alapuljon. Ezzel együtt jár az a jogi feltevés, hogy a jogszabályok érvényesülnek is, és az élet, főleg a közigazgatás, ahhoz pontosan igazodik. A valóság ezzel szemben az, hogy a jogszabályok csak az azokat végrehajtó embereken keresztül tudván érvényesülni, a gyakorlatban kisebb-nagyobb fokban eltorzulnak, kopnak, aminek lehetősége és valószínűsége annál nagyobb, minél több ember vesz részt a végrehajtásukban. Az eredmény az, hogy az érvényesülő, az élő jog, sokszor eltér az írott jogtól és, hogy ugyanaz az írott jogszabály többféle változatban érvényesülhet.

Az írott és élő jog közti különbséget a jogtudomány el szokta hanyagolni. Az írott jog azonban posztulátum, és aki azt az életviszonyokkal azonosítja, nagy számítási hibát követ el. A közigazgatás funkciója az életviszonyok alakítása, célja eredmények elérése. Az eredmény faktum, amelyet egybe kell vetni a posztulátummal. Az egybevetés kétféle megállapításra vezethet. Vagy arra, hogy a jogszabály végrehajtása tökéletlen és annak tökéletesítésére van szükség. Vagy arra, hogy a végrehajtás folyamán az írott jog posztulátumától olyan eltérések fejlődtek ki, amelyekkel számolni kell. A tényeknek és az élő jognak ismeretére szüksége van a közigazgatásnak, a jogszabályokat, főleg rendeletek útján gyakran változtató, továbbfejlesztő kodifikátornak és a jogtudományok művelőjének egyaránt.

Annak kimutatására, hogy a törvénynek tömör rendelkezései, amelyekkel a kodifikátor, a közigazgatás és jogi oktatásunk, mint abszolút normákkal dolgozik, a végrehajtásban mily gazdag részleteket, mily sokféle változatot ölelnek fel és így végrehajtásukban, érvényesülésükben mennyire módosulnak, a községi törvényt (1886 : XXII. t. c.) választottuk, annak is csak a megyei várostra vonatkozó részét. Csongrád megyei városnak például való választásában része volt annak a véletlen körülménynek, hogy a mű szerzője ezt a várost alaposan ismeri és ott munkájának körülményei kedvezően alakultak.

A Közigazgatástudományi Intézet célja e *ténymegállapító tanulmány* létrehozásával az volt, hogy feltárja a közigazgatás életét a törvények és más jogszabályok keretében és bemutassa egy városnak, mint a közönséghez legközelebb álló közigazgatási *egységnek* életét, a közönségtől távolabb álló közigazgatási szer-

vekkal való kapcsolatában. Ilyen célú munka a magyar irodalomban eddig hiányzott. Tudtuk, hogy a törvények a közigazgatás szervezete és működése terén nem tudnak teljesen érvényesülni, de nem tudtuk azt, hogy mennyi és milyenfokú eltérések vannak.

A jogszabály posztulátumának kizárólagos számbavétele kielégítheti az elméleti jogtudomány művelőit, akik többnyire abból a kényszerűségből szorítkoznak az írott jog tárgyalására, hogy az élő jog megismerése számukra nem hozzáférhető. De azokat az állampolgárokat, akiknek a kedvéért, vagy érdekében a közigazgatás és a jogszabályok vannak, a közigazgatás tényleges teljesítményei és a jogszabályok érvényesülése érdeklik. Ugyancsak a tényekből indul ki a szervezés és a közigazgatás javítása, amely irányú erőfeszítések eddigi gyarló eredményei is arra a hibaforrásra vezethetők vissza, hogy nem a közigazgatás tényeiből indultak ki, hanem abból a feltevésből, hogy a tények egyenlők a jogszabály követelményeivel. De a tények maguk a tudomány emberei számára is fontosak, mert a problémák felismerésének, az étellel való lépéstartásnak előmozdítói és az elméleti megállapítások helyességének próbakövei.

A szerző, aki a Közigazgatástudományi Intézet volt érdemes tanársegéde, hálás munkát végzett a mű megírásával, mert a jellemző tények kiválasztása és a ténymegállapító tanulmány módszerének megállapítása terén egyaránt járatlan úton kellett járnia.

Hálás köszönetet mondok elsősorban dr. *Csergő Károly* alispán úrnak, akinek bölcs megértése és szakértő segítsége ékes bizonyítéka annak, hogy a gyakorlati közigazgatás valódi tekintélyei szoros lelki kapcsolatban vannak a tudománnyal. Köszönöm egyúttal Csongrád megyei város hatóságának és mindazoknak megértő támogatását, akik a munka sikeres elvégzését előmozdították.

Budapest, 1935. évi július havában.

Magyary Zoltán.

I. FEJEZET.

A közigazgatás helye és tárgya.

1. §. Csongrád földrajzi helyzete.

A Tisza folyó alföldi szakaszának a derekán, kevéssel a Kőrös torkolata felett a Tisza jobbpartján, Csongrád vármegye legészakibb részén, az északi szélesség $46^{\circ} 42' 30''$ és a Ferrótól számított keleti hosszúság $37^{\circ} 49'$ alatt fekszik Csongrád, megyei város. Területe 23.324 hektár, lakosainak a száma 26.046.

A város egész területére rányomja bélyegét az a nagyobb tájegység, amelybe tartozik, t. i. a Nagy Magyar Alföldnek a Duna-Tisza közére, helyesebben a Tiszavölgyre, a Tisza középső folyására eső centruma. Ebből folyólag a földje teljesen sík, erősen alföldi jellegű, minimális magasságkülönbségekkel tarkított. A város területének tengerszín fölötti magassága 82 m és 97 m között változik. A minimum a Tisza nyílt árteréül szolgáló Nagy Bokros (82). A maximum pedig a fentebb említett nyílt ártérnek a nyugati határvonalát képező Tiszamenti Halomság, amelynek legmagasabb pontja: a Keselypart (97 m).

A magasságkülönbségek azonban egymás mellett csak a Bokros-t körülhatároló halmok mentén érik el a 10 métert, mert egyébként lassu átmenetekben olvadnak egymásba.

Az ártérperem magassági színvonala pedig belevesz az alföldi síkságba egészen enyhe lejtőjével. Itt a magasságkülönbség alig-alig haladja meg a 4—5 métert.

Amilyen egyhangú és tagolatlan a csongrádi táj a magassági különbségek szempontjából, ugyanolyan a vizek terén is. Igaz, hogy a Tisza folyó két részre osztja, de a kisebbik rész, amelyet a Kőrös egészen kis szakasza még szintén két részre tagol, csupán $\frac{1}{10}$ részét teszi ki az összterületnek. Ezenfelül csak a Tisza holt ágai jelentenek vízrajzi tagoltságot. A Tisza folyónak a város területét mosó szakasza egyharmadrésze határt alkotó víz. Ugyancsak határt képez az amúgyis kis szakaszában csongrádi partot mosó Kőrös, valamint az ebből kiágazó, illetve közvetve ebből táplálkozó Kurca. A város területének tiszántúli részét tagolja egy nagyobb Holt-Tisza-ág és egy kisebb Holt-Kőrös-ág. Ezek, különösen télvíz idején erősen gátolják a közlekedést.

Teljesen sívár képet mutat vízrajzi szempontokból a város területének tiszáninneri része. Ezen az oldalon ugyanis az egészen jelentéktelen Vidra-éren kívül, mely maga is inkább több

hosszúra elnyúlt tavacsának az egymásutáni sora, mint összefüggő ér, csak a Bokros vizeit összegyűjtő s leginkább a Bokroson fúrt ártézi kutak levezetőjéül szolgáló Három-fok erecske jelentkezik. Részben a város területére esik még a Duna-Tisza közének a két folyóvölgyi szakaszát jellemző szikes (fehér) tavak egyike, amelyet Fehér-tó néven ismernek.

A vízrajzi tagoltság által eredményezett természetes vízhiányt részint az ásott (talajvízgyűjtő) kutak, a belterület jó részén és a külterület egyes részein pedig az ártézi kutak pótolják. Ezek a külterületen elsősorban állattenyésztési és mezőgazdasági célokat szolgálnak (ítatás, öntözés). A belterület legnagyobb részének az ivóvízzel való ellátása az ártézi kutakra alapozva történik. Az ártézi kutak földrajzi fekvését az I. szám alatt csatolt kartogrammm tünteti fel.

A talaj maga valamivel változatosabb képet mutat, mert az aranyló sárga homoktól kezdve a legjobb minőségű árterületi (réti) fekete földekig az Alföld számottevőbb talajfélésegei megtalálhatók. Így szikes talajok is bőven akadnak, szintén felölelve azoknak az egészen terméketlen sziktól kezdve minden fajtáját.

A város területének művelési ág szerinti megoszlását az A. alatt csatolt táblázat tünteti fel. Tekintettel arra, hogy a táblázat nem egyéb, mint a földadó csoportok összesítő kimutatása, egyben a város birtokmegoszlására vonatkozóan is nyújt némi képet. A művelési ág szerinti megoszlásból említésre méltó, hogy bár a szántó terület részesedése több mint 50%, azért igen jelentős a földadó alá nem eső terület is. Nagyon kevés a kert, de még kisebb az erdőterület aránya. A homokterületek intenzívebb kihasználására mutat az aránylag jelentős mérvű szőlőterület.

A földadó-csoportok adatai viszont a kedvező földbirtokeloszlásra engednek következtetni, s aránylag igen erős a 15—50 holdas parasztbirtokok részesedése.

A várost közigazgatásilag északon Pest-Pilis-Solt-Kiskún vármegye és Jász-Nagykún-Szolnok vármegye, keleten Csongrád vármegyéhez tartozó Szentes, megyei város és a vármegye csongrádi járásához tartozó Magyartés kisközség, délen egy kisebb szakaszon Szentes megyei város, továbbá ugyancsak a vármegye csongrádi járásához tartozó Csánytelek és Tömörkény nagyközségek, nyugaton pedig újból Pest-Pilis-Solt-Kiskún vármegye határolja.

A város területe a beltelkeket kivéve 28 kisebb-nagyobb dűlőből áll. Ezek az I. alatti térképen és az alanti kimutatáson nyertek feltüntetést.

A már megismert viszonyokhoz hasonlóan nem kedvezőek Csongrád útiügyi viszonyai sem. A közlekedésnek ugyan magasságszínkülönbségből eredő akadályai nincsenek. A vízrajzi viszonyok már inkább jelentenek komolyabb akadályt, bár a lakosságnak csak kisebb része szempontjából. Nagyobb közlekedési akadályt jelent (különösen télvíz idején) maga a talaj. Az erősen

A dülők kimutatása

A dülő ¹ római száma	A dülő elnevezése	hely- rajzi sz.-tól	hely- rajzi sz.-ig	Terület kat. hold	n.-öl	Tanya- sz.-tól tanya- sz.-ig	Jegyzet
	Beltelek	1	1896	254	991		
Ia	Bököny	1897	3059	427	65		
I	Kisrét	14797	14805	624	1046	1—26	
IV	Kilences	3172	5461	1712	615	27—63	
V	Szántó	5462	4428	2056	1355	64—202	
II	Baltás			50			
III	Zsurmó			40			
VII	Gyevi dülő (Gyevi tanyák)	4429	5148	3155	1175	84a 205—507	
VIII	Fehértó	5149	5237	528	686		
IX	Kettőshalom	5258	7302	8949	24	508—782	
VI	Elsőpart	7305	7756	1064	55		
X	Mámai dülő (Máma)	7757	8908	4951	1215	785—956	
XI	Gyója	8909	9561	1454	417	957—1055	
XII	Külsőjárás	9562	9950		2	1054—1147	Homoki patika és Bokrospart
XV	Erzsébet erdő	10087	10088	160	504		
XVII	Mámai erdő	10472	11161	948	385	1148—1429	
XVI	Csurgó			40			
XVIII	Halesz	10089	10471	285	914	1430—1588	
XXII	Óreg szőlők	11462	12924	922	599		
XX	Nagy ibolyás	12925	15146	58	908		
XXI	Kis ibolyás	15147	15236	15	450	1589—1734	
XIX	Keselyes	15237	15438	545	1534		
XXIV	Kenderföldek	15459	15792	95	945		
XIII	Kis Bokros	9951	9977	2454	1200		Árterület, lakatlan
XIV	Nagy Bokros						u. a.
XXIII	Györfös			120			u. a.
XXVI	Nagy rét	15795	15911	1756	915		
XXVII	Mámai rét	9981	10086	1378	473	1—180	
XXV	Gyójai sziget	9978	9980	145	906		
XXVIII	Mentett rét	15912	14796	1082	70	1—80	
	Libalegelő	3060	3171	521	977		Beépített terület
	Utak	14806	15181	1039	249		
	Vizek	15182	15205	1098	254		

homokos részek pedig általában az egész évben. A város területén lebonyolódó közlekedés a kiépített műutak hiányában nagyrészt földutakra szorul. Ezek használhatósága erősen függ a talajtól és az időjárási viszonyoktól. Ennek következtében a város lakosságának tekintélyes részét kitevő tanyai lakosság nehezebben jut kapcsolatba a várossal, úgyis mint a közigazgatás szék-helyével és működési helyével és úgyis mint a termelvényei piacával.

Elegendő csak egy pillantást vetnünk a Csongrád útviszonyait feltűntető térképre (csatolva I. p. alatt), hogy meglássuk

¹ V. ö. a csatolt térképpel.

² A külső járás területe pontosan felmérve nincs. A mérnöki hivatal szerint hozzávetőlegesen 1560 kat. hold.

³ A dülők területének összege nem azonos a város hivatalosan nyilvánított területével. Annak okát sem az adókataszteri adatokat nyilvántartó hatóságoknál, sem a földmérési felügyelőségénél nem adták meg.

ennek fölöttébb mostoha voltát. Különösen, ha számba vesszük azt, hogy a tanyai lakosság legszámottevőbb része a legmostohább úti viszonyok között él. Mert a Baja-Erdőhegyi tranzverzális állami műútnak a csongrádi szakaszát kivéve csupán a Kecskemét felé vivő törvényhatósági útnak egy egészen kis szakasza (az ú. n. Faragó töltés), továbbá a Csányteleken át Szegedre vezető törvényhatósági út van kiépítve.

Közlekedési lehetőséget nyújt még ezenfelül a Tisza. A magyar Tisza hajózható szakaszának Csongrád jelentős állomása, amennyiben állandó hajójárat van a Tisza Szolnok—Szegedi szakaszán. Ennek a szakasznak pedig igen jelentős állomása Csongrád, amit igazol az is, hogy a gőzösök naponta Csongrádból indulnak ki és ide térnek vissza mind a szegedi, mind pedig a szolnoki viszonylatban.

A vasúti közlekedés szempontjából Csongrádnak csak egy lehetősége van: a Kiskunfélegyházát Orosházával összekötő szárnyvonal.

2. §. Csongrád népessége.

Csongrád, megyei város népességét elsősorban demográfiai szempontokból kívánjuk vizsgálni. Az etnográfia nézőszögéből nézve ugyanis Csongrád népe annyira tipikusan alföldi, hogy az, ami ebből a szempontból az Alföld népére áll, az áll Csongrád lakosságára is.

Ebből folyólag feladatunk a népesség statikus erőinek a vizsgálata, vagyis a népesség megoszlása nemek, életkor és családi állapot szerint, a népesség műveltségi állapota, a népesség faji, nyelvi, vallási, foglalkozási homogenitása, vagy heterogenitása stb., továbbá a népmozgalom vizsgálata.

A népesség vizsgálatát — a vizsgált közületen belül megállapítható kisebb települési egységekre való figyelemmel — a következő főbb szempontokra kívánjuk kiterjeszteni.

1. A népesség elhelyezkedése,
2. a népesség neme,
3. a népesség életkora,
4. a népesség családi állapota,
5. a népesség műveltségi állapota,
6. a népesség anyanyelve,
7. a népesség vallása,
8. a népesség foglalkozása,
9. a népmozgalom.

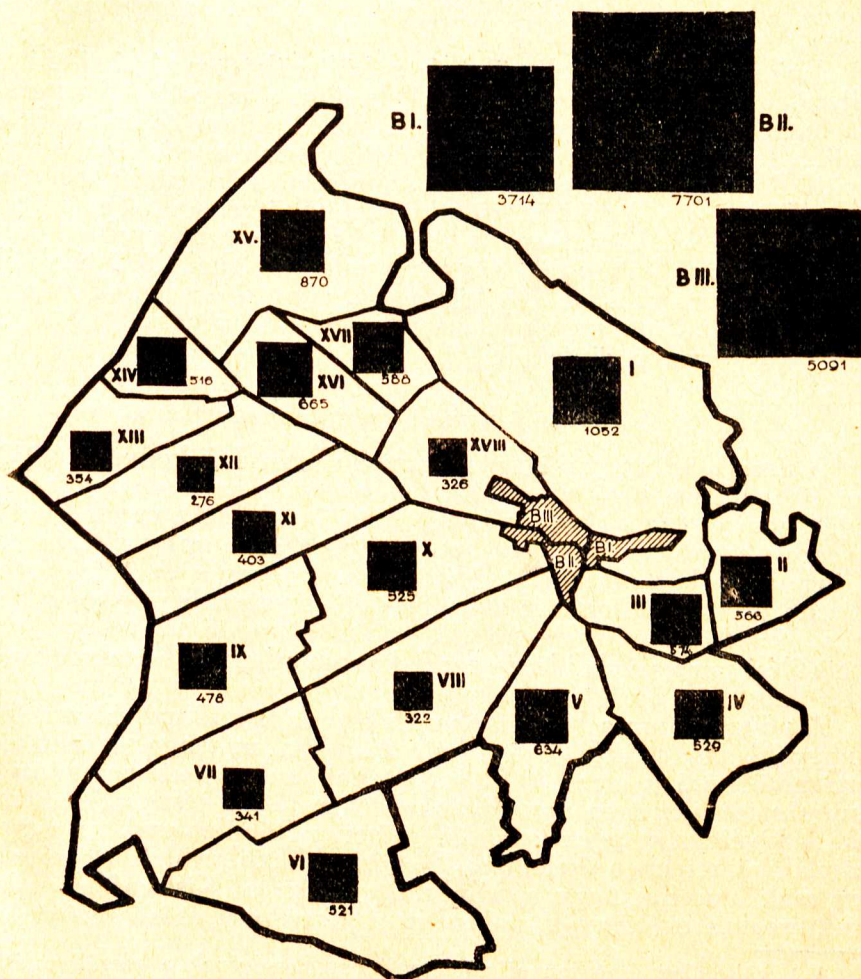
Az összlakosságra, illetve az egész területre vonatkozó adatokon felül vizsgálni fogjuk a belterület és a külterület adatait, külön-külön és egymással szembeállítva, továbbá a belterület és a külterület nagyobb egységeinek¹ az adatait. A legfontosabb

¹ Ezek: a) a belterületen: I—III. kerület, b) a külterületen: 1. Tiszavölgyi tanyák, 2. Kiskunfélegyházi úttól északra fekvő tanyák, Bokrospart és Szőlők-köze, 3. Kiskunfélegyházi úttól délre fekvő tanyák.

demográfiai adatok vizsgálatánál pedig, a külterületen leme-
gyünk a rendelkezésünkre álló legkisebb egységekig: t. i. a nép-
számlálás 18 számlálókörzetéig.

ad 1. A népesség elhelyezkedése.

Csongrád összlakossága 1930-ban 26.046 lélek volt. Ebből a
belterületen lakott 16.506 lélek, vagyis 63.4%, a külterületen 9.540
lélek, vagyis 36.6%. A külterületi lakosság viszonyszámát az
országos és a nagyobb területi egységek átlagaival összehason-
lítva a következő adatokra bukkanunk:

1. sz. Csongrád lakosságának megoszlása statisztikai számláló kerületek szerint.

országos átlag:	21.8%
alföldi átlag:	26.9%
megyei átlag:	47.0%
városi átlag:	23.9%
m. városi átlag:	17.1%

Ezeket az adatokat egybevetve látjuk azt, hogy a külterületi (jelen esetben a tanyai) lakosság Csongrád városában igen tekintélyes hányadát teszi az összlakosságnak. Ennélfogva Csongrád erősen tanyás városnak nevezhető, mert bár nem éri el az ország legtanyásabb vármegyéjének: Csongrád vármegyének az átlagát, de jóval felülmúlja az országos, sőt a tanyai településével annyira jellegzetes alföldi átlagot is. Még jobban érvényesül ez a tanyás jelleg a városi, különösen a megyei városi átlaggal szembeállítva.

Ami most már a belterület és a külterület egységeit illeti, a belterület legnépesebb kerülete a II. kerület a maga 7.701 lakosával, legkevésbé népes az I. (3.714 lélek). A külterületen pedig a legtöbb lelket a Kiskunfélegyházi úttól északra eső tanyákkal együtt Bokrospart és Szőlők-köze számlálja, a legkevesebbet pedig a Tiszavölgy. A 18 külterületi számlálókörzetet illetően a legtöbb lelket az I. körzetben (A területileg is a legnagyobb kiterjedésű Bökény, Mámái-rét, Nagy-rét) találták, ahol 1.052 lélek él, a legkevesebbet pedig a XII. körzetben, ahol 276 a lelkek száma. Az egyes számlálókörzetek lélekszám szerinti megoszlását az 1. számú kartogramm tünteti fel.

ad. 2. A népesség nemek szerinti megoszlása.

A nemek aránya az összlakosságban aránylag kedvező (1930-ban 1000 férfire 1034 nő jutott), bár ez 1920-al szemben rosszabbodást mutat. (Az akkori arányszám 1029 volt.). Az egyes kisebb egységek azonban egymással szembeállítva igen nagy eltéréseket és ingadozásokat mutatnak. Különösen érdekesek és jelentőségteljesek ezek a változások a külterületi egységekben, ahol a tanyára általában jellemző nőhiány adatai a tanyai település egyes tömörülési pontjaival, illetve ezzel kapcsolatban a birtokmegoszlással látszanak összefüggést mutatni.¹

A nő-minimum a legritkábban lakott és így természetesen a nagyobb parcellákra osztott határrészeken, míg a nő-maximum (ami nőtöbblétté is emelkedik) a határnak a legsűrűbben lakott s természetesen igen apró birtoktestekre tagolt részein jelentkezik. A kivételként jelentkező külterületi nőtöbblet csak az egyes számlálókörzetekben észlelhető. A nagyobb külterületi egységekben csak annyira, hogy a konkrét egység: a Kiskunfélegyházi úttól északra eső tanyák, valamint a Bokrospart és a Szőlők-köze

¹ A külterületi és a tanyai nőhiány jellegzetességének a megállapítását és okainak taglalását lásd: dr. Thirring Lajos: A tanyák, puszták és egyéb külterületi lakott helyek népessége 1930-ban. Bp. 1933. Hornyánszky (Kluy. A Magyar Statisztikai Szemle 1932. évi 12. számából) 13. és köv. old.

nő száma jóval meghaladja a mezőgazdasági jellegű külterületek indexét.

Míg az összlakossághoz viszonyítva a két nem aránya az országos átlagnál kedvezőbb és a külterületeket pedig az erős férfitöbbség jellemzi, addig jellegzetesen szökken fel a nő-többség a város belterületén, ahol az arányszám (1.111) túl haladja a vármegyék belterületi indexét (1.043), sőt a megyei városokat általában jellemző belterületi nő-többséget (1.092) is felülmúlja. Ez a nő-többség a házi-cselédek nagyobb számából ered, s egyben pedig a külterületi férfitöbbség természetes reakciója, kiegyensúlyozója.¹

Megnevezés	férfi	nő	¹⁰⁰⁰ férfire esik nő
Belterület I. kerület	1.735	1.979	1.140
„ II. „	3.663	4.038	1.102
„ III. „	2.421	2.670	1.102
Belterület összesen:	7.819	8.687	1.111
Külterület I. körzet	539	513	951
„ I. „	296	270	912
„ III. „	294	280	986
„ IV. „	287	242	850
I–IV. Tiszavölgyi tanyák összesen:	1.146	1.305	921
Külterület V. körzet	343	291	848
„ VI. „	274	247	901
„ VII. „	186	155	833
„ VIII. „	174	148	850
„ IX. „	266	212	796
„ X. „	295	230	745
V–X. Kiskunfélegyházi uttól délre eső tanyák összesen:	1.538	1.283	834
Külterület XI. körzet	218	185	848
„ XII. „	134	142	1.059
„ XIII. „	182	172	945
„ XIV. „	275	241	876
„ XV. „	423	447	1.056
„ XVI. „	327	338	1.033
„ XVII. „	298	290	970
„ XVIII. „	175	151	868
XI–XVIII. K. K. fházi uttól északra eső tanyák Bokrospart, Szőlókköze összesen:	2.032	1.966	967
Külterület összesen:	4.986	4.554	913
Csongrád összesen:	12.805	13.241	1.034

¹ V. ö. Thirring Lajos: id. mű 16. old.

ad 3. A népesség életkor szerinti megoszlása.

Az összlakosság életkor szerinti megoszlásánál azonnal szembetűnik az alacsonyabb korosztályok aránylag igen gyenge képviselése. Ez ugyan országos jelenség. (A világháborúnak és az egyke elharapódzásának a következménye), de közületünk szempontjából elszomorító az, hogy még az amúgy is gyenge országos átlag alatt, sőt egyes kategóriáiban az országos átlag alatt lévő megyei városi átlagok alatt van a jövő fejlődés szempontjából számbajöhető generációk indexe. Táblázatunk idevonatkozó adatai szomorú képet mutatnak. A 15 éven alóli népességből csak a 3—5 évesek indexe haladja meg (ez is csak 0.1-el) az országos átlagot, a többi mind alatta van annak, kivéve a 6—9 éveseket, amely azonos azzal. A 10—11 és a 12—14 évesek indexe pedig a megyei városok átlagánál is alacsonyabb, míg a többi kategória annál kedvezőbb. Ez a körülmény, valamint a háborút végigküzdött generáció hasonlóan gyengébb képviselése Csongrád erős háborús áldozatára mutat, amely nemcsak a közvetlen vérvesztésben, hanem az elmaradt születésekben is jelentkezett. Az eltérések reakciójaképpen az öregek (a 60 éven felüliek) indexe természetesen meghaladja mind az országos, mind pedig a megyei városi átlagot.

Elszomorítóbb képet mutat az egyes kisebb egységekben a belterület kormegoszlása, viszont kedvezőbb a külterületé, bár az országos és a megyei városi átlaghoz viszonyítva az is negatívumot mutat. Ahogyan, ennek megfelelően az öregek száma is magasabb, mint az ország külterületén általában.

Ezt a szomorú képet még jobban megerősítik s ezzel együtt az öregek előrenyomulását a három fő korosztálynak az adatai.

	—15 éven alul	15—59 évek között	60— éven felül
Csongrád összesen	26.6	63.4	10.0
Országos átlag	27.5	62.7	9.8
Megyei városi átlag	25.5	64.9	9.5
Csongrád belterülete	25.0	63.3	11.7
Országos belterületi átlag	26.2	63.1	10.7
Megyei városi belterületi átlag	24.0	65.8	10.2
Csongrád külterülete	29.3	63.6	7.1
Országos külterületi átlag	32.4	61.1	6.5
Megyei városi külterületi átlag	33.2	60.3	6.5

Nézzük most már azoknak a korosztályoknak az adatait, amelyekre a közigazgatás gondoskodása fokozottabb mértékben terjed ki, mint a többire. Ezek a korosztályok elsősorban: a három éven aluliak, mint a csecsemővédelem, a 3—5 évesek, mint a kisdédóvás, a 6—11 évesek, mint a mindennapi, a 12—14 évesek, mint a továbbképző népiskola és a 15—21 évesek, mint a leventeoktatás hatásköre alá tartozó korosztályok.

A népesség korszerinti megoszlása.

Megnevezés	Összes 5 éven népesség aluli	é v e k										60 isme- retlen éven feletti koru		
		3-5	6-9	10-11	12-14	15-19	20-29	30-39	40-49	50-59				
Belterület:	abs. sz.	3.714	175	217	279	104	97	392	693	543	421	344	449	—
I. kerület	%	100	48	58	75	28	26	106	186	146	113	93	121	—
II. kerület	abs. sz.	7.701	417	434	564	257	189	731	1.472	1.018	969	706	944	—
	%	100	55	58	74	34	26	96	192	133	126	92	114	—
III. kerület	abs. sz.	5.091	278	323	420	194	150	518	850	778	614	423	543	—
	%	100	55	63	82	38	29	102	167	153	121	83	107	—
Külterület	abs. sz.	2.721	176	218	246	93	68	310	578	362	277	204	188	1
Tiszavölgyi tanyák	%	100	65	80	90	34	25	114	212	133	101	74	64	—
Kiskunfélegyházi úttól	abs. sz.	3.998	266	238	365	159	128	455	815	499	442	313	318	—
északra eső tanyák	%	100	67	59	91	40	32	114	204	125	111	78	79	—
Kiskunfélegyházi úttól	abs. sz.	2.821	187	208	251	99	90	326	641	387	263	195	173	1
délre eső tanyák	%	100	66	74	89	35	32	116	227	137	93	69	62	—
Belterület együtt	abs. sz.	16.506	870	974	1.263	555	436	1.641	3.015	2.339	2.004	1.473	1.936	—
	%	100	53	60	76	34	27	99	183	141	121	89	117	—
Külterület együtt	abs. sz.	9.540	629	664	862	351	286	1.091	2.034	1.248	982	712	679	2
	%	100	66	70	90	37	30	114	213	131	103	75	71	—
Összesen:	abs. sz.	26.046	1.499	1.638	2.125	906	722	2.732	5.049	3.587	2.986	2.185	2.615	2
	%	100	58	63	82	35	23	105	191	138	115	85	100	—
Országos átlag	%	100	61	62	82	39	31	96	183	147	114	87	98	—
Megyei városi átlag	%	100	56	57	75	36	32	103	189	151	118	88	95	—

A csecsemővédelemnek Csongrádon a népesség 5.8 %-ára vagyis 1930-ban 1.499 csecsemőre kellene kiterjednie. Ebből a tömör településű belterületen él 870, vagyis az összes csecsemők 58.0 %-a, míg 629 vagyis 42.0 % a szétszórt településű tanya-világban. Figyelemreméltó az, hogy míg az összlakosságnak csupán 36.6 %-a él a tanyák között, addig a csecsemőknek 42 %-a találtatott odaküint. Viszonylagosan a legtöbb csecsemőt a Kiskunfélegyházi úttól északra eső tanyák között találták (6.7 %), míg a legkevesebbet a Belterület I. kerületében (4.8 %).

Egészen más képet mutat a kisdedóvás hatásköre alá tartozó 3—5 éves kategória elhelyezkedése. Az összlakosságból 1.638 lélek, vagyis 6.3 % esik ebbe a kategóriába. A kisdedek arányszáma az egyedül kedvezőbb arányszám az országos és a megyei városi átlagokkal szembeállítva. A viszonylagos maximumpont ezúttal a Tiszavölgyi tanyákra esik (8.0 %), míg a minimum a Belterület I. és II. kerülete (5.8 %). Érdekes, hogy a csecsemő maximum helyén a kisdedek arányszáma alig múlja felül a minimumot (5.9 %).

A kisdedeknek 40.5 %-a él a külterületen, míg a belterületre 59.5 % esik.

Csongrád 3.031 mindennapi iskolakötelese (6—11 évesek) az összlakosság 11.7 %-át teszi ki, ami kedvezőtlenebb arányszám az országos átlagnál (12.1 %), de valamivel kedvezőbb, mint a megyei városok átlaga (11.1 %). A tanya fölénye itt is megmutatkozik, bár nem abban a magasságban, mint a csecsemőknél. A tanköteleseknek ugyanis 40 %-a (összesen 1.213 lélek) él a tanyák között, vagyis a tanyai lakosságnak 12.7 %-a, szemben a belterületi 11.1 %-kal. A helyi maximumot ismét a kiskunfélegyházi úttól északra eső tanyák képezik (13.1 %), míg a minimumot a Belterület I. kerülete (10.3 %).

Az ismétlődő iskolai kötelesek korosztályában (12—14 évesek) jelentkezik először minimumként tanyai egység. Nevezetesen a Tiszavölgy, ahol az összlakosságnak csupán 2.5 %-a tartozik ebbe a korosztályba. Szemben a belterületi 2.7 %-os és a másik két külterületi körzet 3.2 %-os részesedésével.

A vizsgált közsület szempontjából igen aggasztó az a körülmény, hogy a produktív korúaknak is csak két csoportja (szerecsére a közeljövő szempontjából a két legjobban számításba jöhető csoportja (t. i. a 15—19 és a 20—29 évesek mulják felül az országos, illetve a megyei városi átlagot. A többi, vagyis a 30—39, 40—49, 50—59 évesek csoportjai, sajnos, ezek alatt maradnak. Ennek megfelelően természetesen az összes veszteséges korosztályok rovására dúzzad fel az öregek aránya.

ad. 4. A népesség családi állapota.

A népesség családi állapota aránylag különösebb eltéréseket az országos átlaggal szembeállítva nem mutat. Ahhoz viszonyítva még legjellemzőbb az elváltaknak aránylag kisebb száma, ami

arra mutat, hogy a családi életnek az elválásokban jelentkező lezülése a vizsgált közületben még nem indult meg olyan nagy mértékben, mint az ország többi részein.

Míg az össznépségből a külterületeken 36.6 % él, addig a nőtleneknek 39.9 %-a, a házásoknak csak 36.2 %-a, az özvegyeknek csupán 23.2 %-a és az amúgy is kis számú elváltaknak csak 20 %-a, ezek egyébként a területi lakosságnak csak 0.2 %-át teszik ki. Legjobban jellemzi a tanyát az elváltak és az özvegyek kisebb arányán kívül a nőtleneknek az igen magas arányszáma. Ennek az előidézője az a körülmény, amit a lakosság korszerinti megoszlásánál láttunk, t. i. hogy azok a korosztályok, amelyek a dolog természeténél fogva a nőtlenek számát szaporítják, a tanyán nagyobb arányban vannak képviselve, mint a belterületeken. Az országos külterületi átlaggal szembeállítva Csongrád külterületén, ha nem is nagyobb mértékben, de viszonylag magasabb a házások aránya, ami az özvegyek és főképpen az elváltak rovására megy.

Megnevezés	Összes népesség	Nőtlen-hajadon	Házás	Özvegy	Törvényesen elvált
Belterület	abs. sz. 16.506	7.890	7.121	1.399	96
	0/0 100	47.8	43.2	8.4	0.6
	0/0 63.4	61.0	63.8	76.8	80.0
Külterület	abs. sz. 9.540	5.050	4.044	422	24
	0/0 100	52.9	42.5	4.4	0.2
	0/0 36.6	39.0	36.2	23.2	20.0
Összesen	abs. sz. 26.046	12.940	11.165	1.821	120
	0/0 100	49.6	42.8	7.0	0.5
Országos átlag	0/0 100	49.4	43.0	6.9	0.7
Megyei városi átlag	0/0 100	50.2	41.9	7.1	0.8

ad 5. A népesség írni-olvasni tudása.

Az emberi műveltségnek, legalább is a legszélesebb tömegeket illetően a legbiztosabb fokmérője a népesség írni-olvasni tudása. Csongrád város ebből a szempontból sajnos, még alatta van az országos átlagnak, bár egyes kisebb területi egységei igen jelentős és örvendetes fejlődésre mutatnak.

Igen érdekes körülmény az, hogy míg általában a külterületeken kisebb az írni-olvasni tudók és ennek megfelelően nagyobb az analfabéták számaránya, addig a vizsgált közület ennek az ellenkezőjét mutatja. Mert amint ez az alábbi táblázatról kitűnik, a 6 éven felüli népességhez viszonyítva a külterületi írni-olvasni tudók számaránya nemcsak, hogy Csongrád belterületének az indexét, hanem az országos átlagot is felülmúlja, jóval túlhaladván egyben az országos és csupán a megyei városokra kiszámított külterületi átlagokat is. Ennek megfelelően az analfabéta minimum is az egyik külterületi körzetre, nevezetesen a Kiskunfélegyházi úttól délre eső tanyákra esik.

Ennek a különösnek látszó körülménynek az oka részint a világháború utáni erős beiskolázási akció eredménye a vizsgált közületben, másrészt pedig az öregek kisebb száma, — hiszen beköltöznek öreg korukra a városba — s így az a fiatal generáció, amelyre a beiskolázás hatálya kiterjedt, természetesen felemeli az írni-olvasni tudók tanyai arányszámát.

Megnevezés	Népesség összesen	ebből ír-olvas		6 éven felüli
		absz. szám	‰	analfabéta ‰
Belterület:				
I. kerület	3.714	2.999	80.7	9.7
II. kerület	7.701	5.983	77.7	12.7
III. kerület	5.091	3.791	74.5	15.6
Külterület:				
Tiszavölgyi tanyák	2.721	2.066	75.9	11.2
Kiskunfélegyházi uttól északra eső tanyák	3.998	3.007	75.2	11.9
Kiskunfélegyházi uttól délre eső tanyák	2.821	2.215	78.5	8.7
Belterület összesen	16.506	12.773	77.4	12.9
Külterület összesen	9.540	7.288	76.4	9.1
Összesen	26.046	20.061	78.5	12.4
Országos átlag	—	—	—	9.6
Országos kült. átlag	—	—	—	13.6
Megyei városi átlag	—	—	—	8.4
Megyei városi kült. átlag	—	—	—	14.3

ad. 6. A népesség nyelvi megoszlása.

A népesség nyelvét tekintve Csongrád lakossága teljesen homogén. Az a kevés idegen nyelvű, akit Csongrádon találtak, az egyes bevándorolt és már megmagyarosodott tisztviselők és egyéb elemek idősebb hozzátartozóiból, illetve a népszámlálás alkalmával itt talált különböző vándormunkásokból s esetleg az itt rekedt volt orosz hadifoglyokból áll.

ad. 7. A népesség vallási megoszlása.

Amilyen homogén a népesség nyelvi tekintetben, ugyanolyan homogén az vallási szempontból is. A lakosság kereken 97 %-ában katolikus. Alig haladják meg az 1 százalékot a reformátusok és a másfél százalékot a zsidók.

Különösen homogén a külterület, ahol a lakosságnak több, mint 99 %-a római katolikus. A külterületeken zsidó vallású lakos egy sincs.

ad. 8. A népesség foglalkozása.

Csongrád foglalkozási megoszlását tekintve erősen parasztváros, mert bár iparforgalmi népessége közel 30 %-ot tesz ki, mégis őstermelő lakossága túlhaladja az országos és jóval túlhaladja a megyei városi átlagokat. Iparos népességének jelenté-

keny része nem egyedül az iparral foglalkozik, hanem mellékesen földműveléssel is, különösen vonatkozik ez a segédszemélyzet nélkül és csak az egy-két segéddel dolgozó iparosokra.

Csongrád 1930-beli 26.046 lakosából 12.397 kereső 13.649 pedig eltartott, vagyis 100 keresőre 110 eltartott esik. Ez az arányszám is erős falusias jellegére mutat, mert hiszen az eltartottak magas száma a vidéki települések sajátossága. Habár Csongrád demográfiájának, amint ez az alanti táblázatból is ki fog tűnni, a keresők és az eltartottak viszonyában is vannak az országos átlagoktól látszólag indokolatlan eltérést mutató adatai.

	100 keresőre jutott eltartott belterületen, külterületen összesen:		
Csongrádon	116	99	110
országos átlagban	115	155	117
városi átlagban	94	115	98
megyei városi átlagban	115	126	115

A legkülönösebb eltérés a külterületi keresők és eltartottak közti viszony teljesen rendellenes alakulása. Munkánk másirányú természete megakadályoz bennünket abban, hogy ennek a rendellenességnek az okát ezen a helyen analizáljuk ki, s így csak annak a feltevésnek kell kifejezést adnunk, hogy ezt a külterületi kereső többletet valószínűleg a kisebb birtokoskategóriák által alkalmazott nőtlen-hajadon gazdasági cselédség és a tanyán kint lévő házicselédség teszi, amely kereső népességnek köztudomás szerint igen kevés az eltartottja. A gazdasági cselédek keresőjre a vizsgált közület külterületén kerekén 70 eltartott jut 100 keresőt véve alapul, ami az országos átlagtól 105 pontot kitevő eltérést mutat, lévén az országos átlag a gazdasági cselédeknel 100 keresőre 175 eltartott. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy az Alföld a másik két országrésszel szemben általában véve szintén csökkenő eltérést mutat, dacára annak, hogy a maximumot képező Szabolcs vármegye is beleesik. S meg kell még jegyeznünk azt is, hogy a Csongrádon tapasztalt kevesbedés előfordul még tanyás városaink közül Hódmezővásárhelyen (100 keresőre 80 eltartott), Szegeden (100 keresőre 47 eltartott) és Kecskeméten (100 keresőre 96 eltartott) a gazdasági cselédek kategóriájában. Ez a körülmény szintén alátámasztani látszik azt a fenti feltevésünket, hogy a tanyás vidékeken túlnyomóan kisebb birtokos kategóriák nőtlen-hajadon gazdasági cselédeket alkalmaznak. Természetesen ez csak feltevésünk, amelyet jelen tanulmányunktól függetlenül kívánunk részletesebben kifejteni és megindokolni.

Csongrád 1930-beli 26.046 lakosából őstermelő 15.191 (58.3%), ipari 6.219 (23.9%), kereskedelmi 955 (3.7%), közlekedési 466 (1.8%), közszerzési és szabad foglalkozású 1.013 (3.9%), véderőhöz tartozó 32 (0.1%), napszámos k. m. n. 1056 (4.0%), nyugdíjas 479 (1.8%), házi cseléd 355 (1.4%), egyéb foglalkozású 280 (1.1%) az eltartottakkal (hozzátartozókkal — nem kereső családtagokkal) együtt.

A lakosság foglalkozási főcsoportok szerinti megoszlását a Belterület és Külterület kisebb egységeiben az alanti táblázat tünteti fel.

	Összesen	Östermelés	Ipar	Kereskedelem és hitel	Közlekedés	Közszolgálat szabad fogl.	Véderő	Napszámos k. m. n.	Nyugdíjas	Házicseléd	Egyéb és ism. fogl.
Belt. I. ker.	5714	1204	1276	247	95	596	7	164	150	125	52
II. ker.	7701	5165	5105	543	189	287	8	521	171	82	54
III. ker.	5091	1787	1605	332	128	283	17	510	145	96	188
Belt. összesen	16506	6154	5984	922	410	966	52	995	466	305	274
Kült. Tiszavölgyi tany.	2721	2565	60	8	27	17	—	29	4	11	2
Kfházi úttól északra eső ta- nyák, Bokrospart és Szőlőköze	5998	5877	107	20	19	25	—	20	8	19	5
Kfházi úttól délre eső tanyák	2821	2697	68	5	00	5	—	12	1	22	1
Kült. összesen	9540	9037	235	53	56	47	—	61	15	52	6
Csongrád összesen	26046	15191	6219	955	466	1015	52	1056	479	355	280 ¹

A táblázat adataiból kitűnőleg a 15.191 őstermelőnek mintegy 60%-a lakik kint a külterületen, tehát jóval több, mint az összlakosságnak. Az egyes körzetek közül a legtöbb őstermelőt a legnépesebb külterületi körzetben, a Kiskúnfélegyházi úttól északra eső tanyákon, beleértve Bokrospartot és a Szőlőközét találták, a legkevesebbet pedig a Belterület I. körzetében, amely különben is az egyedüli körzet, ahol az őstermelők még a relatív többséget sem érik el, mert bár a Belterület többi körzetében sem érnek el abszolút többséget, a másik kettőben legalább a relatív többséget tartják az ipari népességgel szemben.

Az ipari népességből legtöbb esett a belterület legnépesebb körzetére, a II.-ra, bár itt, amint fentebb említettük, a relatív többséget az őstermelő réteg érte el. A legkevesebb ipari népességet a Külterületen a Tiszavölgyi tanyák között találták.

Ugyancsak a Belterület II. körzetében találták a legtöbb kereskedő népességet, míg a legkevesebbet a Kiskúnfélegyházi úttól délre eső tanyák között. Ugyanez a helyzet a közlekedési népességnél.

A közszolgálati és szabad foglalkozású népességből a legtöbb a Belterület I. körzetében lakik, a legkevesebb a Kiskúnfélegyházi úttól délre eső tanyák között.

A véderőhöz tartozó népesség csak a belterületen volt található (legtöbb a III. kerületben és legkevesebb az I. kerületben).

Igen jelentős Csongrádnak a napszámos népessége, amely Csongrád kubikosaiból regrutálódik. A napszámosok legnagyobb részét a belterületen találták, különösen pedig a III. kerületben

¹ Megjegyezzük, hogy a külön foglalkozási főcsoportot képező napszámos-népességbe csak azok soroltattak be, akik kifejezetten, minden külön megnevezés nélkül napszámosoknak nevezték magukat. Nincsenek tehát közöttük sem a kisbirtokos napszámosok, sem pedig a mezőgazdasági munkások, amelyek mindegyike az őstermelő csoportnak képezi alcsoportját.

(510), legkevesebbet pedig a Külterületen a Kiskúnfélegyházi úttól délre eső tanyák között.

Ugyancsak a belterületen telepedtek le legnagyobbbrészt a nyugdíjasok. Legtöbb a II. kerületben (171), legkevesebb a külterületen a Kiskúnfélegyházi úttól délre eső tanyák között (1). Ugyancsak a belterületen találták a házi-cselédek legnagyobb részét, mégpedig a közszolgálati alkalmazottak és a szabadfoglalkozásuak maximumát magában foglaló I. kerületben (125), legkevesebbet pedig a külterületen a Tiszavölgyben.

Az egyéb és ismeretlen foglalkozásuak közül is a legtöbbet a Belterületen, mégpedig a III. kerületben (188) találták, a legkevesebbet pedig a Külterületen a Kiskúnfélegyházi úttól délre eső tanyák között.

A népesség foglalkozási főcsoportjainak az egymáshoz való viszonyában, különösen a Kül- és Belterület egybevetésénél igen érdekes jelenségeket tapasztalhatunk.

Csongrád bel- és kült. továbbá az országos, valamint a megyei városi és az országos és vidéki bel- és külterületi átlagokkal való egybehasonlítását a népesség foglalkozási főcsoportjainak alanti viszonyszámai tüntetik fel.

A táblázat adataiból kitűnőleg Csongrádon az országos átlagot felülmúlja az őstermelő, az iparos és a napszámos népesség aránya. Mégpedig az őstermelő népesség aránya Csongrádon 58.5% az országos 51.8%-kal, az iparos népességé 23.9% szemben a 21.7% országos átlaggal és a napszámos népességé pedig 4.0% az 1.4% országos átlaggal szemben. Ezzel szemben egyáltalában nincs Csongrádon bányász és kohász népesség és az országos átlagnál kisebb mértékben van képviselve a kereskedő, a közlekedési, a közszolgálati és szabadfoglalkozású, a nyugdíjas, a házi-cseléd, az egyéb és ismeretlen foglalkozású népesség.

	Őstermelés	Bányászat és kohászat	Ipar	Kereskedelem és hitel	Közlekedés	Közszolgálat és szabad fogl.	Védterő	Napszámos k. m. n.	Nyugdíjas stb.	Házi-cseléd	Egyéb és ism. fogl.
Csongrád belt.	57.5	—	56.2	5.6	2.5	5.9	0.2	6.0	2.9	1.8	1.6
Belt. országos átl.	48.1	1.0	25.2	6.5	5.9	5.6	0.9	1.5	4.6	2.4	2.5
Belt. vidéki átlag	55.6	1.1	21.5	2.5	5.8	4.8	0.9	1.6	4.2	1.8	2.0
Csongrád kült.	94.7	—	2.4	0.5	0.6	0.5	—	0.7	0.1	0.6	0.1
Kült. országos átl.	65.2	2.6	16.1	4.7	5.9	2.8	0.6	1.0	2.4	1.6	1.5
Kült. vidéki átlag	76.7	3.1	10.4	0.9	2.8	1.5	0.5	0.7	1.8	1.4	0.6
Csongrád össz.	58.5	—	25.9	5.7	1.8	5.9	0.1	4.0	1.8	1.4	1.2
Országos átlag	51.8	1.5	21.7	5.4	5.9	5.0	0.8	1.4	4.2	2.5	2.2
Magyei városi átlag	51.5	0.5	51.1	7.5	5.9	7.5	1.5	2.6	6.7	2.5	5.1

A megyei városi átlaggal való egybevetés adatai szerint Csongrád felülmúlja a megyei városi átlagokat az őstermelő és a napszámos népesség arányában, míg a többi népesség viszonyszáma alacsonyabb Csongrádon, mint a megyei városok átlagában.

Igen érdekes azonban a népesség foglalkozásának egybevetése a bel- és a külterület szerint. Míg, amint láttuk az összes népességet tekintve Csongrád erősen őstermelő jellegű, mind az országos, mind pedig a megyei városi átlagokhoz viszonyítva, addig, ha csak Csongrád bel- és külterületét is hasonlítjuk egybe, már akkor is látjuk, hogy ez úgyszólván kizárólag a külterületi népessége foglalkozásbeli eloszlására vezethető vissza, mert Csongrád külterületén a népességnek 94.7%-a őstermelő, míg a belterületén csak 37.3%. Az iparos népesség alakulása pedig a külterületen 2.4%, a belterületen pedig 36.2%.

A belterületnek egyébként jellemzője az igen magas napszámos részesedés, amely 6.0%-ot jelent.

Az országos belterületi átlagokkal szembehasonlítva, Csongrád belterületén a fentínél kisebb az őstermelő, a kereskedő, a közlekedési, a véderő, a nyugdíjas, a háziacseléd, az egyéb és ismeretlen foglalkozású népesség aránya, viszont nagyobb az iparos, a közszolgálati és értelmiségi, valamint a napszámos népesség aránya.

A csak a vidéki (Budapest és környéke leszámításával) belterületi átlagoknál Csongrádon kisebb az őstermelő, a közlekedési, a véderő, a nyugdíjas, az egyéb és ismeretlen foglalkozású népesség aránya, azzal megegyezik a háziacselédek viszonzyszáma, viszont annál nagyobb az iparos, a kereskedő, a közszolgálati és szabadfoglalkozású, valamint a napszámos népesség részesedése a belterületi összes népességből.

Csongrád külterületi népességét annyira determinálja az őstermelő népesség hatalmas aránya, hogy annak kivételével minden egyéb foglalkozási főcsoport kisebb mértékben és nem egyszer jóval kisebb mértékben van képviselve Csongrád külterületén, mint akár az országos, akár csak a vidéki külterületi átlagokban. Egyedül a napszámos népesség aránya egyenlő a vidéki külterületi hasonló indexxel. Jellemzője még Csongrád külterületének a véderőhöz tartozó népesség teljes hiánya.

Részletezve Csongrád két legnagyobb foglalkozási főcsoportját: az őstermelést és az iparit, nézzük közelebbről ennek a két főcsoportnak a keresőit.

	Önálló mezőgazdasági					Mezőgazdasági munkás kereső				Ipari kereső	segéd
	Összesen	100-on felül	50-100	10-50	1-10	1-en alul	I. II-on aluli földbirtokokkal	földbirtok nélküli	gazdasági cseléd		
Belt. I. kerület	520	8	9	66	215	19	9	66	51	175	550
" II. "	734	6	4	85	595	44	82	465	65	272	990
" III. "	329	3	6	45	254	18	21	299	65	165	475
Belterület együtt:	1385	17	19	196	1060	81	112	828	179	612	1815
Kült. Tiszavölgyi t.	498	0	3	105	356	40	26	118	53	6	27
" Kfházi úttól északra stb.	727	4	14	145	467	84	42	247	125	15	30
" " " délre stb.	478	5	16	227	208	7	11	96	137	13	25
Kült. együtt:	1705	9	33	475	1011	151	79	461	315	54	82
Mindössze:	5085	26	52	671	2071	212	191	1289	492	646	1895

Amint táblázatunk adataiból látjuk, a mezőgazdasági keresők önálló csekély kivétellel követik az őstermeléssel foglalkozó népesség elhelyezkedését. Kivételt csupán a külterületen a Kiskúnfélegyházi úttól délre eső tanyák képeznek, ahol a külterület többi egységeivel egybevetve, aránylag több őstermelőt, mint mezőgazdasági önálló keresőt találtak. Ennek az oka azonban az, hogy amint említettük, a határnak ezen a részén dominálnak a nagyobb birtoktestet magukban foglaló tanyák. Igazolja ezt az a körülmény is, hogy viszont a külterületen lakó száz holdon felülieknek több mint fele ezen a határrészen lakik, továbbá az, hogy a több munkaerőt foglalkoztató 50—100 és 10—50 kat. holdas birtokosoknak legnagyobb részét viszont ezen a határrészen találták. Ennek megfelelően természetesen ez a határrész képezi a minimumot mind a bel-, mind pedig a külterületi egységeket egybevetve, az 1—10 kat. holdas és az 1 kat. holdon aluli birtokos népesség terén. Az 1—10 kat. holdasok közül a legtöbbet e belterületen a II. körzetben, a külterületen a Kiskúnfélegyházi úttól északra eső tanyák között (beleértve Bokrospartot és Szőlőközét) találták. Az 1 kat. holdon aluliakat pedig ugyancsak a Kiskúnfélegyházi úttól északra eső tanyák között.

Ugyanezt a képet mutatja a gazdasági cselédek elhelyezkedése is, akik közül a legtöbbet a Kiskúnfélegyházi úttól délre eső tanyák között találták. A mezőgazdasági munkások, mind az 1 kat. holdon aluli földbirtokkal rendelkezők, mind pedig a teljesen földnélküliek leginkább a Belterület II. kerületében telepedtek le.

Az ipari keresők közül mind az önállóak, mind a segéderők követték az ipari népesség elhelyezkedését.

ad. 9. A népmozgalom.

Csongrád népmozgalmának a vizsgálata igen elszomorító képet mutat. Az elvándorlás, de még inkább az egyke jellemzik főképen ezt a népesség dinamikus erőiből fakadó változásokat.¹

Meg kell azonban jegyezni, hogy a népmozgalom vizsgálatára az eddig főképen csak a gazdaságstatisztikában használatos irányvonal (secular trend) számításokat gondoltuk a legcélravezetőbbnek. Az irányvonalak kiszámítását (szabályos, matematikai görbékben való megközelítése a valóságos értékeknek) intuitív elgondolásaim szerint, a Jordán-módszer alapján Magyary Balázs úr volt szíves elvégezni. Lábjegyzetben adjuk a szükséges adatokat, amelyek alapján az irányvonalak (első, másod, harmad, negyed és ötödfokú parabolák) rekonstruálhatók.

Már a tényleges szaporodás intenzitásának az országos átlagokkal való egybevetése is meggyőzően mutatja, hogy Csongrád

¹ A népmozgalom vizsgálatát v. ö. Szerző: Adatok az alföldi „egyke” terjedéséhez. A csökkenő gyermekszám intenzitásának kvantitatív vizsgálata Csongrád megyei városban. Klny. az „Izenet” 1954. évi 2. számából, Szeged, Prometheus kiadás.

megyei város tényleges népmozgalmában a fejlődés nyugodt menetét zavaró körülménynek kell közrejátszania. Mert ha Csongrád lélekszámát 1869-ben az első népszámlálás időpontjában 100 lélekkel tesszük egyenlővé és ugyanannyival tesszük egyenlővé az ország akkori népességét is, akkor a tízékenkénti népszámlálás adatai a következő fejlődést mutatják:

	Csongrád	Országos átlag
1869	100.—	100.—
1880	102.77	106.54
1890	119.85	119.90
1900	130.32	136.76
1910	145.83	151.87
1920	149.16	159.35
1930	150.07	173.27 ¹

vagyis ezek szerint Csongrád népessége a következő módon maradozik el évtizedről évtizedre az országos átlagnépesség mögött az 1869-beli lakosság százalékában kifejezve:

1880-ban	3.57 %
1890-ben	0.05 %
1900-ban	6.44 %
1910-ben	6.04 %
1920-ban	10.19 %
1930-ban	23.20 % ²

Csongrád tényleges szaporodásának intenzitás különbsége az országos átlaggal szemben, ha csak a fenti százalék-adatokat vesszük számításba, 23.2, de ha a százalékszámoknál érzékenyebb irányvonalak 1930-ra kiszámított különbséget vesszük, akkor 24.1 ami annyit jelent, hogy az 1930. évi népszámlálás során Csongrádon, az 1869. évben talált népesség 24.1%-kal, vagyis 4183 lélekkel találtak kevesebbet, mint amennyinek kellett volna lennie abban az esetben, ha Csongrád is lépést tartott volna az országos átlagszaporulattal.

A szaporulat fogyásának a mértéke évtizedenként az 1869-beli lakosságnak 3.17%-a, vagyis 551 lélek.

¹ Ennek a két sornak a kiszámított irányvonala (trendje) Csongrádra.

$$y(x) = 99.7 + 5.15 \binom{x}{1} + 6.887 \binom{x}{2} - 4.253 \binom{x}{3}$$

$$\sigma = 1.88$$

az országos átlagra:

$$y(x) = 100.2 + 5.24 \binom{x}{1} + 10.106 \binom{x}{2} - 9.0777 \binom{x}{3} + 4.7513 \binom{x}{4}$$

$$\sigma = 0.91$$

² Ennek a szabályosságát a két egyenlet összetevéséből a következő különbség-egyenlet fejezi ki:

$$y(x) = -0.5 - 0.09 \binom{x}{1} - 7.219 \binom{x}{2} + 4.825 \binom{x}{3} - 4.7513 \binom{x}{4}$$

σ nagyságrendre nézve nem nagyobb, mint az előzők összege.

Az igaz ugyan, hogy erre az időszakra esik Magyarországon a városiasodás és vele kapcsolatban a városbatódulás folyamatainak legintenzívebb fázisa, amit természetszerűleg Csongrád, mint parasztváros csak szenvedőlegesen érezhetett, de a Csongrádról akár az ország határain túlra, akár pedig az ország határain belülre irányuló elvándorlás nem lehetett olyan nagymérvű, hogy a szaporodás intenzitásának az országos átlagtól való ily nagyfokú eltérését indokolttá tegye. Ha az első időszakokban nem is, de később feltétlenül szerepe kellett hogy legyen a gyermekszám csökkenésének: az „egykének” is.

A születések száma a háború előtti évekből vizsgálat alá vett 1906—1915 között eleinte csekély emelkedést, majd pedig hosszan tartó tendenciózus süllyedést szenved, amelynek átlagos mértéke a következő: a születési index 1906 elejére számított 43.7-ről 9 és egynegyed év alatt, vagyis 1915 első negyedéig 36.8-re esik le, tehát évenként 0.77-dal. Sokkal erősebb a halálozások számának csökkenése, amennyiben az index 29.1-ről 18.8-re csökken ugyan ezen idő alatt, vagyis évenként 1.144-dal, e kettőnek a különbsége a természetes szaporulatnak durván vett emelkedés-mértéke: 0.37, ami a természetes szaporulat indexének 14.6-ről 17.9-re való növekedéséből is kiszámítható ezen idő alatt. A természetes szaporulat növekedését tehát a halálozási indexnek a születések csökkenésénél erősebb csökkenése eredményezi csupán. Vagyis: Csongrád népszaporulata már a béke utolsó éveiben is csak abból élt, amit a halálozáson megtakarított.

Jobban látszik ennek a folyamatnak az előretörése a háború utáni évek népmozgalmának vizsgálatánál.

A világháború utáni évekből vizsgálat alá vett 1925—1935 között a születési index már az 1925. év elejéig átlagban (durva trend) 27.98-ig fogyott le és innen még erősebben fogy mint békeben egészen 17.8-ig, vagyis évente 1.16-dal. Meg kell jegyezni, hogy ezeknek az éveknek a születési arányszáma olyan csekély ingadozásokat mutat a békebelihez képest, hogy belőlük leolvasott szabályosságot jól megközelítettnek kell tekinteni e kilenc év születési indexének jellemzésére számított trendvonalal, amelynek egyenlete:

$$y(x) = 28.72 - 0.416 \left(\frac{x}{1}\right) + 0.0074 \left(\frac{x}{2}\right)$$

$$\sigma = 2.6$$

durva trend: $y'(x) = 27.98 - 0.29.x$

Ez a trendvonal lassan, szabályosan süllyedő másodfokú parabola-ág, lefelé domború, vagyis süllyedése egyre kevesebb és az e helyen nem közölhető extrapolációs számítások szerint 1925-től számított 56 évnegyed, vagyis 14 év múlva (1939) érné el minimumát, amikor is a születési index 16.00-on állna meg. Feltéve, hogy a születések csökkenése továbbra is ezen szabályosság szerint történik, vagyis a születési index változásait előidéző variábilis tényezőkben változás nem áll be. Ebben pedig annál

inkább meg lehet bízni, mert az előbbieket szerint csak csekély ingadozásokkal térnek el a születési adatok a trendvonalától.

E kilenc évnek születési-index csökkenése, vagyis kilenc év alatt összesen 10.18, a születési index főátlagának, 23.0-nak több mint 44%-a, míg a béke utolsó kilenc évében ugyanez a szám csak 17.0%, vagyis a legutolsó kilenc évben a születés-csökkenés a születések összes számához viszonyítva több mint két és félszer olyan nagy, mint a béke utolsó kilenc évében.

Természetes, hogy ilyen születési-arány alakulás után a természetes szaporulat még szomorúbb képet nyújt. A béke utolsó kilenc évében, a természetes szaporulat néminemű emelkedő tendenciát mutat, de csak azért, mert a halálozások számának a közegészségügy mesterséges fejlődéséből eredő csökkenése ellensúlyozta a születések csökkenésével előálló hiányt és eredményezett emelkedő tendenciát mutató népszaporulatot. Az utóbbi kilenc év alatt azonban más a helyzet, mert a halálozások száma átlagban véve évente 0.32-dal emelkedik. Ennek a következménye, hogy a szaporulatindex 1925-től 1935-ig 12.49-ről —0.78-ra csökken, vagyis évente 1.5-del. A halálozási index az egész kilenc év tartamán át lényegesen kedvezőbb volt a békebeli legjobbnál. Csupán az 1931—32. években kidolgozott maximumpont közelítette meg a békeévek minimumpontját (1914). Az utolsó kilenc év születési indexének súlyosan csekély voltát éppen az jellemzi legjobban, hogy a halálozásoknak ez a minimális felszökkenése teljesen kimerítette az összes születések számát, sőt annál lényegesen nagyobb is lett, úgyhogy a természetes szaporulat az 1932—33. években teljesen eltűnt és helyette természetes fogyatkozás állott be. Mivel a halálozások száma nem csökkenthető bizonyos határon alul, ellenben a születések száma visszatartthatatlanul és szabályosan csökken, ezért Csongrád város természetes népmozgalma a legszomorúbb jövő elé néz. Igaz, hogy az 1933. év végén a halálozás erős csökkenése miatt a szaporulat görbe erőteljes emelkedést mutat, de mivel a születések javulásának ebben semmi része nincs, sőt az ellenkezőt lehetne mondani, ezért semmi következtetés nem vonható le a szaporulat eme hirtelen felszökkenéséből s az csak alkalmi tünetnek tekinthető.

Csongrád tényleges népmozgalmában a világháború utáni évtizedben is a gyermekszám csökkenésén felül nagy szerepet játszott és annak a káros hatásait még csak növelte az elvándorlás, amennyiben 1920 és 1930 között a természetes szaporodás 2.377 lelket tett ki, amivel szemben a tényleges szaporodás csupán 158, vagyis 2.219 lélek vándorolt el Csongrádról. A vándorlási különbség oka: munkáscsaládok városba, ipartelepekre költözése. Baranyában; Tiszaújfalun, Magyartésen, Felgyőn parcellázott földekre való áttelepülés.¹

A csökkenés 1930 óta is tart, hiszen a vándorlási különbségek figyelembevételével a m. kir. Központi Statisztikai Hivatal

¹ Az 1950. évi népszámlálás eredményei I. köt. 45. old.

szerint az 1930. évi népszámláláskor Csongrádon talált 26.046 lélekkel szemben a kiszámított népesség:

1931-ben (év végén)	25.855
1932-ben („ „)	25.614
1933-ban („ „)	25.469

A vándorlási különbözet azonban a gyermekszám csökkenésének a főttebb megállapított intenzitásán mitsem változtat, hiszen az nem a tényleges, hanem a természetes népmozgalom adatain alapul.

3. §. Csongrád város és közigazgatásának története.

A Tisza és a Kőrös találkozása már a legrégebbi időkben is kitűnő települési helyül kínálkozott az ősember számára. Erre engednek következtetni azok a feltárásukra fordított aránylag kisebb munkához viszonyítva, igen nagy számú leletek, amelyek az emberiség őskorából Csongrádon találhatóak.

A lelőhelyek között szerepel a belterület legrégebbi településű része: a Belváros, de szerepelnek a határ legkülönbözőbb pontjai is.

Így a kőkorszakból leleteket találtak a Belvárosban, amelyek a kőkorszakbeli telepe már a múlt század derekán ismeretes volt, a nélkül, hogy ásatásra került volna a sor. Innen gyűjti Farkas Sándor (aki a csongrádi határ őskori telepeinek újszólván egyedüli feltárója volt) a Nemzeti Múzeumnak ajándékozott leleteit. A leleteket a víz mosta ki. A talált kulturréteg feltűnően vastag. A mélyebb rétegből pattintott kova nyílhegyek, vakaró-kés, penge töredékek, szabálytalan, golyóalakú kovabuzogány, obszidián nyílhegyek, csiszolt kővésők, edényfülek sima bütykökkel, köröm benyomásokkal, fűrész alakú díszítésekkel, lencsealakú bütykökkel, edénycserepek benyomásos, szaggatott, párhuzamos, egyenes és zezugos vonalakkal, köröcskéekkel és négyzetes hálózattal, pontsorokkal, meanderszerű, különféle mintás vonaldísszel, négyszegletes edénytálpak kerek fenéktöredékekkel. A magasabb rétegből pedig szarvasagancs kalapács töredék, agancs dárдавég, faragott nyíl, lábszárcsontból készült fejes és fejnélküli árák, lapos, csiszolt, átfúrt kővéső, lapított kúpalakú agyag hálósúlyok, bögrék, hosszúkás, sekély tálak és edényfenékek. Ez az utóbbi telep a Tiszai III. korszak periodusába tartozik.

Hasonlóan kőkorszakbeli leleteket találtak még a határ egyik-másik pontján is. Így Csongrád-Bokrosparton a Tisza jobbpartján lévő földháton középkori töredékek alatt csiszolt kőbalta töredékeket és cserepeket. A Tiszaparti szőlőkben pedig egy szörványos leletet, mely áll egy fúró agancsból és egy fazékból. Mindkettő jelenleg a Nemzeti Múzeumban van.¹

¹ V. ö. Zalotay Elemér: Csongrád vármegye őskori települése 18—19. old.

A későbbi őskori leletek legnagyobb részét ismét a Belváros szolgáltatta. Így ennek az ú. n. pogányvára (egyreszeri verziók szerint: Tündérvár az elnevezés!) a legrégebb időktől úgyszólván a történelmi időkig gazdagon szolgáltatta a leleteket. 1886-ban egy verem ásása alkalmával a várnak a Bökény felé eső meredek magaslátárol egy nagy edényben hatalmas gyűjteléses lelet került elő. Az anyag elkallódott, mindössze egy tokos vésőt és öt különféle töredéket sikerült a Nemzeti Múzeum számára megmenteni. Később 50 sarlótöredék jutott a leletből a Nemzeti Múzeum birtokába. 1893-ban pedig Farkas Sándor egy kőbuzogányt, edényeket, bronz gombostűt és egy urnát küldött.

Ugyancsak a bronzkorból származik a szántói lelet, melyet a böldi révtől nyugatra a kilencesi ártéren átkelve a Szikes és Bujó erek által alkotott szög legmagasabb pontján, a partoldalban találtak, ahol soros sírok helyei láthatók. Innen került ki egy fonott tekereses bronz karperec és egy nyílt bronz karikácska.¹

A vaskorból ugyancsak a Belváros területén találtak leleteket. Így a régi váron belül a Tisza magas partján több bronz övkampót, sodronytöredékeket, nyílcúcsokat, díszlemezeket, kapcsokat, gombokat és orsóalakú üvegyöngyöket, melyek a Nemzeti Múzeumban vannak. Találtak ezenkívül a város határában ezüst, kelta eredetű pénzeket is.²

Ezeknek az őskori telepeknek a helyén a népvándorlás korában valószínűleg az avarok építették fel a Tisza jobbpartján Cerni-grad-ot, azaz Fekete várat, először, megvetve ezzel a mai Csongrádnak az alapjait.³

Az avarok eltűnése után valószínűleg szláv telep maradt a vár helyén. A honfoglaláskor erre a szláv telepre is beszállott Ond fia Ete az ő nemzetségével, s a Tisza nagy kanyarulatában, mely a Kőrös torkolatának átellenében „az Alpár homokja és a Böldi rév közötti területre esik“ a munkára hajtott szláv népekkel a csongrádi földvár védőműveit újra építtette. A várnak szláv nevét is megtartották, amit még 100 év múlva is Csernigrádnak (Surungrádnak) ejtett ki a nép.⁴

A földvár mellett épült fel Csongrád városa. Ez a várral együtt előbb vármegyei, később pedig főesperességi székhelyként szerepelt. Mint vármegyei székhely az oklevelekben 1075 óta szerepel Csongrád. (A garamelléki apátság ez évben kelt alapító oklevelében fordul elő Cernigradenses, cernigradensium civium, Comitatum Cernigradensium.) Az első csongrádi ispán, akiről az emlékeink szólnak Ugrin kalocsai érsek öccse Miklós volt 1238-ban.⁵

A csongrádi főesperesség területén viszont a következő plé-

¹ Zalotay: id. mű 42—43. old.

² Zalotay: id. mű 51. old.

³ Zsilinszky: Csongrád vármegye története I. kötet 22. lap.

⁴ Zsilinszky: id. mű I. köt. 31. old.

⁵ Zsilinszky: id. mű I. kötet.

bániák voltak: Apor, Bőd, Csany, Ellésmonostora, Héked, Serkéd, Lód, Szent Adrian martir, Szer.¹

A főesperesség egyébként a váczai püspöki megyéhez tartozott.²

Ebben az időben a város körül a jászói, leleszi, zohori és zalavári apátságok bírtak tavakat és élveztek halászati jogokat.³

Az első nagyobb veszedelem Csongrádot a tatárjárás alkalmával érte, amikor is 1241 áprilisának második felében a tatárok a csongrádi királyi várat a benne összefutott nép védekezése dacára elfoglalták és a kiölt várost porrá égették.⁴

Ez a súlyos csapás Csongrádra nézve még azzal a következménnyel is járt, hogy a közigazgatás súlypontja is elkerült Csongrádról Szegedre és már IV. Béla, aki az általa Szegedre telepített hospites de Zeged kérelmére a rév- és vámmentességen felül a csongrádi királyi vár jószágai közül nekik adta Tápé falut haszonvételeivel együtt. Sőt később (1439-ben) maga Csongrád városa is a szegedi királyi várhoz csatoltatott és annak védelmi karban való tartására adózott.⁵

Ebben az időben (1439) a várost egyébként a Kátai család Erzsébet királynétól zálog címén bírta.⁶

A XV. és XVI. században pedig Csongrád nem volt egészen jelentéktelen hely, mert részben az Arad-budai út mentén terült el s így a Tiszán nagy réve és kikötője volt.⁷

A város mai területén ezidőben nemcsak egy, hanem több kisebb település is volt.

Így Csongrádtól délre már a honfoglalás utáni időkben alakult ki Bőd vagy Böld nevű helység, amely az oklevelekben Beuldu, Beuildi, Beuldi pontus transitus néven szerepelt, s mint ilyen valószínűleg jelentős átkelő hely volt.⁸

1266-ban szerepel először Máma, amelyet ez évben Nána ispán több földdel együtt a nyulak szigeti apácák kolostorának adományozott.⁹ Máma később kúntelepítvényként jelentkezik, mert Zsigmond király 1423 szeptember 29-én megtiltja a kecskemétieknek és kőrösieknek, hogy a kunokat a többek között Mámahomokán háborgassák, vetéseiket és kaszálóikat legeltessék.¹⁰

1423-ban szerepel az oklevelekben a mai Szántó Zantothelek néven.¹¹

¹ Zsilinszky: id. mű I. kötet, 120—121. old.

² Zsilinszky: id. mű 52. old.

³ Zsilinszky: id. mű 51. old.

⁴ Zsilinszky: id. mű 58—59. old.

⁵ V. ö. Zsilinszky: id. mű I. kötet, 86—87. old.

⁶ Zsilinszky: id. mű I. kötet, 163. old.

⁷ Zsilinszky: id. mű I. kötet, 146. old.

⁸ V. ö. Fejér: Cod. dipl. I. 434., 437., II. 77—78., továbbá Zsilinszky: id. mű I. kötet 43. old.

⁹ Zsilinszky: id. mű I. kötet 55—56. old.

¹⁰ Zsilinszky: id. mű I. kötet, 101. old.

¹¹ Zsilinszky: id. mű 104. old.

Jelentős hely volt még az Ellés-monostora nevű apátság, amelyet eredetileg egy Ellős nevű nagybirtokos alapított Ellős-monostora néven. E néven a monostor már az 1306. évben fordul elő, de igen valószínű, hogy az alapító még a tatárjárás előtt tette le a monostor alapkövét.¹ A monostor azonban nem lehetett valami hosszú időtartamú, mert 1561-ben Ellés már mint teljesen pusztta hely szerepel.²

1507-ben szerepel először a mai Győlya határrész, mint Győlai Gáspár szeri földesúr tulajdonát képező terület.³

A török hódoltság alatt Csongrád ismét kezd jelentősebb helyé válni. Egyrészt nahié (járás) székhely volt, az élén a kádival,⁴ másrészt pedig a török a régi csongrádi erősséget is védelemképes állapotba hozta és abban állandóan 140—150 főnyi török őrség tanyázott.⁵ Ezt a jelentőséget Csongrád valószínűleg az ekkor is fejlett kikötőinek és általában elég kedvező gazdasági helyzetének köszönhette. A csongrádi kikötők 1558-ban pl. egy hónapban 4867 akcsét (török pénzegység) és 2 db kőszót jövedelmeztek. De fejlett lehetett a helyi piac is, amit az igazol, hogy pl. vasárnaponként a helyi vásárokon rendszeres helypénzt szedtek.⁶

Magasabb fokon állhatott Csongrádon ez időben az állattenyésztés is, mert pl. a Gazdik Péter itteni birtokosnak ez időben 2550 db juha volt. Sertést azonban csak 188 darabot találtak.⁷ A csongrádi halastavak bérletéért pedig az 1578. évben 5000 akcse bérleti díjat fizettek.⁸ A méhészet is szerepelt mint a lakosság foglalkozása, mert 1588-ban 45 méhkest találtak.⁹

A hódoltság idejében 1575-ben Csongrádon 72 kapu után adóztak. Míg Szántón 1555-ban 13 kapu után.¹⁰

A hódoltság Csongrád szempontjából 1686-ban szünt meg, amikor is a Csongrádon lévő törökök simán és önmaguktól elvonultak.¹¹

Érdekesek a török hódoltság ideje alatt és után Csongrád birtoklástörténetének az adatai is.

Amint fentebb már említettük, 1439-ben Csongrád a szegedi várhoz tartozott, s mint ilyet 1439-ben Erzsébet királyné Albert királytól kapta. Erzsébet azután a Kátai családnak zálogosította el. A Kátaiaktól Hunyadi János kormányzó váltotta vissza és adta el Földeáki Ambrus szegedi kamarásnak 1000 arany forintért örökárban. Ennek a kezéből került a Martonos Pöstyéni

¹ Pesty: Magyarország helynevei, I. 91—92. old. és Zsilinszky: id. mű I. 56. old.

² Zsilinszky: id. mű I. 97. old.

³ Zsilinszky: id. mű I. kötet, 98. old.

⁴ Zsilinszky: id. mű I. kötet, 192. old.

⁵ Zsilinszky: id. mű 195. old.

⁶ Zsilinszky: id. mű 201. old.

⁷ Zsilinszky: id. mű I. kötet, 257. old.

⁸ Zsilinszky: id. mű I. kötet, 258. old.

⁹ Zsilinszky: id. mű 259. old.

¹⁰ Zsilinszky: id. mű 196. old.

¹¹ Zsilinszky: id. mű 191. old.

családra, ennek kihalásával pedig 1559-ben Ferdinánd király sok más egyéb birtokkal együtt három hű emberének: Csömöri Zay Ferencnek, Liszthy Jánosnak és Wiczmándi Mátyásnak adományozta.¹

1623-ban már Moszdocky Imre nemes családjaé volt a csongrádi uradalom, majd később a két Szuhay, Gábor és Mátyás birtokolta. A Szuhayak azonban 1670-ben notába estek és így a birtok a fiscusra szállt.²

Érdekes volt Csongrád közigazgatási helyzete a török kiűzése után. A bécsi udvar, mint tudjuk a töröktől visszafoglalt területeket igyekezett gazdasági és politikai tekintetben közvetlenül a saját igazgatása alá rendelni. Központtá a budai kamarai felügyelőséget teszik meg és ez alá tartoznak a kisebb hivatalok így a csongrádi szempontból számbajöhető szolnoki, ahol egy Praefectus Bonorum és egy harmincados és a szegedi, ahol egy harmincados teljesített szolgálatot.

Csongrád valószínűleg a szolnoki hivatal felügyelete alá tartozott, bár egy alkalommal a Szegedhez tartozó községek sorában is összeírták. 1688-ban a szegedi kamarai hivatal által Csongrádra kivetett katonai terhek a következők voltak: 1000 Frt. pénzben, 100 köből gabona és 12 igás marha. Ez 50 adófizető telekre való számításnak felel meg, mert az összeírás egy telekre átlag 20 forintot, 2—3 köből gabonát és minden 3—4 portára egy marhát számít.³

Csongrád és Bács-megye a fenti szolgáltatásokon felül ingyenmunkáját is a szegedi várhoz szolgáltatja, míg Szolnok várához Heves és Szolnok megye ingyenmunkája tartozik.⁴ Szegedhez tehát valószínűleg a katonai terhek tekintetében tartozott Csongrád.

Csongrádra, mint neo acquisticus birtokra azonban a szolnoki kamarai hivatal ügyel fel. Már 1687-ben akadt jelentkező, aki adományul kéri Csongrádot. Nevezetesen Bertóthy Gábor szolnoki vicekapitány folyamodik a császárhoz Csongrád és Kürt adományozásáért.⁵ Egy évvel később pedig Bertóthy István szolnoki kapitány kéri Csongrádot tartozékaival.⁶ A bécsi udvar azonban nem siet az adományozásokkal, hanem a budai kamarai felügyelőség elrendeli a birtok felbecsülését. A budai kamara intézkedésére azután el is készült az „Aestimatio Bonorum Csongradiensium Anno 1693”.⁷ A felbecsülést Tassa Ferencz, szolnoki harmincados végezte.

¹ Kovács Kata: Csongrád város a XVIII. században, 9. old.

² Kovács Kata: id. mű 9. old.

³ Bécsi Udvari Kamarai Levéltár 1699. febr. 16. alatt, Mezösi Károly dr. kéziratos jegyzete.

⁴ U. o. 1690. okt. 7. alatt. M. K. dr. kéziratos jegyzete.

⁵ U. o. 1688. jan. 19. alatt. M. K. dr. kéziratos jegyzete.

⁶ U. o. 1689. május 10. alatt. M. K. dr. kéziratos jegyzete.

⁷ Országos Levéltár Urbaria et Conscriptioes Fasc. 5. Num. 5. Mezösi Károly dr. kéziratos jegyzete.

Talált ekkor — az összeírás szerint — 19 egész telkes, 30 fél telkes magyar jobbágyot és 59 zsellért. A magyar lakosságon felül azonban volt Csongrádon ebben az időben körülbelül 400 szerb telepes, ebből mintegy 100-an, akik már a török előtti időben is itt laktak, a többiek azonban magukat külföldinek mondták, őrszolgálatot teljesítőknek, akik egyedül csak a Patriarchájuknak vannak alárendelve. A török uralom alatt is itt lakott szerbek azonban hajlandók a magyar honosokkal együtt vállalni a földesúr iránti kötelezettségeket, ha avval jó feltételek mellett meg tudnak egyezni.

Az összeírás közli egyébként a csongrádi birtok határait is. Ezek szerint Csongrádot Heked, Bőd, Szántó, Felgyő és Tömörkény, továbbá Kis Szallas, Gyólya, Mama, Tess és Bökény határolják. A csongrádi birtok hosszúsága $1\frac{1}{2}$, szélessége pedig 1 magyar mértföld. Semmi más falu vagy pusztaság nem tartozott Csongrád mezővároshoz.

Az összeírás végül felbecsüli a jobbágytelkek, továbbá a különböző földesúri jövedelmeket: évi census, tized, halászat, italérés, mézárszék, malmok jövedelmei és mindezek alapján az egész csongrádi birtokot 20. 533 forintra értékeli.¹

A török hódoltság után, illetve a XVIII. század elején a csongrádi birtokot gróf Schlick Lipót tábornok kapja meg 1702-ben a kamarával szemben fennálló 40.000 forint követelése fejében. De ugyanakkor állítólag vigyázatlanságból eredő tévedés folytán a csongrádi uradalmat több más uradalommal együtt eladta a német lovagrendnek. A kamara a lovagrend számára más birtokot kerestetett, de a lovagrend később, mikor Schlick kezéről a birtok Károlyi Sándor gróf kezére került át 1722-ben, a maga részéről igényt támasztott a birtoktestre.²

A birtok és így a város viszonyai is általában igen kedvezőtlenek voltak, a földesúr és a nép közötti viszony pedig az örökös taksa-emelések következtében szintén kedvezőtlen.

Csongrád mint jobbágyközség ebben az időben a hatóságát az uradalmi tisztviselők, legtöbbször az inspector jelenlétében választotta meg. Az inspector megköszönte a volt bírónak a fáradságát és a választásra azonnal három egyént jelölt ki. Ezek közül azután a lakosság megválasztotta az új főbíró, kit a pap a templomban meghíttetett, később pedig a szolgabíró a választás színhelyén. Az új bíró azután maga választotta meg maga mellé a másod- vagy esküdt bíró, a lakosság pedig a többi tisztviselők választását ejtette meg (tanácsbeliek vagy esküdtek, jegyzők, nótáriusok; város kapitánya — komiszárius; adószedő — inkasszator; bakterek stb.). Az uradalmi tisztviselők a választás ellen vétőjogot gyakoroltak. A választások — kivéve az adószedő és a tanácsbeliek megválasztását — egy-egy esztendőre szóltak. A hivatalok és a szolgálatok mindenkor igen kapósak

¹ Idézett összeírás, M. K. dr. kéziratot jegyzete.

² Kovács Kata: id. mű 12—20. old.

voltak, nemcsak a tisztességért, hanem azért is, mert az uraság kedvezményben részesítette őket. Így, bár az urbárium megszűntette a bírók adómentességét, de pl. rétosztásnál előnyben részesítette őket, továbbá jószágaiktól semmiféle dézsmát nem fizettek és fel voltak mentve a robot alól is. A fizetésük is elég rendes volt és emelkedő tendenciát mutat. 1730-ban 50 forint és két pár csizma, 1749-ben 100 forint és 10 köböl buza, 1793-ban 110 forint és 10 akó bor. A városi hatóságot a tanács gyakorolta, melynek élén az elsőbíró állott. Kötelessége volt igazságot szolgáltatni a panaszosoknak két esküdt jelenlétében, s a tanács elibe csak azok a dolgok mentek, melyeknek az elintézésével a felek nem voltak megelégedve. Az eljárásukba az uradalmi tisztek is beleavatkoztak, számadásaikat átvizsgálták, bünyfenyítő ügyeknél szűkebbre szorították hatáskörüket, sőt mivel ezek a „megcsapatast” sűrűn alkalmazták, az uradalom a botütés jogát elvette tőlük és megtiltotta, hogy az ő hire és bekegyezése nélkül valakit megpálcáztassanak. A közvetlen fellebbviteli fórum az uradalmi törvényszék volt, amely eleitől fogva átvizsgálta a város számadásait, megtiltotta, hogy tudta nélkül a város kölesönt vegyen fel, a bíróválasztásnál pedig ragaszkodott ahhoz, hogy a város az ő jelöltjei közül válasszon, bár ítéletei ellen fellebbezni lehetett ugyan a vármegyei törvényszékhez, de ez csak üres formalitás volt.¹

A megyei közigazgatásnak a városhoz való viszonyában a XVIII. század derekán, 1758-ban merült fel az a terv, hogy a megye székhelyét Szegedről Csongrádra helyezték át. A terv Forgács János gróf főispán gondolata volt, akinek a jószágaihoz Csongrád közelebb feküdt mint Szeged. Szeged természetszerűleg tiltakozott a terv ellen, s bár az 1759-ben Csongrádon tartott közgyűlés is Forgács terve mellett foglalt állást, tekintettel arra, hogy Erdődy György gróf kamarai elnök szintén ellenezte a csongrádi tervet, az nem kerülhetett megvalósulásra. Végül 1767-ben a megyeszékhely részint anyagi okokból, részint pedig a Károlyiak akaratából a Károlyi birtokok akkori székhelyére, Szegvárra került.²

A század végére már jelentősebb helyé válhatott újból Csongrád, mert egyrészt II. József rendeletére a tiszáninneri járás egyik szolgabírájának állandóan Csongrádon kellett laknia,³ másrészt 1796-ban Csongrád már sebészt tartott⁴ és a lélekszáma is erősebb fejlődésnek indulhatott, mivel 1783-ban már 5460 lelket számlált.⁵

A lélekszám gyarapodása egyre nagyobb lendületet vehetett

¹ Kovács Kata: id. mű 33–35. old.

² Zsilinszky: id. mű II., 50–65. old.

³ Zsilinszky: id. mű II., 241. old.

⁴ Zsilinszky: id. mű II., 264. old.

⁵ Zsilinszky: id. mű II., 296. old.

a XIX. század elején is, mert 1827-ben már 1228 házban 11.283 lelket találtak.¹

A közegészségügyi viszonyok fejlődéséről az tanuskodik, hogy 1826-ban Stöckl János szentesi gyógyszerész fiókgyógytárat állított fel a városban.²

A közbiztonsági viszonyok azonban, mint a múlt század elején az egész Alföldön, úgy a város területén sem lehettek kielégítőek, mert 1828-ban a rablások meggátlása végett egy őrrrel és két puztai hadnaggyal szaporították a rendőri személyzetet.³ Ez sem bizonyult sokáig elégségesnek, mert 1847-ben Csongrádot a szolgabíró útján arra kötelezték, hogy Kistelekkel együtt 4 csendőrt és egy főnököt fogadjon fel. A főnök fizetése 120 pengőforint és lótartás, a csendőröké pedig 80 pengőforint és lótartás volt.⁴

A földesúrhoz való viszonyát illetően Csongrád 1837-ben legelő elkülönítési, 1845 dec. 27-én pedig örökváltási szerződést kötött. Ekkor 473 volt az úrbéri telkek száma. Az elkülönítési szerződés értelmében 16.322 hold száraz legelőből 10.000 holdat kihasítottak a felveendő kölcsön törlesztésére, s a fennmaradó 6.322 holdat az egyes telkek szerint osztották szét úgy hogy 1-1 telekre 13 $\frac{1}{4}$ hold jutott. Kapott még a lakosság ezenkívül 6226 hold réti legelőt, amelyből 1-1 telekre 13 hold jutott és fennmaradt még 1285 holdnyi ártéri rét. Az örökváltási szerződés szerint pedig 358 úrbéri telek, 884 házaspár és 1068 házatlan zsellér után járó szolgáltatások megváltásáért 600.000 pengő forintot kellett fizetni, 3 huszassal számítva a forintot. Tekintettel arra, hogy a város kölcsönt nem kapott, a szerződés értelmében a váltás összegét 1848 jan. 1-től 36 év alatt 5%-os kamattal együtt kellett megfizetni.⁵

A közoktatásügy állapotára jellemző, hogy 1845-ben Csongrádon 4 iskolában 724 gyermeket oktattak.⁶

Az 1848-as idők Csongrád felett is elég szomorúan vonultak el. Ekkor lett a város az első népképviseleti parlament megválasztásakor önálló választókerületté és az első képviselője Klauzál Gábor volt. Országjáró útján Kossuth is felkereste a várost. A városra nézve szomorú esemény azonban 1849-ben következett be, amikor is július végén Brussele osztrák őrnagy a város előjáróit elfogta, de a nép kiszabadította őket. Ugyanekkor a szentesi honvéd csapatok megkezdették az osztrákok ágyúzását, és ennek a lelkesítő hatása alatt a nép 2 vasast és 3 ulánust agyonvert. A császáriak bosszúja azonban nem késett soká, mert más-

¹ Zsilinszky: id. mű III., 123. old.

² Zsilinszky: id. mű III., 73. old.

³ Zsilinszky: id. mű III., 97. old.

⁴ Zsilinszky: id. mű III., 101. old.

⁵ Zsilinszky: id. mű III., 123. old.

⁶ Zsilinszky: id. mű III., 125. old.

nap Thun dandára vonult be. A lakosok elmenekültek ugyan, de az üresen maradt várost felgyújtotta a sereg.¹

A Bach korszakban Csongrádon a megyefőnöki jelentések szerint semmi különösebb dolog nem történt s a nép nyugodtan teljesítette a felsőbb rendeleteket. Ehhez a nyugodtsághoz valószínűleg azonban az is hozzájárult, hogy a karhatalom számát emelték, amennyiben 1853-ban 14 csendőrt helyeztek el a városban.²

Nem voltak azonban ilyen megnyugtatóak a közigazgatás állapotai, mert bár 1850-ben járásbíróság létesült Csongrádon Mindszent községre, továbbá Tömörkény, Felgyő és Csany pusztákra is kiterjedő illetékességgel,³ a város igazgatásában az adminisztráció tagjainak a sikkasztása valósággal állandó betegséggé vált. Az egyik árvatári sikkasztás ügye oly sokáig húzódott, hogy a felelősek (a sikkasztók) elhaltak és így az elsikkasztott összeget adóba vetették ki és úgy pótolták. A vármegyei főszámvévő megállapítása szerint Csongrád város pénztárának és jegyzői hivatalának a város cselekvő és szenvedő vagyonáról tudomása nincs, s maga a tanács sem törődik a város anyagi helyzetével. Csongrád városa ezek ellen a súlyos vádak ellen azzal védekezett, hogy az esküdt bíró és számadó pénztárnok a számadási könyvet ismételt sürgetés dacára sem szolgáltatta be s így a számadást nem eszközölheti.⁴

Az 1871. évi közigazgatási rendezés Csongrádot rendezett tanácsú várossá tette. De a városi adminisztrációval járó terhet a lakosság sokáig nem bírta és később újból nagyközséggé vált.

A XIX. század második felét Csongrádon is, mint az egész Alföldön általában 48 és 67 párharca jellemzi. Ennek következtében nagyobb fejlődésre és előrehaladásra ideje nem maradt. Legfeljebb csak a XIX. század utolsó évtizedének agrárszocialista mozgalmi mozgatják meg a többek között a csongrádi földmunkásságot is. A századforduló elején pedig az Alföld egyik lángelkű apostola, a hányatott életű csongrádi plébános és későbbi bíró: Hegyi Antal rázza fel a város társadalmát. Ebben az időben jönnek létre Csongrád első gazdasági intézményei így a Tiszavidéki Takarékpénztár. Hegyi Antal közérdekű munkáját nem nézhette nyugodtan a szervezett klikkek kisebbsége, és a hajszában, amelyet a legalattomosabb aknamunka kísért, Hegyi megbukott. Bukása után a város ismét a régi letargiájába süllyedt, szabad prédájául a klikkek egymásközi hatalmi harcainak és paktumainak. A pótadó egyre emelkedik, de produktív alkotás nincs.

Közben a város egyre nagyobb és nagyobb rajokat bocsájt ki a tanyavilágba, amelynek az élete a maga elhagyatottságában és a város részéről való nemtörődömség következtében kezd erősen befelé élővé válni, amelyet a város belterülete és vezetősége

¹ Zsilinszky: id. mű III., 189, 197, 208. ill. 240. old.

² Zsilinszky: id. mű III., 254—258. old.

³ Zsilinszky: id. mű III., 525. old.

⁴ Zsilinszky: id. mű III., 305—308. old.

legfeljebb csak rosszindulatú közömbösséggel szemlél és állandóan retteg az esetleges elszakadási törekvésektől.

A tanyavilág legfejldöttebb pontjával és legöntudatosabb részével: Csongrád-Bokrosparttal nyilvánul meg ez az ellenszenv leginkább.

A határrész fejlődése tulajdonképpen az addigi bérelt iskola helyébe új iskolának 1869-ben való felépítésével kezdődött. Az iskola körül tömörülő tanyai nép (400 család) saját erejéből. Hegyi Antal támogatásával az iskola mellé kápolnát épít. A környékbeli gazdák előbb gazdakörbe, majd szövetkezetbe tömörültek.

A kör háziipari tanfolyamokat, ismeretterjesztő előadásokat és ünnepélyeket tartott. A saját erejéből építette fel népházát és teremtette meg a földművelésügyi kormányzat adományával egyre fejlődő népkönyvtárának alapját.

A világháború után új népházat épít a régi mellé és abban helyet ad a közigazgatás két primitív intézményének, a trachoma orvos rendelőjének és a csendőrségi pihenőnek.

Az ellenszenv első megnyilatkozása a fejlődő határrésszel szemben az volt, hogy az akkor még nagyközség Csongrád vezető-jegyzője nyilván az esetleges elszakadástól való félelmében határozottan tiltakozott az ellen, hogy a Csongrád-bokrosparti Hangya-szövetkezet cégébe a Gyója-pusztára való utalás is felvételessék, nehogy az azelőtti közigazgatásilag önálló pusztá emlékének ilyen felidézése esetleges elszakadási törekvéseknek legyen a bázisa.

A világháború után Csongrád nagyközség anyagilag igen nehéz helyzetbe jut.

Nincs más menekvés, ha egyáltalában alkotó munkát akarnak végezni Csongrádon, el kell zavarni a község nyakán ülő klikket. Ennek pedig csak egy útja-módja van, a várossá alakulás. Ami 1923-ban indul meg és 1924-ben nyer végleges befejezést.

Közben a város külső képe valamennyire kezd rendeződni. A főteret a polgármester parkoztatja, a gimnázium lassan fejlődik. Csongrád kap gazdasági felügyelőt, szőlészeti és borászati felügyelőt, téli gazdasági iskolát, de ezt növendékkel alig tudja megtölteni és lassan a fejlődés és haladás útjára lép.

Csongrád a legutóbbi várossá alakulásnak első évtizedében még mindig a gyermekbetegségeken esik keresztül.

4. §. Csongrád települése.

Csongrád településének — nem a kialakulást, hanem a ténybeli állapotot vizsgálva — főjellemezője a tömör és szétszórt település kettőssége. Ez szükségessé és indokolttá teszi a település e két fő megnyilvánulási formájának az egymástól elkülönített tárgyalását.¹

¹ Meg kell jegyeznünk, hogy tömör település alatt csupán a szorosan vett belterületet (belsőséget) értjük, eltekintve a tanyás település egyes tömörebb megnyilvánulásaitól.

Elegendő egy pillantást vetnünk a belsőség térképére, azonnal láthatjuk, hogy annak fő determináns tényezője: a nagy kanyarulatot vető Tisza folyó és a Baja-erdőhegyi tranzverzális állami műút Kiskunfélegyháza—Csongrád—szentesi szakaszának bizonyos mértékig a Tisza folyóhoz és a Holt-Tiszához idomuló vonala. Ugyanezt a vonalat követi a Kiskunfélegyháza—Orosháza vasútvonal is, mely különösen az újabb települések kialakulására bír kisebb-nagyobb hatással. A tömör település így a folyómenti és az útszéli településnek nem a legszerencsésebb együttes megnyilvánulása.

Az útmenti település jellegzetes vonásait emelik ki — természetesen a két determináns tényező erőinek az érvényesülésével — a legújabb településű városrészek, amelyek a tervezett Horthy Miklós körúttól (Zsinór, Dob és Kereszt utcák) nyugatra terülnek el. Ehhez a sajátos és a városiasodás szempontjából a lehető legrosszabb megoldáshoz a fenti tényezőkön kívül még hozzájárultak — különösen az O.F.B. telkek kijelölésénél — a várossal szomszédos területek művelési ágbeli helyzete.¹ Továbbá a temetők, a vasútállomás és a Mátrai téglagyárnak a város fejlődése szempontjából igen kedvezőtlen fekvése is. E tényezők hatása alatt az újabb telepek, a kisebb jelentőségű szegedi műút, sőt a teljesen lokális jelentőségű dűlőutak környékét foglalják el.

Mindezek következtében a település rendkívül szerencsétlen, mert mintegy 5 km legnagyobb hosszúságban és 2,5 km legnagyobb szélességben foglalja el a helyét, megoldhatatlan feladatok elé állítván az egyes közszükségletekről közművek útján gondoskodni kívánó közigazgatást.

Magának a tömör településnek a két főtengelyét az előbb említett Baja-erdőhegyi útnak a városon áthaladó s majdnem pontosan a település centrumában derékszögben megtört vonalszakaszai, illetve az azoknak eszmei meghosszabbítási vonalában lévő utcák adják. Így a horizontális tengelyt a gróf Széchenyi-út, a Kossuth Ferenc-utca, Szentháromság-tér, Kossuth Lajos-tér, Andrásy-utca, Szent Rókus-tér és Öregvár-utca. A vertikális tengelyt, amely egyúttal az újabb keletű települést a régiektől elválasztja, a már említett, tervezett Horthy Miklós-körút, illetve annak az északi folytatását képező Gőzhajó-utca és a déli folytatását képező Szentesi-utca és Szentesi-út.²

Amint a későbbiekben látni fogjuk, a közigazgatás természete-

¹ Az O. F. B. házhelyek kiosztása alkalmával a megfelelőbb helyen lévő telkek tulajdonosai — jó az kukoricának — jelszóval nem egyeztek bele a termő területeknek házhelyekké való kiosztásába.

² A Baja-erdőhegyi út eredetileg nem a tervezett Horthy Miklós körútnál, hanem a Szentháromság-térnél a Csemegi-utca vonalát követő oldalánál tört meg és futott be a Hunyadi-tér érintésével a Szentesi-utcába. A település azonban úgyszólván kikényszerítette azt, hogy a megtörés a tervezett Horthy Miklós körútnál történjék meg, ami a településnek a determináns tényezőre való visszahatását mutatja.

tesen csak a maga kisebb jelentőségű (tűzrendészeti, közegészségügyi, kézbesítői stb.) kerületi beosztásainál követte a település főtengelyét képező Baja-erdőhegyi útnak a vonalát. Ez a pontos ragaszkodás a település két főtengelyéhez, már a település természeténél fogva (a Tisza, mint a másik determináns tényező valószínű behatására) a nyugat-keleti irányban haladó horizontális tengelyhez jelentkezik erősebb mértékben. A vertikális tengelyt (észak-déli irányú) jóval kisebb mértékben követi a közigazgatás területi beosztása. A fő különbség abban van, és ez bizonyítja erősen a Baja-erdőhegyi út determináns voltát a településre, hogy az egyes és egymástól kisebb-nagyobb mértékben eltérő kerületi beosztások a vertikális metszsvonalakon a Baja-erdőhegyi út eredeti törésvonalát és nem a már fentebb említett kívánvaló, hiszen a Kereszt és Dob utcák kikövezésével ez a vonal csak a legutóbbi időkben válhatott válhatott eminens jelentőségűvé, nem is beszélve arról, hogy a közigazgatási kerületi beosztása a múlt század végén alakult ki és így alapjai abba az időbe nyúlnak vissza, amikor még a vertikális tengelytől nyugatra — úgyszólván — település is alig volt.

A vertikális tengely forgalmi jelentőségét természetesen emeli az a körülmény, hogy a Zsinór-utca, amely — mint tiszai hozzájáró út — szintén kövezve van, a legegyszerűbb hozzájáró, mind a tiszántúli részekkel való kapcsolatot biztosító hajóhidhoz és komphoz, mind pedig a magas védgátak miatt úgyszólván az egyedüli reális kikötőhelyhez. Az már a közigazgatáson múlt, hogy ezt a települési és forgalmi szempontból egyaránt nagy jelentőségű vertikális tengelyt a legprimitívebb kikötő berendezésekkel sem erősítette meg.¹ Ennek a mulasztásnak az oka a nemtörődömségen felül az anyagiakban keresendő.

A közigazgatás egyes kerületeinek a beosztása annyira követte a Baja-erdőhegyi út horizontális vonalát, hogy nem egy esetben az útnak ugyan két oldalán lévő, de egymással genetikusan összefüggést fenntartó települési elemeket osztott szét, itt nem részletezhető okokból úgy, hogy a beosztás határvonala követte a Baja-erdőhegyi út vonalát. Ebbe a szétválasztásba került a Kaciba-telepnek nevezett újabb település, amelyet nem egy kerületi beosztásnál — megállapíthatólag fölöttébb indokolatlanul — szakítottak el a vele szerves összefüggésben levő Piroskavárostól és csaptak oda a nagy távolságra lévő és csak kerülővel megközelíthető Herkevároshoz.

A település főtengelyével párhuzamosan haladó mellék-tengelyt alakít a Szőlőhegyi-utca és folytatásai. Ennek a jelentőségét a város alatt kezdődő szőlők tisztára lokális jelentőségű forgalmának a levezetése adja meg. Települési jelentőségét az adja meg, hogy a vasútállomás és a temetők, valamint a primér települési

¹ A tiszai rakodó kiépítése jelenleg folyamatban van ezen a helyen.

tényezők (Tisza és Baja-erdőhegyi út) miatt másfelé való terjeszkedési lehetőség nincs, tekintve, hogy a Tisza és a Holt-Tisza zsákszerű öblözetében helyet foglaló Bökény-dűlőnek a forgalomból való teljes elzártsága következtében, települési jelentősége ma már nincs.

Annak a halászfalunak, amely a jelenlegi Csongrád legrégebb települése volt (a mai Belváros) nagyszerű védelmet nyújtott a városrész magasabb fekvése a Tisza kiöntései ellen, a kiöntések pedig a nem mindig tisztaszándékú átvonuló hadak ellen. A békeesebb viszonyok bekövetkeztével, amikor a védelmi szempontoknál erősebbnek bizonyultak a forgalmi szempontok, a Bökény elvesztette minden települési jelentőségét. Elsőrangú termőföldje pedig, még a közintézményekhez való közvetlen közelségét is legyűri a házhely értékelésnél. A városhoz való közelsége pedig a tanyás település kifejlődésének az akadályá.

A vizsgált közület külterületi lakosságának a települése tipikus szétszórt tanyai település, amelyet csak igen kis mértékben és csak egyes helyeken tarkít az útszéli egysoros tanyacsoportra emlékeztető tömörülés. Mi sem igazolja ezt jobban, mint az a körülmény, hogy a legfőbb útvonalakat kivéve alig találunk olyan tanyát, amely külön kis bekötő utacskával ne lenne összekötve az úttal. Helyet foglalván maga a tanyaépület a hozzá tartozó birtoktest lehető legközepesebb helyén.

A tanyai lakosság települése a vizsgált közületben is az egyes határrészek birtokmegoszlási viszonyaitól függ, a szőlőművelés alatt álló területek kivételével. Itt u. i. az egyes birtoktestek aránylag kis parcellákra tagosulnak, a tanyák sűrűsége azonban mégsem jelentkezik ennek megfelelő mértékben. Ennek a nyilvánvaló oka az, hogy a szőlők tulajdonosai nem tekintik azt főhaszonvételnek, vagy pedig a szőlőjük közel van a városhoz, esetleg ahhoz a tanyához, ahol a gazdasági udvaruk van. S itt a parcellák már oly kicsinyek, hogy oda legföljebb csak kunyhót építenek, de nem tanyát.

A vizsgált közület tanyavilágának I. sz. alatt csatolt ponttérképe igen szemléltetően tünteti fel az egyes tanyák sűrűsödési pontjait. Elegendő csak egy pillantást vetni a térképre és azonnal szembetűnik, hogy a tanyavilág legsűrűbben lakott része a kiskúnfélegyházi úttól északra eső tanyák, különösen pedig a Bokrospart nevű határrész, amely egyben a legfejlettebb pont a vizsgált közület határában.

Sajnos, a térkép, — mely a kataszteri összesítő térkép nyomán készült, — nem teljesen megbízható, különösen a rétek tanyasűrűségét illetően nem, ami legkirívóbb a Mámái rétb. de eléggé jelentkezik az immáron 80 tanyaszámmal rendelkező Mentett-rétben is. Általános vizsgálata szempontjából azonban a térkép jobb híjján megfelelő. A rétek és a belterülethez közeleső területek (Bökény, Kísét, Kilences, Szántó) ritkább településének az oka a városhoz való közelségük, kapcsolatban az aránylag kisebb kiterjedésű parcelláikkal. S ez a szőlőknél már említett esetnek megfelelően nem tette indokolttá a tanyaházak felépítését.

A tanyavilág aránylagos sűrű lakottságát legjobban igazolja, hogy míg az összlakosságból 1 négyzetkilométer csongrádi területre 117.1% lélek jut, addig, ha csak a tanyai lakosság lakna a négyzetkilométerenként, akkor a népsűrűség kereken 41 lélek lenne ha meggondoljuk, hogy pl. a balatonfüredi járás népsűrűsége az összlakosság beszámításával (tehát belterület, külterület egyaránt) csupán 40.0 lélek négyzetkilométerenként, a tornai járásé pedig csupán 39.9 lélek ugyancsak négyzetkilométerenként.

A belterületi település erősen faluszerű voltát mutatja a belterületi és a külterületi laksűrűség (egy lakóháza eső lélekszám) közötti aránylag csekély különbség.

Ez a laksűrűség közvetlen és alant következő adatain kívül még abból is következik, hogy a lakosságnak 36.6%-a él a tanyán, s ugyanakkor a lakóházaknak 38%-a épült fel ugyancsak a külterületen, ami arra mutat, hogy a tanyai és a belterületi lélekszám és lakóház-szám közötti korreláció különlegesebb eltérésekre nem is vezethet.

Megnevezés	Lélek- szám	Lakó- házak száma	Lakó- házra esik lélek
Belterület I. kerület	3.714	670	5.5
Belterület II. kerület	7.701	1.776	4.3
Belterület III. kerület	5.091	1.201	4.2
Belterület együtt	16.506	3.647	4.5
Külterület Tiszavölgy	2.721	686	3.9
Külterület Kiskunfélegyházi uttól északra	3.998	951	4.2
Külterület Kiskunfélegyházi uttól délre	2.821	596	4.7
Külterület együtt	9.540	2.233	4.3
Összesen :	26.046	5.880	4.4

Az adatokból kitűnően a legtöbb lélek egy házra a belterület I. kerületében, a legkevesebb pedig a belterület III. kerületében, illetve a külterületen a Tiszavölgyben esik. Ennek az oka az, hogy a belterület I. kerülete a városnak az a része, ahol a tisztviselők és azok a társadalmi rétegek laknak, akik saját házzal nem bírnak, s így a többlakásos (rendszerint a tulajdonos és a bérlő által lakott) ház ezen a részen van. A belterület III. kerületének a minimális laksűrűsége viszont abban leli az okát, hogy ez a rész a különböző munkásházaké és O.F.B. telepítések által beépített terület, s így az itt lakók legnagyobb része saját házzal rendelkezik, ami természetesen lenyomja az egy-egy lakóháza eső átlagos lélekszámot. A laksűrűség tanyai minimumpontján hasonló a helyzet.

II. FEJEZET.

A közigazgatás szervezete.

5. §. A törvény keretei.

Önkormányzataink (mind a vidékiek, mind a helységiiek) csak a jogrend által elhatárolt keretek közti tartalmat tölthetik ki mind a szervezet, mind a hatáskör, mind ennek következtében a működés tekintetében. Közigazgatási jogszabályaink rendszeretlen volta, továbbá egységes városi jogunk hiánya következtében ezek a keretek nincsenek élesen elhatárolva. Bizonyos esetekben pl. a törvények és a felhatalmazásukon alapuló kormányrendeletek igen széleskörűnek látják a városok autonómiáját, míg más esetekben, különösen háztartási ügyekben, úgyszólván a szőrshasogatásig mennek el annak korlátozásában.

E körülményből fakadó zavart fokozza a megyei város különleges jogi helyzete, amely teljesen ötletszerű közigazgatási jogalkotásunkból fakad. A törvény értelmében ugyanis a megyei városok tulajdonképpen községek,¹ amelyeket a többi (kis- és nagyközségtől — lényegükben — a főszolgabíró joghatósága alól való kivétel és közvelelően az alispán illetve a vármegyei törvényhatóság arra hivatott szervei alá való rendelés (s természetesen az ennek megfelelő hatáskör) különböztet meg. Ennek dacára a megyei városok szervezete mind a múltban (a rendezett tanács idején), mind ma sokkal közelebb áll a törvényhatósági városhoz, mint akár a legfejlettebb nagyközséghez. Ez a közelebb állás igen gyakran az élő jogban és a tudományban is akként jelentkezik, hogy egyes jogintézmények kapcsán a tulajdonképpen községnek tekintendő megyei várost a törvényhatósági városokkal együtt szabályozzák illetve tárgyalják.² Ismét más törvények pe-

¹ Az 1886:XXII. t.-c. 1. §-ának értelmében: „A községek: a) városok, melyek a jelen törvény értelmében rendezett tanáccsal bírnak...“ Az 1929:XXX. t.-c. megszüntette a rendezett tanácsú elnevezést és a tanácsot is, de a megyei város elnevezéssel és a testületi tanács helyett az egyedi polgármester rendszerezésével nem szüntette meg annak községi jellegét, bár szervezetileg a törvényhatósági városra irányadó elveket követte.

² Pl. A városok fejlesztéséről szóló 1912:LVIII. t.-c. Az egyenesadók le szállításáról és az önkormányzati testületek háztartásának hatályosabb ellenőrzéséről szóló 1927:V. t.-c. A tudományos irodalomban pedig lásd a jogi kézikönyvek közül: Tomsányi Móric: A magyar közigazgatási jog alapintézményei című mű egyes fejezetei, a monográfiák közül: Ehen Gyula: A városok, Nagy Ferenc dr.: A városi jog című műveket stb.

dig a községekkel vonják egy kalap alá a megyei városokat. Ez a körülmény természetsszerűleg megnehezíti a megyei városnak, mint jogintézménynek, különösen a szervezet kérdésében való éles elhatárolását.

A megyei városok szervezetének a gerincét az 1886: XXII. t. c. 52. illetve 62. §§-ai, továbbá az 1929: XXX. t. c. 44. §-ának 1. bekezdése értelmében a képviselőtestület, az előljáróság illetve a polgármester alkotják. Szervesen kapcsolódik be ebbe a gerincbe az 1886: XXII. t. c. 25. §-a illetve az 1877: XX. t. c. 176. §-a alapján szervezett árvaszék.

A községi előljáróság analógiájára beszél a törvény a megyei városi előljáróságról, de annak hatáskört egyáltalában nem ad. A megyei város előljárósága jelenti tulajdonképpen a városi tisztviselők összeségét, megadván a hivatkozott törvényhelyben az irányelveket a megyei város hivatali szervezetére.

A megyei városi szervezet eme általános tagozatain felül még szétszórtan az egyes szakigazgatási törvényekben szabályozva vannak olyan bizottságok, illetve kollegiális szervek, amelyek többkevesebb kapcsolatban állanak a szorosabban vett autonómiával. Ezek a szervek részben a közelebről vett autonóm hatáskörbe tartozó ügyeket intéznek, részben az úgynevezett átruházott hatáskörbe vágó feladatok elvégzésével vannak megbízva.

Nézzük most már közelebről a megyei városi szervezetnek itt említett tagosulásait.

A képviselőtestület tulajdonképpen a megyei város akarati szerve, amely az önkormányzatot gyakorolja.

A megyei város képviselőinek számát a törvény a lélekszám-
nak megfelelően szabályozza, amennyiben kimondja, hogy „me-
gyei városokban mintegy 400 lakosra esik egy képviselőtestületi
tag” (1929: XXX. t. c. 58. §.). Ezenfelül még maximumot és mi-
nimumot is megállapít, kimondván, hogy a megyei város kép-
viselőinek száma 60-nál kevesebb és 120-nál több nem lehet (1929:
XXX. t. c. 58. §.).

A képviselőtestület tagjai felerészben választottak és fele-
részben virilisek. Ezenfelül felszólalási joggal bírnak a tisztvisel-
lők, de szavazati joggal csak a polgármester, a jegyzők, a tanács-
nokok, az ügyész, az árvaszéki ülnökök, a pénztárnok, számvevő,
közgyám, orvos, mérnök és a községi erdőtiszt (1886: XXXI. 58. §.).

A képviselőtestület belső szervezetét illetőleg különbséget
kell tennünk a szerint, hogy annak megnyilatkozása milyen for-
mában történik. Nevezetesen más a tisztújítószék és az alakuló-
közgyűlés belső szervezete, mint a rendes és a rendkívüli közgyű-
lésé.

A tisztújító és az alakuló közgyűlésnek ugyanis a törvény
(1886: XXII. 53. ill. 72. §§-ai) értelmében az alispán illetve en-
nek akadályoztatása esetében a törvényhatósági kisgyűlés által

kiküldött helyettese az elnöke. Ezenkívül a tisztújítószerk elnökének közreműködésével saját kebeléből alakítja meg egyetlen, de a törvény rendeletén alapuló szervét, a kijelölő választmányt, amely csak a konkrét tisztújítószerk időtartamára bír hatáskörrel és azzal a kivételes joggal van felruházva, hogy érvényesen szavazni csak az általa jelöltekre lehet, sőt határozatát indokolni sem köteles. A kijelölő választmány elnöke a tisztújítószerk elnöke, két tagját az elnök nevezi ki a tisztújítószerk tagjai közül, két tagját pedig a tisztújítószerk választja saját kebeléből.

A többi képviselőtestületi közgyűlésnek, legyen az akár rendes, akár rendkívüli, a szervezete egységes, s legfeljebb abban különbözik egymástól, hogy a saját kebeléből (esetleg külső szakértők bevonásával) alakított szervei közül a tárgy természetéhez képest egyiket vagy másikat veszi igénybe.

Ezeknek a képviselőtestületi közgyűléseknek az elnöke a polgármester, akadályoztatása esetén a helyettes polgármester, ennek akadályoztatása esetén a legidősebb tanácsnok (1886:XXII. t.-c. 55. §.).

A közgyűlésnek az előkészítésére, vagy egyes autonóm hatáskörbe tartozó cselekmények elvégzésére a közgyűlés bizottságai a hivatottak. A bizottságokat két fő szempont szerint csoportosíthatjuk. Egyrészt a szerint, hogy milyen jogszabályon alapulnak. Így megkülönböztetünk törvényen, illetve az autonómia szabad elhatározásán alapuló bizottságokat. Másrészt a szerint, hogy a bizottságok milyen időtartamra alakítottak. Így megkülönböztetünk csak egy esetre alakított ad hoc bizottságokat és állandó jellegű bizottságokat.¹

Mind a törvényen, mind az autonómia szabad elhatározásán alapuló bizottságok csak egy meghatározott cselekmény teljesítésére hivatott ad hoc bizottságok és állandó jellegűek lehetnek.

Nézzük először a törvényen alapuló ad hoc bizottságokat. Ezek a bizottságok a képviselőtestület közjogi, helyesebben alkotmányjogi jellegű funkcióiban működnek közre általában, bár akad közöttük pusztán adminisztratív jellegű is. Ilyen alkotmányjogi funkcióban közreműködő bizottság volt a tisztújítószerkkel együttműködő kijelölő választmány. Ilyen továbbá az igazoló választmány, amely a képviselőtestületi tagok választása körüli eljárásban működik közre, továbbá a választók névjegyzékét összeállító választmány és a választás alá nem eső képviselők (legtöbb adót fizetők, virilisek) névjegyzékét kiigazító küldöttség. Az igazoló választmány hatósági jogokat gyakorol, úgyszintén a választók névjegyzékét összeállító választmány is, míg a választás alá nem eső képviselők (virilisek) névjegyzékét

¹ Megjegyezzük, hogy bizottság terminus technicus alá vonjuk természetesen a küldöttségeket stb. is, vagyis minden olyan szervezetet, amelyet a képviselőtestület részint a saját közgyűléseinek előkészítésére, részint egyes autonóm, esetleg átruházott hatáskörébe tartozó cselekmények elvégzésére a saját kebeléből, esetleg külső szakértők bevonásával, kiküld.

kiigazító küldöttség nem, mert ez csupán a képviselőtestületi közgyűlés véleményező szerve. A törvény csupán az igazoló választmány belső szervezetét határozza meg, amennyiben az 1886: XXII. t.-c. 51. §-a értelmében elnöke az alispán, két tagját az alispán nevezi ki, két tagját pedig a képviselőtestület választja a legközelebbi választás alá nem eső tagok sorából. A másik kettő belső szervezetét a törvény nyitva hagyja. A képviselőtestületnek a törvényen alapuló ad hoc bizottságokkal való kapcsolatát a II. sz. grafikon tünteti fel.

A törvényen alapuló ad hoc bizottságok adminisztratív csoportját a különböző pénztárvizsgáló küldöttségek alkotják. Ezek hatósági jogkört nem gyakorolnak; csupán véleményező szervek.

A törvényen alapuló állandó jellegű bizottságoknak a képviselőtestülettel való kapcsolata többé-kevésbé lazább, mint az ad hoc bizottságok bármelyikéé. Feladatuk, már a képviselőtestület működését illetőleg: a véleményezés. Egyrészüikkel pedig csak annyi kapcsolat áll fenn, hogy a tagok egy részét a képviselőtestület delegálja. Ezek a bizottságok jórészt hatósági jogkört gyakorolnak (Iskolaszék, Gondnokság, Iparos és Kereskedő tanonciskola felügyelő hatósága, óvoda felügyelő bizottság, testnevelési bizottság). Létüknek előfeltétele, hogy az alájuk rendelt nép- illetve szakoktatási intézetek fennálljanak. Összetételük általában úgy alakul, hogy résztvesznek benne a képviselőtestület által delegált tagok, a polgármester, illetve az elsőfokú közigazgatási hatóság (iparhatóság) megbízott tisztviselője, a városi ügyvezető orvos, a nép- illetve szakoktatási intézet igazgatója és tanterületének delegáltjai, a helybeli vallásfelekezetek vezető lelkészei, a szakiskoláknál az érdekképviseleti testület (ipartestület) elnöke és a főispán, mint a kormányhatóság képviselője által kinevezett tagok. Ezeknek a száma annyi, mint a képviselőtestület által választott tagoké. Elnökük vagy a polgármester (Testnevelési bizottság), vagy a főispán által kinevezett elnök (Gondnokság), vagy azt saját kebelükből választhatják.

Más állandó jellegű bizottságok a polgármester mellé illetve alá vannak rendelve, mint szakértő testületek. Így az iskolán kívüli népművelési bizottság, melynek a képviselőtestülettel csak annyi kapcsolata van, hogy tagjainak egy részét az delegálja.

Szorosabb kapcsolatban van már a képviselőtestülettel az egészségügyi bizottság, amelynek a véleménye egészségügyi állások betöltése illetve a közegészségüggyel kapcsolatos intézkedések előtt meghallgatandó és amely járvány esetén járványbizottságként hatósági jogkört is gyakorol. Ez utóbbi esetben azonban a polgármester az elnöke.

Nem ugyan a törvény rendelkezésén alapul, de a 42.200/1927 B. M. sz. rendelet (az 1927:V. t.-c. felhatalmazása alapján) mintegy feltételezi a létezését a megyei város gazdasági illetve pénzügyi bizottságának, amelynek a meghallgatása a költségvetés, továbbá a zárszámadás megalkotásakor, illetve elbírálásakor kötelező.

A nem törvényen alapuló szakbizottságok száma és hatásköre a megyei város szervezeti szabályrendeletétől függ. A nem törvényen alapuló ad hoc bizottságok pedig bármely konkrét ügy tárgyalása alkalmával kiküldhetők a szerint a jól bevált gyakorlat szerint, amelynek értelmében az elintézés módja: küldessék ki X. Y. és Z. képviselőtestületi tagokból álló bizottság.

A megyei városi szervezet centrumában a polgármester áll, aki az 1929: XXX. t. c. értelmében gyakorolja mindazt a jogkört, amely a rendezett tanácsú város tanácsát megillette, vagyis az elsőfokú közigazgatási hatóság jogkörét.

Az előljáráóság, mint a városi tisztviselők egy rétegének az összesége a többi tisztviselővel együtt a belső szervezetnek megfelelően közvetlenül vagy közvetve a polgármester rendelkezése alá tartozik.

Az előljáráóság tagjainak a felsorolásával a törvény tulajdonképpen azt a keretet állapítja meg, amelyet az egyes megyei városok töltenek ki részben vagy egészben a megfelelő tartalommal. Az 1886:XXII. t.-c. 63. §-ának 2. bekezdése értelmében pedig a megyei város előljáráóságának a tagjai: a polgármester, a tanácsnokok, a főjegyző, aljegyzők, főügyész, ügyészek, árvaszéki ülnökök, pénztárnok, számvevő, ellenőr, közgyám, levéltárnok, orvos, mérnök, községi erdőtiszt s a község által a helyi igények szerint rendszeresített más tisztviselők.

Ezzel, valamint az 5600/1925 B. M. rendelet II. mellékletében a megyei városi tisztviselők illetménytáblázatában, illetve az 42.200/1927 B. M. sz. rendelet mellékletében megadott költségvetés-mintában bővebben eszközölt felsorolással egy igen tág, de sem a maximumban, sem a minimumban el nem határolt keretet ad a törvény, és csak egyes szakigazgatási rendelkezésekből, vagy a természetes szükségszerűségből lehet következtetni arra, hogy mi az a minimum, amit a törvény a megyei város szervezetét alkotó tisztviselők száma és hivatali jellege szempontjából elengedhetetlenül szükségesnek tart.

Határozott rendelkezést csak a tanácsnoki állások, illetve az árvaszéki ülnökök számára vonatkozólag találunk.

Az 1912:LVIII. t.-c. 26. §-ának rendelkezései szerint minden megyei városban legalább két tanácsnoki állásnak kell lenni, a 171009/1924. B. M. sz. rendelet értelmében viszont a tanácsnoki teendők elvégzésével a főjegyző is megbízható, ennek következtében a tanácsnoki állások számának minimuma tulajdonképpen az: egy.

Az árvaszék belső szervezete: az 1877: XX. t. c. 173. §-a értelmében: egy elnök (ez a törvény 151. §-a értelmében a megyei városban a polgármester), legalább két ülnök, egy jegyző és a megfelelő számú segédszemélyzet. Tekintettel arra, hogy a 7740/1925 M. E. rendelet értelmében előadó ülnökként az árvaszéki ülnökön kívül az az árvaszéki tisztviselő is eljárhat, akit az árvaszék teljes ülésének javaslata alapján a főispán tiszteletbeli ár-

vaszéki ülnökké kinevez, az ülnökök minimumaként is az egy ülnök fogható fel.

Egyes, főleg szakigazgatási, törvényhelyekből és a természetes szakszerűségből folyik, hogy a megyei városnak alkalmaznia kell főjegyzőt (aki az anyakönyvi utasítás értelmében a megyei városban az anyakönyvvezető, s mint ilyen az anyakönyvi hivatal feje), pénztárnokot, számvevőt, ellenőrt. A gyámügyi törvény értelmében minden község, így a megyei város is köteles közgyámot tartani. Az 1908: XXXVIII. t. c. 5. ill. 4. §§-ai értelmében köteles a megyei város egy, esetleg a kisgyűlés javaslatára az érdekelt megyei város meghallgatásával kiadott belügyminiszteri rendeletre több orvost tartani.

Az előjáróság fenti tagjain kívül az egyes szakigazgatási rendelkezések értelmében a megyei város szervezetében lennie kell városi adóhivatalnak (K.K.H.Ö.Sz.), ezzel kapcsolatban birtoknyilvántartó hivatalnak, továbbá helyhatósági állatorvosnak, hatósági szülésznőnek és általában minden olyan szakszervnek, amely elengedhetetlenül szükséges, hogy a megyei város a törvény értelmében átruházott hatáskörébe vágó feladatokat elintézni képes legyen.

6. §. Csongrád autonóm szervezete általában.

Az autonómia szervezetének általános áttekintésénél Csongrád, megyei városban is a törvény által elhatárolt kereteket kell követnünk, hiszen tulajdonképen feladatunk kimutatni azt, hogy minő tartalommal telíti meg ezeket a kereteket a gyakorlat az előközigazgatás a maga szervezetében és működésében.

Ez a szervezet a következőképpen tagosul:

1. a képviselőtestület és bizottságai;
2. az árvaszék;
3. a polgármester és az előjáróság, illetve a város tisztviselői.

A *képviselőtestület* választott és virilis tagjainak együttes létszáma 68. A törvény ugyanis mintegy minden 400 lakosra enged egy városi képviselőt és az 1929: XXX. t. c. végrehajtása idejében Csongrád megyei város kiszámított népessége kereken 27.000 léleknek felelt meg, s csak a népszámlálási eredmények publikálásakor tűnt ki, hogy csak 26.046 (62—64 tagnak megfelelő) a lakosság lélekszáma. Ebből a 68 tagból 34 a választott és 34 a leg többadófizető tagok száma.

A 34 választott tagot 3 választókerület választja olyképen, hogy az

- I. választókerület 14 tagot és 14 póttagot, a
- II. választókerület 10 tagot és 10 póttagot, a
- III. választókerület 10 tagot és 10 póttagot választ.¹

A képviselőtestületnek a szervezeti szabályrendelet (amely a

¹ V. ö. 2. számú ábrával.

törvényt követte) értelmében hivatalból tagjai: a polgármester, a főjegyző, a tanácsnokok (közigazgatási, adóügyi és gazdasági tanácsnokok) főügyész, árvaszéki ülnök, közpénztárnok, főszámvevő, számvevő, aljegyzők (I. és II. aljegyző, árvaszéki jegyző), ügyvezető orvos, orvosok (I. és II. orvos), mérnök. Összesen tehát 17 tag.

A vizsgálat időpontjában azonban az elhalálozás folytán megüresedett gazdasági tanácsnoki állás tartós szünetelését rendelték el. Az árvaszéki ülnöki állást közgyűlési határozat folytán a közigazgatási tanácsnok töltötte be s a költségvetésben is az árvaszék személyi kiadásainál a közigazgatási tanácsnok fizetése van beállítva. Külön árvaszéki ülnöki állás rendszeresítve nincs. A főszámvevői állás nyugdíjazás folytán megüresedett, s csak a vizsgálat befejezése után nyert betöltést. A II. aljegyző fegyelmi eljárás következtében nem jogerősen végelbánásra ítéltetett s egyébként is felfüggesztetett, s helyettesítés útján helye betöltést nem nyert. Ennek következtében a vizsgálat időpontjában a törvény és a szabályrendeletnek megfelelő 17 hivatalbóli tagja helyett csak 14 hivatalbóli tagja volt a képviselőtestületnek.

A képviselőtestület bels szervezete és alkotmányjogi alakulatai (tisztújítószek és alakuló közgyűlés különleges szervezete, kijelölő választmány, választók névjegyzékét összeállító kiküldött választmány, virilisek névjegyzékét kiigazító küldöttség, igazoló választmány) törvényileg vannak szabályozva s a törvényes szabályoktól nem térnek el s így itt külön méltatásra nem szorulnak. Ezek közül a törvény nyitva hagyja a virilisek névjegyzékét kiigazító küldöttség szervezetét. Ez Csongrád, megyei városban a közigazgatási tanácsnokból (elnök) és két a közgyűlés által választott tagból áll.

Külön elbírálás alá tartoznak azonban a képviselőtestület többi bizottságai.

A képviselőtestülettel több-kevesebb kapcsolatban álló bizottságokat a következőképen csoportosíthatnók:

I. Törvényes rendelkezésén alapuló s legalább részben a képviselőtestület által választott tagokból álló s a képviselőtestülettel legalább a véleményezés kapcsolatában álló bizottságok. Ilyenek: a közegészségügyi, járvány esetén járványbizottság, pénzügyi bizottság, pénztárvizsgáló bizottságok, illetve küldöttségek.

II. Szabályrendelettel szervezett s főleg a képviselőtestület által választott tagokból álló ú. n. szakbizottságok s a képviselőtestület által esetenként kiküldött ad hoc bizottságok.

III. Törvényen vagy törvényes felhatalmazású rendelkezésén alapuló bizottságok és testületi szervek, melyekbe a képviselőtestület a törvény értelmében tagot delegálni köteles ugyan, de ezenkívül más kapcsolata velük nincs.

IV. Mindama törvényen vagy törvényes felhatalmazású rendelkezésén alapuló bizottságok vagy testületek, amelyek a képviselőtestületnek szakvéleményt adni jogosítottak illetve kötelesek s amelyek jogosítva vannak a képviselőtestületi közgyűlés

határozatait illetve azok egy részét megfellebbezni. Ilyen a városi mezőgazdasági bizottság.

Ad I. A *közegészségügyi bizottság* felállítását az 1908: XXXVIII. t. c. 4. §-a rendeli el.

A törvény és a szervezeti szabályrendelet értelmében hivatalból tagja: a polgármester, a főjegyző, a közigazgatási tanácsnok, az ügyvezető orvos, a városi orvosok, a város területén működő gyógyszerészek közül a két korban legidősebb, a helybeli egyházak vezető lelkészei (csak a katolikus plébános, mert más nincs) a gimnázium igazgatója, a két polgári iskola igazgatója, az önálló gazdasági népiskola igazgatója, az elemi iskolák igazgatói (négy), a városi m. kir. állatorvos és a helyhatósági városi állatorvos, a m. kir. rendőrkapitányság vezetője. Ezeket felül öt tagját a képviselőtestület választja.

Meg kell jegyeznünk, hogy törvény kifejezetten nem mondja, hogy a polgármester és a közigazgatási tanácsnok, valamint a középiskolák és szakiskolák igazgatói és a városi m. kir. állatorvos hivatalból tagja a közegészségügyi bizottságnak. A konkrét esetben a szervezeti szabályrendelet ezeknek a bekapcsolásával kibővíti a törvény kereteit. A m. kir. rendőrkapitányság vezetőjének bizottsági tagságáról pedig a szervezeti szabályrendelet nem intézkedik, de a gyakorlatban ez is tag. A választott tagokat illetően a törvény csak városi lakost említ, nyitva hagyván ezzel azt, hogy a városi lakos egyben képviselőtestületi tag-e vagy sem. A szervezeti szabályrendelet csak a választott tagok számát állapítja meg a törvénynek megfelelően, mintegy hallgatólagosan feltételezve, hogy azok csak képviselőtestületi tagok lehetnek, amint a gyakorlatban ténylegesen csak azok választatnak meg.

A bizottság összetételét, belszervezetét és hatáskörét a II. alatt mellékelt grafikon tünteti fel szemléltetően, úgyszintén az autonómia többi szervével, illetve a felsőbb hatóságokkal való kapcsolatát is.

Hatásköre: *véleményezés*.

1. Minden ügyek, melyeket az 1876. XIV. t. c. illetve az 1908. évi XXXVIII. t. c., valamint más idevonatkozó törvények, rendeletek és határozatok ide utalnak.

2. Gyógyszertári ügyek.

3. Kórházi és szegényházi ügyek.

4. Temető ügyek.

5. Állategészségügyek.

Járvány esetén a bizottság a polgármester elnökletével járványbizottsággá alakul át s ekkor hatósági jogkört gyakorol. A grafikonon ez a minőség is feltüntetést nyer.

A *pénzügyi bizottság*, Felállításáról és belszervezetéről tulajdonképpen törvényes rendelkezés nincs. Tekintve azonban, hogy az 1927: V. t. c. végrehajtása tárgyában kiadott 42.200/1927 B. M. sz. rendelet II. A. 1. részének 4. pontjában feltételezi létezését („A pénzügyi (gazdasági) bizottság és a polgármester javaslatával ellátott költségvetési tervezetet...”), ebbe a kategóriába kel-

lett sorolnunk, annál is inkább, mivel az idézett rendelethely a legfontosabb jogkör: a költségvetés megalkotása és a zárszámadás elbírálása körül tételezi fel e bizottság közreműködését.

A hivatkozott rendelethely természetsszerűleg a bizottság összetételét és belső szervezetét is teljesen nyitva hagyja, így arra a rendeletről függetlenül megalkotott szervezeti szabályrendelet bír érvénnyel. Ennek az értelmében a bizottságnak elnöke a polgármester, hivatalból tagja: az adóügyi tanácsnok, a gazdasági tanácsnok, a közpénztárnok és a főszámvevő. Választott tagjainak száma: 6. A bizottság összetételét, belső szervezetét és kapcsolatait egyébként a II. számú grafikon szemléltetően tünteti fel.

Hatásköre: (*véleményezés.*)

1. Kölcsönök ügye.
2. Költségvetés megállapítása és a zárszámadások megvizsgálása.
3. Tisztviselők, a kezelőszemélyzet és egyéb alkalmazottak fizetésének szabályozása.
4. Új hivatalok és állások felállítása vagy a régiek megszüntetése.
5. Ajándékozások, tartozásbeli elengedések, jutalmazások és minden olyan pénzbeli kiadás, amely a költségvetésben felvéve nincsen.
6. Adóügyek.

A *gyámpénztárvizsgáló küldöttség*. A különböző pénztárvizsgáló küldöttségek közül a legfontosabb a gyámpénztárvizsgáló küldöttség, amelyet az 55.200/1900. B. m. sz. szabályzat rendel el létesíteni. Az idézett rendelkezésnek megfelelően szervezett küldöttségnek elnöke a polgármester, tagjai az ügyész és a főszámvevő, továbbá a közgyűlés részéről választott két tag. Összetételét és kapcsolatait a II. alatt csatolt grafikon tünteti fel.

Ad II. A szervezési szabályrendelettel szervezett, ú. n. szakbizottságok a már tárgyalt közegészségügyi és pénzügyi kivételével a következők:

a) jogügyi, b) gazdasági, c) építési, d) tanügyi, e) közművelődési.

E bizottságok általános jellemzője: hatósági jogkört nem gyakorolnak, hacsak erre külön felhatalmazást nem nyernek, hanem a képviselőtestület vagy a polgármester által hozzájuk utalt ügyekben *véleményt* nyilvánítanak, amelyet a polgár, illetve annak útján a képviselőtestülethez terjesztenek érdemleges intézkedés, vagy határozathozatal végett. Egyébként jogosítva vannak az ügykörükhöz tartozó közigazgatási ágakban önállóan is a megfelelő szervhez (polgármester, képviselőtestület) indítványokat és javaslatokat tenni.¹

Az egyes bizottságok összetételére, belső szervezetére itt nem térünk ki, hiszen a II. csatolt grafikon azt szemléltetően tünteti

¹ V. ö. 14. §-ban a bizottságok működésével kapcsolatban tett megállapításokkal.

fel, s így annak ezen a helyen való lerögzítése felesleges szaporítás. A grafikonokra utalva azonban meg kell jegyeznünk:

1. hogy a gazdasági bizottságnak a grafikonon tagjaként van feltüntetve a gazdasági felügyelő és a kerületi szállészeti és borszáti felügyelő. Ennek az oka az, hogy ezek a szervezeti szabályrendelet megalkotásakor Csongrádon székeltek, s így a bizottság aránylag kismértékű mezőgazdasági hatáskörére tekintettel szakértőkként kerültek be a bizottságba, ahol egyébként nézetünk szerint semmi helyük nincs. Ma már azonban, elég hosszú idő óta a bizottságnak de facto nem tagjai, annál kevésbé, mert mind a két felügyelőségnek a székhelyét elhelyezték Csongrádról.

2. hogy a közművelődési bizottság hatásköre úgyszólván kilencven százalékban szociálpolitikai jellegű.

Hatáskörük: (véleményezés)

a) *jogügyi bizottság:*

1. Szabályrendeletek alkotása.
2. Indítványok tárgyalása.
3. Szerződések, perbeli egyezségek helybenhagyásának, magánjogi kereseteknek a város nevében való megindításának véleményezése.
4. Választási kerületekre vonatkozó ügyek.
5. A közgyűlés vagy a tanács felhívására köz- és magánjogi ügyekben kikért véleményadás.

b) *gazdasági bizottság:*

1. A városi törzsvagyon szerzése és elidegenítése.
2. A város mindennemű értékeinek és javadalmainak kezelése.
3. A város ingó és ingatlan vagyonának nyilvántartását, kezelését, bérbe és haszonbérbe adását, a városi vagyon és üzemek kezelésének megváltoztatását és kezelését illető ügyek.
4. Gazdasági és hivatalos szükségletek beszerzése.

c) *építési bizottság:*

1. A közlekedési vonalak, külterületi utak, kövezések, járdák, csatornák, közművek, középítések ügyei.
2. Utcák és csatornák tisztántartása.
3. Magánépítési ügyek, építési engedélyek.
4. Építési rendőri ügyek.

d) *tanügyi bizottság:*

1. Az óvodai épületek fenntartásáról való gondoskodás.
2. Az elemi iskolai épületek fenntartásáról való gondoskodás.
3. Iparos tanonciskolák ügye, különös tekintettel a 33.546/1895 VKM. rendeletre.¹
4. A gazdasági szakiskola ügye.
5. A város és az iskolák közötti viszonyból felmerülő ügyek.

¹ A szervezeti szabályrendeletben hivatkozott VKM. rendelet már hatályát veszítette. Helyébe lépett: 69.000/1924 VKM. rendelet. A városban működő iparostanonciskola állami jellegű és ügyeit a külön tárgyalandó Iparostanonciskolai Felügyelő Bizottság intézi.

e) *közművelődési bizottság:*

1. A népjólét és munkavédelem előmozdítása, szociális intézmények alkotása.
2. A közjótékonyosság ébrentartása és gyakorlása. Szegényház, napközi és munkaotthonok, csecsemő otthonok, bölcsődék, beteggondozók felállítása.
3. Népfürdők, sport- és játékterek felállítása és a néphigiéniára minden irányban való előmozdítása.
4. Nyilvános népkönyvhák létesítése, ingyenes analfabéta és továbbképző tanfolyamok, felvilágosító és propaganda előadások rendezése.
5. Hadirokkantak, hadiözvegyek, hadiárva ügyeinek felkarolása.

6. Minden kulturális ügy támogatása.

ad III. Törvényen vagy törvényes felhatalmazású rendelkezéssel alapuló bizottságok, amelyekbe a képviselőtestület tagot küld ki, a következők:

a) állami elemi iskolák gondnoksága, b) az állami iparos és kereskedő-tanonciskola felügyelő bizottsága, c) városi testnevelési bizottság, d) iskolánkívüli népművelési bizottság.

Ezek közül a gondnokság, a testnevelési bizottság és az iparos és kereskedő-tanonciskola felügyelő bizottsága hatósági jogkört gyakorolnak, míg az iskolánkívüli népművelési bizottság nem.

A gondnokság az állami elemi népiskolák felett gyakorolja a helyi felügyeletet. Ugyanez a szerepköre az iparos és kereskedő-tanonciskola felügyelőbizottságának. A testnevelési bizottság pedig a testnevelés ügyének elsőfokú hatósági szerve.

Az iskolánkívüli népművelési bizottság a polgármester alá rendelt szakszerv, amely a törvényhatósági iskolánkívüli népművelési bizottság hároméves népművelési tervének a kereteiben és intenciói szerint végzi a konkrét iskolánkívüli népművelési tevékenységet.

Az egyes bizottságok összetételét, belső szervezetét és kapcsolatait a II. sz. alatt csatolt grafikon tünteti fel.

ad IV. A városi mezőgazdasági bizottság összetételét és kapcsolatait a II. sz. alatt csatolt grafikon tünteti fel.

A gyámhatóságot Csongrád megyei város területén az 1877. évi XX. t. c.-nek megfelelően szervezett városi árvaszék gyakorolja.

Az árvaszék szervezetét illetőleg meg kell jegyeznünk, hogy a vizsgált közületben már az árvaszék megalakításakor csak egy ülnöki állást szerveztek, s az árvaszéki jegyzői állást már kezdetől kezdve olyképp szervezték, hogy a „jegyző egyben ülnöki teendőket is végez”. Ennek megfelelően működött az árvaszék 1929-ig, amikor is az 1929. évi XXX. t. c. értelmében újjáalakult képviselőtestület az ugyanakkor megejtett tisztújítás kapcsán a helyettes polgármester, közigazgatási tanácsnoki állást az addigi árvaszéki ülnökkel töltötte be, olyértelmű közgyűlési határozatot

produkálván egyben, hogy az árvaszéki ülnöki teendőket továbbra is ugyanaz a tisztviselő, tehát ekkor már közigazgatási tanácsnok, helyettes polgármester lesz köteles ellátni. Ettől kezdve a vizsgálat időpontjáig az árvaszékhez a következő tisztviselők és segédezők voltak beosztva:

közigazgatási tanácsnok, helyettes polgármester mint árvaszéki ülnöki teendőket végző tisztviselő, az ülnöki teendők ellátásával is megbízott árvaszéki jegyző, árvaszéki iktató-kiadó, közgyám, irnok.

A vizsgálat időpontjában a helyzet viszont módosult, amennyiben a polgármester betegszabadsága, illetve nyugdíjaztatása következtében a közigazgatási tanácsnok ezúttal helyettes polgármesteri jogkörét gyakorolta s az árvaszéki ülnök teendőit az oda ideiglenesen beosztott főjegyző látta el, akit külső helyettes helyettesített.

A vizsgálat befejezésének az idejében megoldást nyert a polgármester válság és akkor egyelőre a régi helyzet állott vissza. Az új polgármester gyökeres változásokat eszközölt a városi tisztviselők szolgálati beosztásában és ennek megfelelően az árvaszékhez beosztottakéban is. Ennek eredményeképpen a jelenlegi helyzet a következő: a közigazgatási tanácsnok, helyettes polgármester végzi az árvaszéki ülnöki teendőket, az árvaszéki jegyző tárgyalja a rendőri büntető és a kisebb polgári peres ügyeket, de az „alírást“ a közigazgatási tanácsnok teljesíti. Az irnok máshová nyert beosztást s az iktató-kiadó tevékenységében a közgyám segédkezik.

Mindezeknek az intézkedéseknek végeredményeképpen az árvaszéknel előadó-ülnöki teendőt a törvényben előírt két személy helyett csak egy végez.

A szervezeti szabályrendelet értelmében az árvaszék választott tagjainak a száma; 2. s a szavazattal nem bíró tagja a főügyész, a főszámvevő és a közgyám. Megjegyzendő, hogy a közgyűlés által választott tagok szerepe a gyámügyi ügyvitel reformja, amely az előadó-ülnöki hatáskört kibővítette a plenáris ülés rovására, jelentéktelen. Megjegyzendő az is, hogy a gyámügyi törvény a közgyám és a főszámvevő árvaszéki tagságáról nem nyilatkozik. A számvevőséget illetőleg kijelenti, hogy az az árvaszéknek is szakközege.

A megyei város legfontosabb közigazgatási szerve: a polgármester. A vizsgált közületben azonban, legalább is a vizsgálat időpontjáig, ha más elnevezéssel és kibővített alakban, de fennmaradt a régi tanács. Ugyanis az 1929. évi XXX. t. c. végrehajtása után a költségvetést és a legfontosabb javaslatokat a képviselőtestületi közgyűlés elé nem a polgármester, hanem az „előjáróság“ nevében terjesztették be. Az „előjáróság“ abban is kötötte a megszüntetett tanács példáját, hogy ugyanazokban az időközökben (hetenként) a polgármester elnökletével üléseket tartott. Ezeknek az üléseknek az előbbiekből kitűnőleg nemcsak informatív jellegük volt, hanem tényleges határozatokat is hoztak.

Az indoka ennek az érthetetlen és az 1929: XXX. t. c. szellemével össze nem férő szokásnak a felelősség vélt megosztása, amely mint látni fogjuk, a vizsgálat időpontjáig jellemző volt a városra. Az új polgármester megválasztása után ez az állapot megszűnt.

A polgármester bonyolítja le az alája rendelt tisztviselőkkel és egyéb alkalmazottakkal mind az autonómia hatáskörébe tartozó, mind pedig az átruházott hatáskörbe vágó (állami igazgatás) közigazgatási feladatokat. Ezért alá van rendelve a megyei város képviselőtestületének is és az állami illetve a törvényhatósági igazgatás megfelelő szerveinek.

7. §. Az autonómia hivatali szervezete.

Az autonómia hivatali szervezetébe mindazok a hivatalok, intézmények, intézetek, üzemek és egyedek tartoznak, amelyeket a törvény rendelkezése, vagy a törvény kereteit kitöltő beszervezkedés az egyes igazgatási ágak zavartalan ellátásának a biztosítására szervezett.

Tekintettel arra, hogy az autonómia belső, hivatali szervezetét illetően a törvény határozott rendelkezéseket nem tartalmaz. Irányadónak elsősorban a tényleges állapotot és a szervezeti szabályrendeletet vettük.

A hivatali szervezet feje a polgármester.

A konkrét közigazgatási munkát a polgármester mint I. fokú hatóság alárendelt közegeiként az egyes ügyosztályok, egyéb közvetlenül a polgármester alá rendelt hivatalok és szakelőadók végzik. Az egyes tisztviselők részint ügyosztályokba, részint hivatalokba illetve a szakelőadók alá vannak beosztva. Ugyanez a helyzet a kisegítő, altiszti, szolgálai és szegődményes személyzetet illetőleg is.

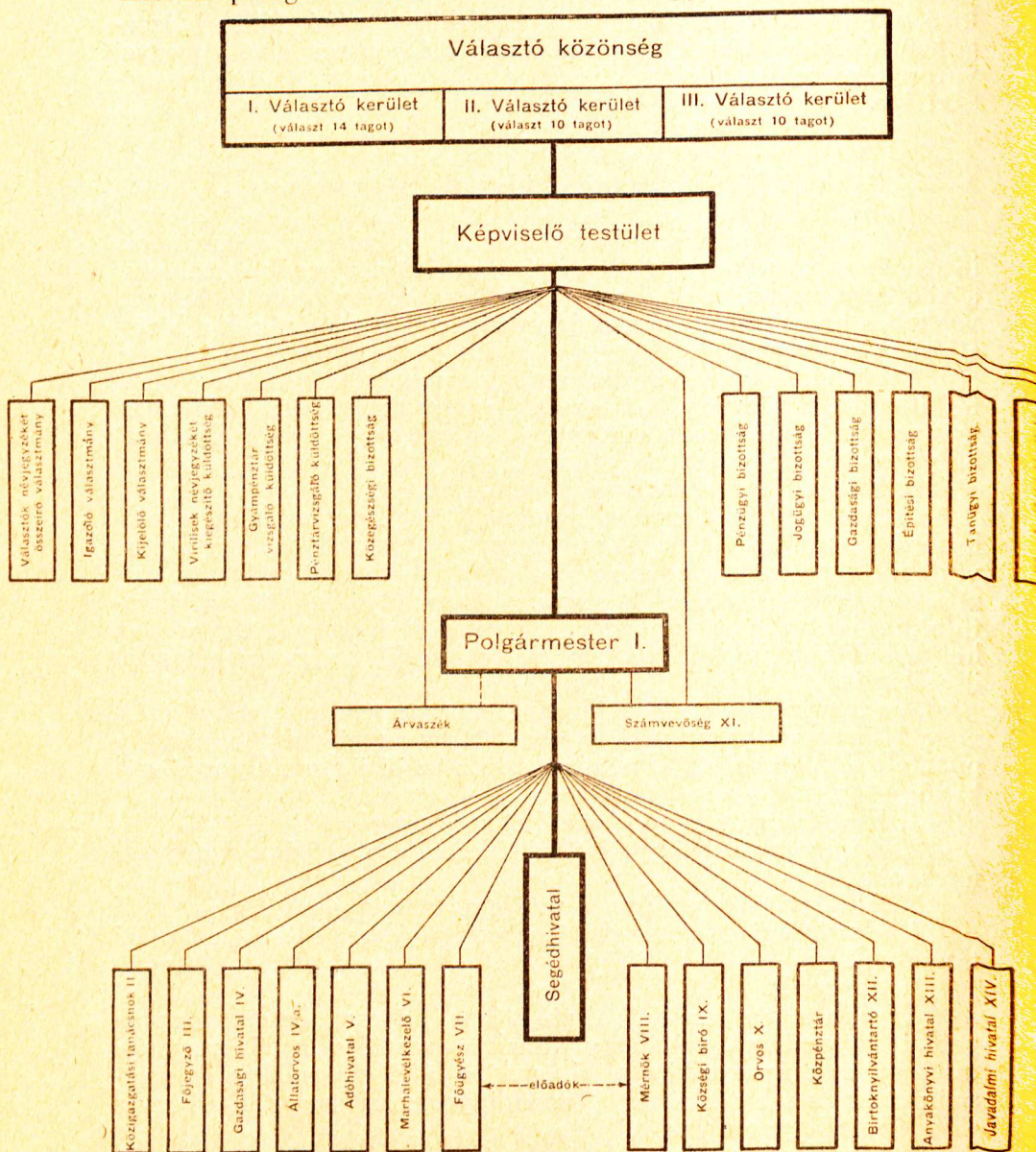
A szervezeti szabályrendelet eredetileg öt ügyosztályt szervezett, ügyosztálynak véve a vizsgált autonómiánál többször tapasztalt felfogással az árvaszéket is. Ez az öt ügyosztály a következő:

1. Elnöki ügyosztály. Vezetője a főjegyző.
2. Közigazgatási ügyosztály. Vezetője a közigazgatási tanácsnok.
3. Adóügyi ügyosztály. Vezetője az adóügyi tanácsnok.
4. Gazdasági és műszaki ügyosztály. Vezetője a gazdasági tanácsnok.
5. Árvaszék.

Később a már említett tisztújítással kapcsolatban a közigazgatási ügyosztályt, minthogy annak a vezetője a közigazgatási tanácsnok az árvaszéki ülnöki ügykört látta el továbbra is, megszüntették és a hatáskörébe tartozó ügyeket szétosztották az egyes előadók és ügyosztályok között.

A vizsgálat folyama alatt elhalt gazdasági tanácsnoki állást a képviselőtestületi közgyűlés megszüntette, a törvényhatósági

kisgyűlés ezt a határozatot nem hagyta jóvá, ellenben beleegyezett annak tartós szüneteltetésébe, s ennek megfelelően a gazdasági ügyosztály a valóságban nem működik. Az alája tartozó gazdasági hivatalt a főjegyző ellenőrzése és felügyelete alá, a mérnöki hivatalt pedig közvetlenül a polgármester alá helyezték. Később pedig a főszámvevői állásnak egy okleveles gazdával

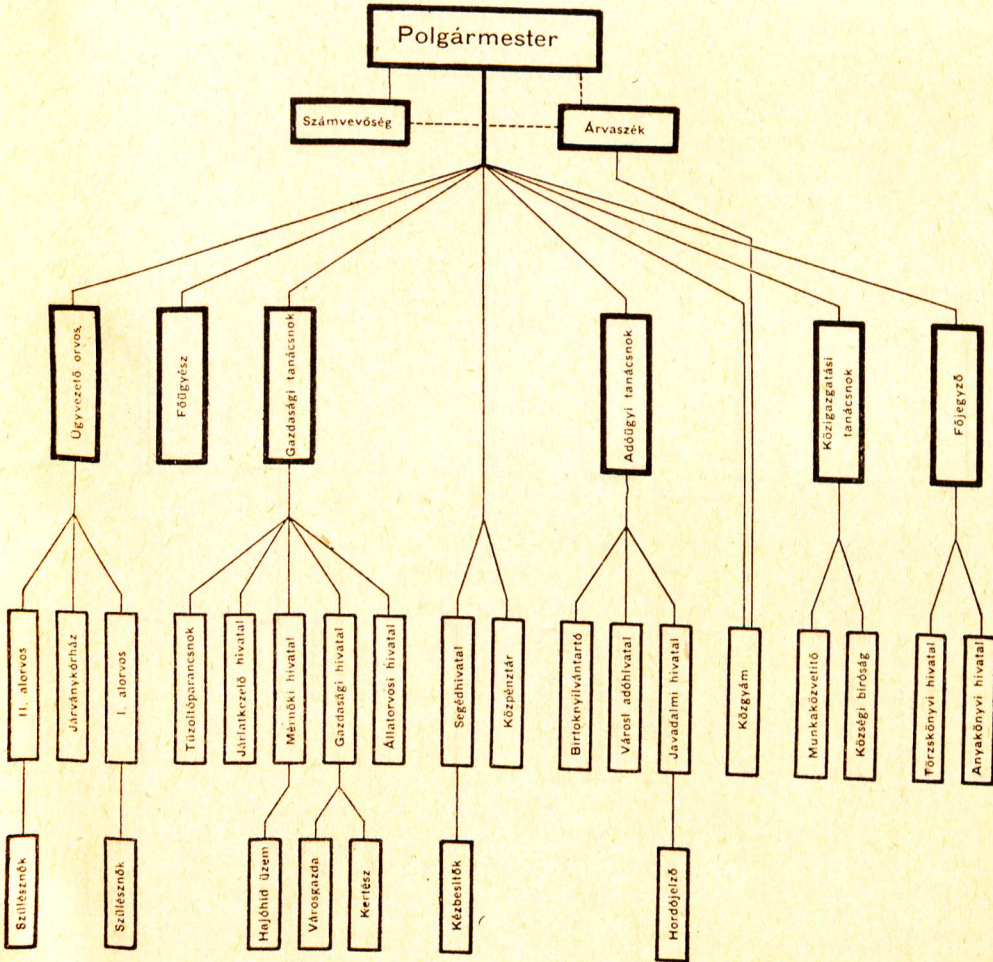

2. sz. Csongrád megyei város szervezete általában.

való betöltése alkalmával a gazdasági hivatal vezetését a főszámvevőre bízták.

Hasonló változások álltak be az egyes hivatalok és az önálló előadók szervezeti beosztásában is.

Ezeknek a változásoknak a következményeképpen az a helyzet állott elő, hogy a tényleges helyzet nem azonos sem a szer-

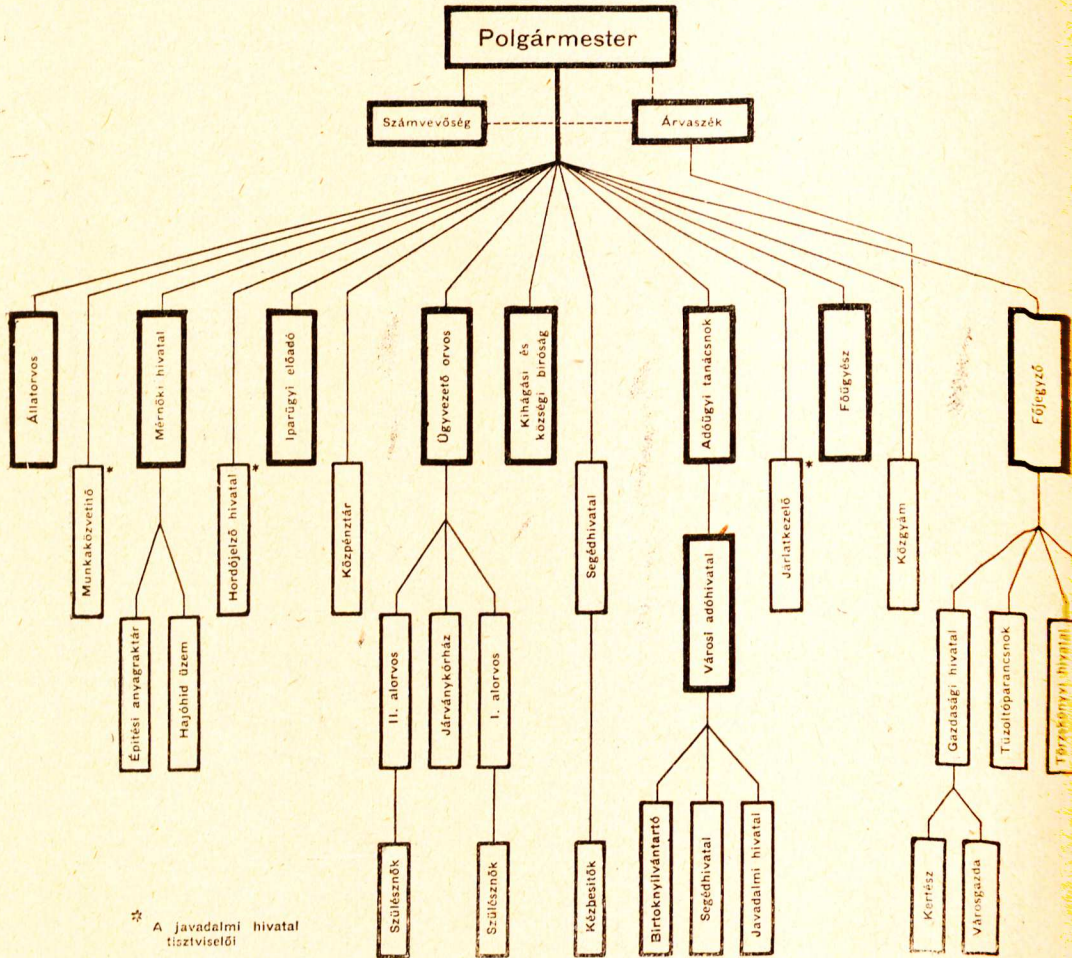

5. sz. Csongrád megyei város hivatali szervezete (régí helyzet).

vezeti szabályrendelettel, sem az egyes szervezett állásokat betöltő tisztújítószerkei választásnak megfelelő helyzettel, sem pedig ez utóbbi körülmény következményeképpen a költségvetéssel, tagadhatatlan azonban az, hogy ezek az utólagos helyesbítések az egyes tisztviselők személyi kvalitásainak az eredetinel jobban megfelelő beosztást nyújtottak, legalább is az esetek egy részében. Az ese-

tek másik részét pedig részben takarékosági, részben adminisztratív (betegszabadságon lévő, fegyelmi eljárás folytán felfüggesztett tisztviselők helyettesítése) okok indokolják. Van természetesen indokolatlan módosítás is.

A 2—4-ig terjedő grafikonok szemléltetően tüntetik fel a hivatali szervezetet. Megjegyzendő, hogy ezek a grafikonok csak a

4. sz. Csongrád megyei város hivatali szervezete (a vizsgálat befejezésekor).

hivatalokra és a rendszeresített előadókra terjednek ki. A hivatalok belső szervezetét alább tárgyaljuk és így azokat külön grafikon tünteti fel.

Meg kell még jegyeznünk azt is, hogy a törvény illetve a rendeletek feltételeznek illetve előírnak egyes szerveket (pl. hordójelző, munkaközvetítő stb.), amelyek a vizsgált közületben nem

kötnek le egy embert. Ezeket a funkciókat az egyes hivatalokhoz beosztott tisztviselők, illetve alkalmazottak egyike vagy másika látja el. Ezeket mint ilyeneket külön fel kellett tüntetnünk, és a grafikonok jegyzetében közöljük, hogy melyik hivatalban alkalmazott tisztviselő az illető.

Amint az előbb már említettük, a város igazgatását — természetesen a polgármester nevében illetve kiegészítéseként — a szervezeti szabályrendelet értelmében az úgynevezett ügyosztályok végzik. Ezek az ügyosztályok bizonyos mértékig magában a szervezeti szabályrendeletben is fiktív fogalmat jelentenek, illetve jelentettek annak megalkotásakor, s megállapíthatólag a tanácsnoki állások szervezése miatt volt szükség az egyes ügyosztályokra, de még inkább fiktív fogalmat jelentenek ma, amikor a különböző szanalási rendelkezések egyes „ügyosztályok” keretein belül hivatal összevonással éltek. S ezenfelül az ügyosztályvezetők egyszersmind az alájuk rendelt esetleg egyetlenegy, vagy egyik-másik hivatalnak a fogalmazó személyzetét is jelentik. Így pl. az „elnöki ügyosztály” vezetője a főjegyző egyszersmind a főjegyzői hivatal egyetlen fogalmazó személye, aki mellé eredetileg a polgári fiúiskola IV. osztályát végzett „közigazgatási fogalmazó”, jelenleg pedig egy főiskolai végzettséggel rendelkező (jogtudor) „írnok” nyert beosztást. Hasonlóképpen az adóügyi ügyosztályt vezető adóügyi tanácsnok egyben az adóhivatal egyedüli fogalmazó tisztviselője volt, míg hozzá nem osztották be a fentebb említett közigazgatási fogalmazót. Az adóügyosztály ténylegesen csak az adóhivatalból, illetve az az alá rendelt birtoknyilvántartó hivatalból és javadalmi hivatalból áll.

A költségvetés, amely a 42.200/1927 B. M. sz. rendeletnek megfelelően állíttatott egybe, természetesen az ügyosztályokról nem tud, csak különböző igazgatási ágakról, illetve az azok el látására szervezett hivatalokról és egyedi szervekről.

A gyakorlatban, hasonlóan költségvetéshez szintén eltűnnek az ügyosztályok és helyettük előtérbe lépnek az egyes hivatalok és előadók. Az ügydarabok kiosztása ugyanis nem az ügyosztályokra történik, hanem eredetileg 15 előadóra, dacára annak, hogy pl. egyes „előadók” eredetileg ügyosztályokba osztattak be. A tizenöt előadón kívül ritkább esetekben kapott ügydarabot a kiadó, illetve a törzskönyvvezető. Ez egyrészt tisztára aktaszerű elintézésből történt, vagyis konkrét ügyintézési cselekmény nem volt, másrészt pedig a polgármesterhez érkezett, de a törzskönyvvezetőt illető darabról volt szó. A tizenöt előadó római számú jelzéseket kapott, s ez a következő:

- I. polgármester,
- II. közigazgatási tanácsnok,
- III. főjegyző,
- IV. gazdasági tanácsnok,
- IV. a) állatorvosok (helyhatósági (városi) áorv. városi m. kir. áorv.),

- V. adóhivatal,
- VI. marhalevélkezelő és kisebb rendészeti ügyeket intéző aljegyző,
- VII. főügyész,
- VIII. főmérnök,
- IX. közig. rendőri büntetőbíró és községi bíró,
- X. ügyvezető orvos,
- XI. számvevőség,
- XII. birtoknyilvántartó,
- XIII. anyakönyvvezető,
- XIV. javadalmi hivatal,
- XV. forgalmi adóhivatal.¹

Ezek az előadói jelzések ma is érvényben vannak, bár mint említettük, részben a különböző szanalási rendelkezések, részben pedig egyéb rendelkezések tetemes változásokat hoztak.

Mielőtt ezek méltatására rátérnénk, a fentiekre utalással megjegyezni kívánjuk azt, hogy pl. a birtoknyilvántartó és a javadalmi hivatal az adóhivatal alá tartozik, illetve a birtoknyilvántartó de facto annak képezi kiegészítő részét, mégis külön előadói jelzést nyert, aminek az oka ezeknek az igazgatási ágaknak sajátos voltában rejlik.

Ezek az előadói jelzések a vizsgálat időpontjában a következő tartalommal bírtak.

I. jelenti továbbra is a polgármestert;

II. jelenti az árvaszéki ülnöki teendőkön felül egyes közigazgatási teendőkkel is megbízott közigazgatási tanácsnokot és a közgyámot;

III. jelenti továbbra is a főjegyzőt;

IV. jelenti a főjegyző alá beosztott és a tűzoltóparancsnokból, mint közvetlen vezetőből, továbbá a városgazdából álló és természetesen az alájuk rendelt altiszti és szegődményes személyzetből álló gazdasági hivatalt;

IV. a) jelenti továbbra is a városi m. kir. állatorvost és a helyhatósági állatorvost;

V. jelenti azokat a nem adóügyi igazgatásba vágó darabokat, amelyeket az adóhivatal személyzete intéz el, mivel a pénzügyigazgatóság rendelkezéseire az adóhivatal külön segédhivatalt, így különálló iktatást és irattárt kapott;

VI. jelenti a javadalmi hivatalba beosztott marhalevélkezelő díjnokot, mivel a marhalevélkezelést és a kisebb rendészeti ügyeket intéző aljegyzőt állásától fegyelmi úton felfüggesztették s az állatforgalom annyira megcsappant, hogy a járlatlevelek kiállítása állandóan nem köti le egy ember munkaerejét, amikor pedig nagyobb munkateljesítményre van szükség (helybeli vagy környéki országos vásárok), akkor a járlatlevelek kiállítása úgyszólván kisegítőkkel történik;

VII. jelenti továbbra is a főügyészt;

¹ V. ö. 2. sz. grafikonnal.

VIII. jelenti továbbra is a mérnököt;

IX. jelenti papiroson az árvaszéki ülnöki és más közigazgatási teendőket is végző közigazgatási tanácsnokot, ezúttal mint a közgyűlés által megbízott közigazgatási rendőri büntetőbíróként és községi bírót, az ebbéli munkakört azonban az árvaszéki jegyző látja el, a közigazgatási tanácsnok „csak aláír”;

X. jelenti az ügyvezető orvost;

XI. jelenti a számvevőséget, amelynek a személyzete ezen felül közigazgatási ügyintézkést is végez;

XII. jelenti a birtoknyilvántartót;

XIII. jelenti az anyakönyvi hivatalt;

XIV. jelenti a javadalmi hivatalt;

XV. nem jelent semmit, mert a városi forgalmiadóhivatal megszünt. Teendőit a szentesi városi forgalmiadóhivatal csongrádi kirendeltsége látja el, amelynek a város közigazgatásához semmi köze nincs. A jelzés megszünt.

Előbb idézett ábráinkkal szemben, amelyek a tényleges helyzetet mutatják ugyan, de a törvény, illetve a rendeletek által megszabott kereteknek megfelelően 2. sz. alatt közöltük a törvénytől mint determináns tényezőtől eltekintve vett valóságos helyzetet. Ennek a kritikájába azonban nem bocsájtjuk be.

Az egyes igazgatási ágak ellátására rendelt hivataloknak illetve személyzetnek szorosabb értelemben vett — hivatalonként illetve igazgatási áganként vett — belső szervezete, az egy adóhivatal kivéve, nincs. Nem is lehet, mert hiszen jelentősebb munkaerő létszámmal csak az adóhivatalnál találkozunk. Az általános igazgatásnál és a rendészetnél rendszeresített hivataloknál csak abban az esetben lehet belső szervezetről beszélni, ha számításba vesszük az illető hivatal hatásköre alá tartozó altiszti, szolga és szegődményes személyzetet.

Az altiszti, szolga és szegődményes személyzet túlnyomórészt a gazdasági tanácsnok alá tartozott, aki részint városgazda, részint a szolgálatvezető őrmester, részint a kertész utján gyakorolta a felügyeletet és az ellenőrzést felettük. Ennél a belső szolgálati kapcsolatnál azonban jobban érdekel bennünket az a körülmény, hogy az egyes igazgatási ágakhoz tartozó altiszti, szolga és szegődményes személyzet az illető igazgatási ág ellátását közvetlenül eszközölő hivatal vagy előadó rendelkezése alatt áll. A fentebb említett belső szolgálati kapcsolatot a vizsgált autonómiánál általában úgy fejezik ki, hogy „fegyelmileg” állanak a gazdasági tanácsnok alatt. A gazdasági tanácsnoki állás szüneteltetése következtében ez a jogkör természetesen a városgazda, a szolgálatvezető őrmester és a kertész közvetítésével a polgármester, illetve a főjegyző hatáskörébe olvadt be.

A csatolt ábráink azonban nem ezt a „fegyelmi” kapcsolatot, hanem a bennünket jobban érdeklő közigazgatási beosztást tüntetik fel.

Fentebb már említettük, hogy a szanálási és egyéb rendelkezések következtében a tisztviselők tényleges munkaköre és a

szervezeti szabályrendeletben, illetve az őket megválasztó tisztújítószéki határozatban megállapított munkaköre között lényeges eltérés van, sőt egy-két esetet, mint a közigazgatási tanácsnokét és a közigazgatási fogalmazóét fel is említettük. Szükségesnek látszik, hogy ezekre a változásokra itt részletesen is rámutassunk. A kérdés természeténél fogva itt a legutóbbi (1934. évi) költségvetés tisztviselői beosztását követve tesszük meg észrevételeinket.

A polgármesteri hivatalnál vannak feltüntetve: a polgármester, a főjegyző, a főügyész és a főjegyző mellé beosztott írnok. Ezekon felül itt teljesít szolgálatot mint iparügyi előadó és polgármesteri titkár az eredetileg a községi bírósághoz beosztott és a költségvetésben is ott feltüntetett aljegyző.¹

Az árvaszéknél vannak feltüntetve a közigazgatási tanácsnok-helyettes polgármester, az árvaszéki jegyző, az árvaszéki iktató, a közgyám és egy oda beosztott írnok. A közigazgatási tanácsnok és az árvaszéki jegyző munkabeosztását már tárgyaltuk. Említettük azt is, hogy az írnokot jelenleg az adóhivatalban foglalkoztatják.

Az anyakönyvi hivatalnál feltüntetett írnok a javadalmi hivatalban teljesít szolgálatot, a díjnok ténylegesen az anyakönyvi hivatalban van. Az állandó anyakönyvvezető helyettes, aki ténylegesen végzi az anyakönyvvezetést, a közpénztárnál feltüntetett közpénztári ellenőr.

A mérnöki hivatalban feltüntetett mérnök és műszaki tiszt tényleges beosztása azonos a költségvetésével.

A községi bíróságnál feltüntetett aljegyző, a jelenleg már említett iparügyi előadó, polgármesteri titkár, a díjnok pedig a vizsgálat időpontjában a marhalevelkezelést végezte, a polgármester válság után lebonyolódása után pedig a javadalmi hivatalba nyert beosztást, bár a járlatírás továbbra is feladatkörét képezi.

A gazdasági hivatalnál feltüntetett gazdasági tanácsnoki állás tartósan szünetel, a vezetői teendőket a vizsgálat megtörténte után kinevezett főszámvevő látja el; a városgazda pedig ténylegesen is ott nyert beosztást.

A számvevőségénél feltüntetett főszámvevői állás a vizsgálat befejezése után nyert betöltést, egy pályázat kiírása nélkül kinevezett okleveles gazdával. A számvevő, a számtiszt és a díjnok ténylegesen ott teljesítenek szolgálatot, bár számvevői teendőiken felül intézik a hadirokkant ügyet és az Országos Gazdasági Munkás és Cselédpénztár ügyet is.

A pénztárnál feltüntetett pénztárnok betegszabadságon van, illetőleg a vizsgálat ideje alatt hozott képviselőtestületi határozat szabályszerű végelbánás alá vonta. A közpénztári ellenőr mint állandó anyakönyvvezető helyettes az anyakönyvi hivatalban teljesít szolgálatot. A közpénztárban, amelyben az eredetileg rendsze-

¹ Megjegyezzük, hogy ezeknek az áthelyezéseknek sem az indokait nem kutatjuk, sem pedig a kritikájába nem bocsájtjuk bele. Az indokokat illetőleg utalunk a fentebb mondottakra.

resített, de később megszüntetett adópénztári és javadalmi pénztári teendőket is végzik, a javadalmi hivatalnál feltüntetett pénztárnok és ugyanott feltüntetett két ellenőr teljesít szolgálatot. Nagyobb zárlatok stb. alkalmával az adóhivatalban alkalmazott kisegítők, (szükségmunkások) egyike vagy másika nyer még ide beosztást.

A segédhivatalnál feltüntetett iktató, irattáros és irnok ténylegesen is ott teljesítenek szolgálatot és együttesen látják el az ott feltüntetett, de az adóhivatalba beosztott és fegyelmi eljárás alatt álló kiadó teendőit is.

A tüzoltóparancsnok egyben a gazdasági hivatalban is teljesít szolgálatot.

Az adóhivatalban ténylegesen szolgálatot teljesítenek az ott feltüntetett adóügyi tanácsnok, adónyilvántartó, fogalmazó, két irnok, a végrehajtó, díjnok és becsús. Ez utóbbiak és a fentebb említett kisegítők végzik a végrehajtói teendőket. Mindezek a költségvetésben is az adóhivatalnál vannak feltüntetve. Ezenfelül itt teljesített szolgálatot, míg fegyelmi folytán fel nem függesztették a javadalmi hivatal ügyvezetője, akit a javadalmi hivatalban az adóhivatalnál feltüntetett harmadik irnok helyettesít. Itt teljesít még szolgálatot az árvaszéktől ide beosztott irnok és az új polgármester által kinevezett díjnok is, aki a felfüggesztett javadalmi ügyvezető itteni beosztásával járó munkakört látja el. Az adóhivatalnál van feltüntetve még a birtoknyilvántartó és a segéd-birtoknyilvántartó is, akik ténylegesen ezt a funkciót végzik. S ide van még beosztva a járlatírásnál feltüntetett díjnok is.

A javadalmi hivatalnál feltüntetett ügyvezető az adóhivatalba nyert beosztást, illetve fegyelmi eljárás alatt áll és felfüggesztették a pénztárnok és a két ellenőr a közpénztárban teljesít szolgálatot, a harmadik ellenőr a javadalmi hivatalban van, de szintén fegyelmi alatt áll, a két díjnok ténylegesen is ott teljesít szolgálatot, úgyszintén ott teljesített szolgálatot a vizsgálat befejezése után nyugdíjazott külellenőr is. Ezekén felül, amint már említettük, ide nyert beosztást a járlatírást végző díjnok és az anyakönyvi hivatalnál feltüntetett irnok, valamint az ügyvezetői teendőket ellátó és az adóhivatalnál feltüntetett irnok is.

A közegészségügyi igazgatásnál feltüntetett ügyvezető orvos, két orvos, 6 rendes és egy kisegítő szülésznő ténylegesen is ez igazgatási ágban teljesítenek szolgálatot, míg az ugyanitt feltüntetett fertőtlenítő szolgálta a többi szolgálattal együtt teljesíti szolgálatát esetenkénti beosztás és megbízás alapján.

Az állategészségügyi igazgatásnál feltüntetett állatorvos (helyhatósági áorv.) ténylegesen is ebben az igazgatási ágban működik.

A marhalevélkezelésnél feltüntetett aljegyzőt még nem jogerős fegyelmi ítélettel állásától elmozdították, a díjnok pedig az adóhivatalba nyert beosztást. A marhalevélkezelést, amint már említettük, a javadalmi hivatalba beosztott és a költségvetésben a községi bíróságnál feltüntetett díjnok látja el.

A kertész, a húsvizsgáló, a vágóhidfelügyelő, tűzoltók, valamint szegődményesek (helypénzszedők, piacseprők, mezőőrök, vámszedők stb.) beosztása részben megfelel a költségvetésnek, illetve fenti elnevezésüknek, részben pedig esetenként változik, de ez oly kis jelentőségű, hogy annak tárgyalása fölösleges.

8. §. Az állami igazgatás szervei.

A vizsgált közület területén az önkormányzat szervein felül több állami szerv is működik. Ezeknek a szerveknek az illetékesége részben csak a megyei város területére, vagy annak is csak egy részére terjed ki, részben pedig túlnó a megyei város határain.

Ezeket a szerveket legcélszerűbben igazgatási ágak szerint csoportosíthatjuk, még pedig a következőképen:

1. belügyi igazgatás szervei.
2. földművelésügyi igazgatás szervei.
3. igazságügyi igazgatás szervei.
4. ipari és kereskedelmi igazgatás szervei.
5. pénzügyi igazgatás szervei.
6. vallás- és közoktatásügyi igazgatás szervei.

Mielőtt az egyes tárcák szerinti részletezésre rátérnénk, meg kell jegyeznünk, hogy a kérdés természeténél fogva az egyes tárcák között nem lehetséges éles válaszfalak húzása, mert hiszen amint látni fogjuk egyes pl. a belügyi igazgatás hatásköre alá tartozó szervek a rendkívüli szoros együttműködés, sőt alárendelés viszonyában vannak más tárcák hatásköre alá tartozó szervekkel. Egyben meg kell jegyeznünk azt, hogy nem szoritkozhatunk a szorosan vett állami szervekre, hanem tárgyalás alá kell vonnunk azokat a közérdekű érdekképviselői, sőt társadalmi szerveket is, amelyek a hivatkozott igazgatási ágak valamelyikének a hatásköre alá tartozó közigazgatási ügyek egyikének vagy másikának a vitelében részben önállóan, részben az autonómiával, vagy egymásik állami szervvel kapcsolatban fejtenek ki tevékenységet. Meg kell még jegyeznünk azt is, hogy munkánknak nem célja sem ezen a helyen, sem pedig más helyen az állami igazgatás helyi szerveinek a belső szervezetével foglalkozni, hanem ezeket a szerveket csak annyiban venni figyelembe, amennyiben azok összefüggenek a vizsgálat alá vett autonómia szervezetével, illetve működésével.

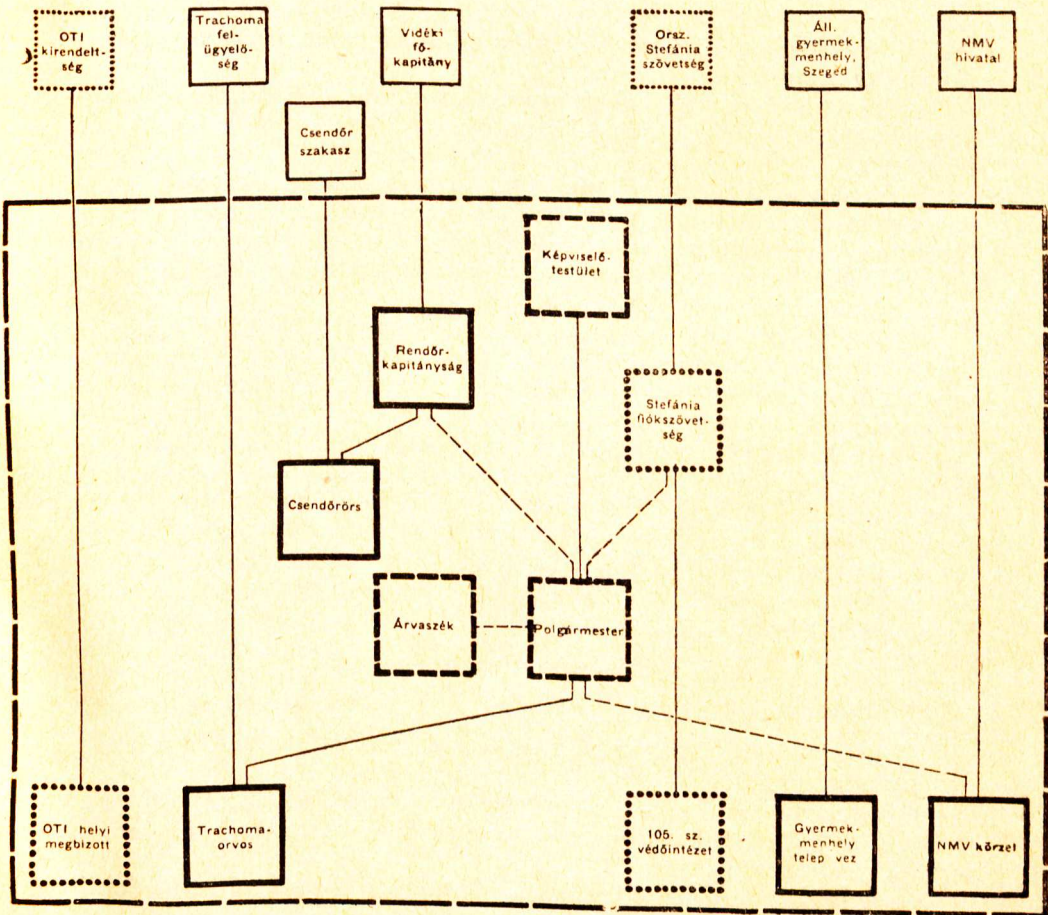
ad. 1. A belügyi igazgatás helyi szervei:

A belügyi igazgatás helyi szervei eltekintve annak legfontosabb közvetítő szervétől, magától a megyei várostól, illetve annak polgármesterétől, részben rendészeti, részben egészségügyi, illetve szociális célokat szolgálnak.

Rendészeti célokat szolgál: a m. kir. államrendőrség csongrádi kapitánysága, amely a város belterületén látja el a biztonsági szolgálatot és gyakorolja a hatáskörébe tartozó rendészeti funkciókat, továbbá a helybeli csendőrs, amely a külterületen, illetve annak

egy részén látja el ugyancsak a biztonsági szolgálatot. A külterület ugyanis három csendőrszék működési körébe esik, még pedig legnagyobb részében a csongrádiéba, amelynek a hatásköre kiterjed a Kőrös-zúg egy kis részére, továbbá a csanytelekiébe és kisebb mértékben a szentesiébe.¹⁾

Az államrendőrség csongrádi kapitánysága a kerületi főkapitányságok megszüntetésével a vidéki főkapitányság hatósága

5. sz. A belügyi igazgatás Csongrádon székelő helyi szervei.

alatt áll. Fenntartásához a város az 1928. évi XXXIII. t. c. 15. §-a értelmében évi 17.000 P-vel köteles hozzájárulni.

Rendészeti célokat szolgál még a Nemzeti Munkavédelem csongrádi körzete, amely a szegedi Nemzeti Munkavédelmi Hivatal hatásköre alá tartozik. Szervezete társadalmi jellegű.

¹ Lásd a 15. §-t és az ahhoz csatolt térképeket.

Közegészségügyi célokat szolgáló szerve a belügyi igazgatásnak a polgármester, mint elsőfoku közegészségügyi hatóság alá, illetve mellé rendelt szakszerv: a trachoma-orvos, akinek feladata a trachoma elleni küzdelem. A trachoma-orvos 4 u. n. trachomaközpontban állandóan és rendszeresen kezeli a trachomásokat. A trachomaközpontok céljaira szolgáló helyiségek közül egyet az egyik tanyai gazdakör díjtalanul bocsátja rendelkezésre, egy a városháza épületében van elhelyezve, a másik két tanyai központ pedig a város által bérelt helyiségben nyert elhelyezést. A külterületi központokban történő szolgálat ellátását a város fuvardíjátalanynyal biztosítja.

A trachoma-orvos szakszempontról a trachoma-felügyelő alá van rendelve. A trachoma-központok elhelyezését lásd a csatolt térképen.

Részből közegészségügyi, de részből már szociális célokat szolgál az államilag támogatott Stefánia-szövetség csongrádi védőintézete. A védőintézet működésének biztosítását a város részből a védőnők illetményeihez, részből pedig a dologi kiadásokhoz való hozzájárulásával segíti elő.

Szociális célokat szolgáló szerv a szegedi állami gyermekmenhely csongrádi telepe, amelynek az egészségügyi ellenőrzését megbízott telep- orvos, egyébként ügyeit pedig a menhely telep-felügyelője látja el.

Szociális célokat szolgáló szervnek kell még vennünk az Országos Társadalombiztosító Intézet szegedi pénztára szentesi ki- rendeltsége alá tartozó OTI orvosokat (két általános és egy fogorvos) továbbá a járulékokat beszedő helyi megbízottat, amely tisz- tet az ipartestület előljárósága látja el.

A belügyi igazgatás helyi szerveit illetőleg egyébként lásd az 5. sz. alatti ábrát.

ad. 2. A földművelésügyi igazgatás.

A földművelésügyi igazgatás helyi szervei a következők:

a) állategészségügy és állattenyésztés céljait szolgáló szervek;
 b) növényvédelem célját szolgáló szerv,
 c) agrárpolitikai és mezőgazdasági szociálpolitikai célokat szolgáló szervek, valamint a földművelésügyi igazgatás hatálya alá tartozó szakoktatási szerv.

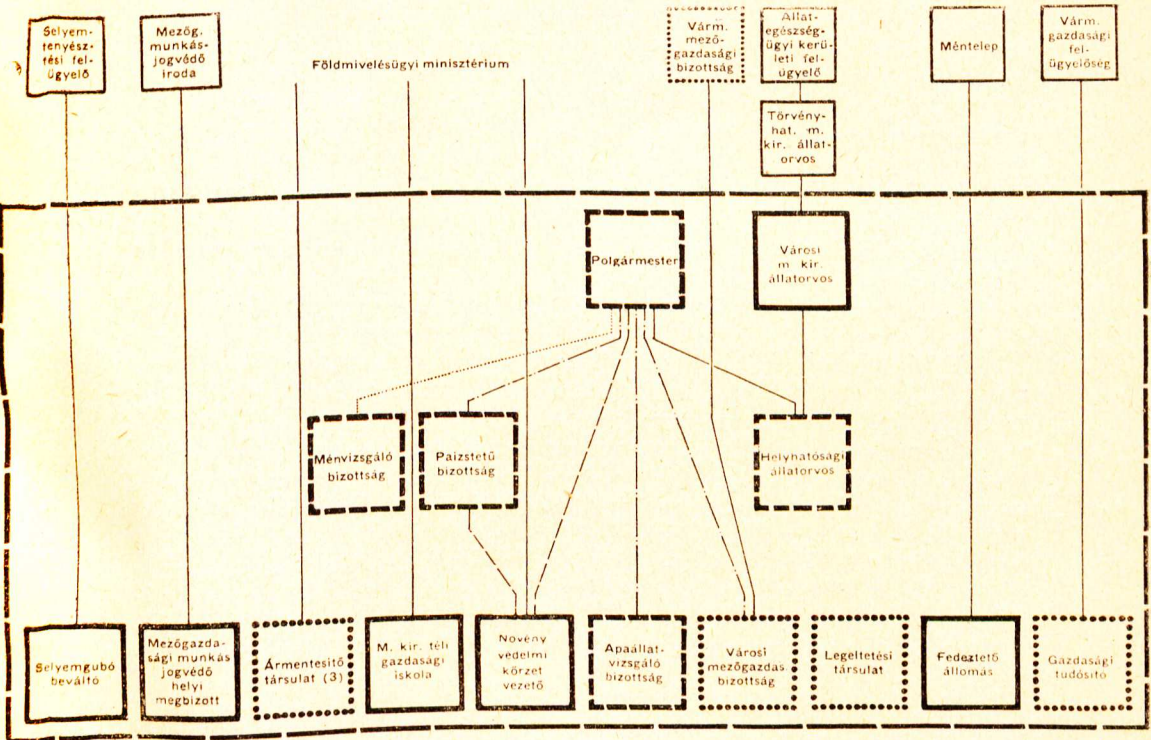
d) a földművelésügyi igazgatás hatálya alá tartozó közérdekű társulatok.

ad. a) Az állategészségügy és állattenyésztés céljait szolgálják: a városi m. kir. állatorvos, a ményvizsgáló bizottság, az apa- állatvizsgáló bizottság és a m. kir. fedezettő állomás.

A városi m. kir. állatorvos a polgármester alá, illetve mellé- rendelt szakszerv. Egyben a csongrádi járás járási m. kir. állat- orvososa is. Az apaállatvizsgáló bizottság a köztenyésztésre szolgáló apaállatok (kivéve a méneket) tenyésztésre való alkalmasságát bí- rálja el.

A ménvizsgáló bizottság a köztenyésztés céljaira szolgáló mének alkalmasságát bírálja el. Hatósági jogokat gyakorol, mert köztenyésztésre csak az általa megvizsgált és igazolvánnyal ellátott mént szabad elvonni. Határozatai ellen fellebbevitelnek van helye az alispánhoz, aki a vármegyei ménfelülvizsgáló bizottság véleményének a meghallgatása mellett másod és egyben a végső fokon határoz.

ad. b) A növényvédelem céljait szolgálja a növényvédelmi körzetvezető és a városi paizstetű bizottság. A növényvédelmi körzet vezetését a később tárgyalandó m. kir. téli gazdasági iskola

6. sz. A földművelésügyi igazgatás Csongrádon székelő helyi szervei.

egyik tanára látja és tulajdonképeni célja és rendeltetése az, hogy a kaliforniai (San José) paizstetű elleni védekezés szakrészét vezesse és irányítsa. A körzetvezető hatósági alátámasztására és a védelem egész menetének az irányítására hivatott a városi paizstetű bizottság.

ad. c. A mezőgazdasági szociálpolitikai, valamint az agrárpolitikai célok megvalósítására van hivatva a mezőgazdasági munkásvédelemmel megbízott helyi jogvédő. Megbízását a Mezőgazdasági munkásjogvédő irodától nyerte. Továbbá a helyi gazdasági tudósító, akinek a mezőgazdasági statisztikai adatgyűjtése

körül van szerepe, így elsősorban a vetésjelentések beszolgáltatása Társadalmi szerv. Agrárpolitikai és érdekképviseleti célokat szolgál a képviselőtestület bizottságainak a kapcsán tárgyalt városi mezőgazdasági bizottság. Ennek kapcsolatait és összetételét az ott idézett II. szám alatt csatolt grafikon tünteti fel.

A földmivelésügyi miniszterium hatásköre alá tartozó gazdasági szakoktatási szerv a m. kir. téli gazdasági iskola, amely egyben, amint fentebb említettük a növényvédelmi körzet vezetésével járó teendőket is ellátja s ezenkívül általános gazdasági tanácsadó szervként is rendelkezésre áll az érdekelteknek.

ad. d. A földmivelésügyi igazgatás hatálya alá tartozó közérdekű társulatok: a bokrosi legeltetési társulat, illetve közbirtokosság, a város területére illetékes ármentesítő társulatok, továbbá az ártézi kuttársaságok, illetve vízhasználati társaságok.

A közbirtokosság feletti felügyeletet a vm. közigazgatási bizottság gazdasági albizottsága és a földmivelésügyi miniszter gyakorolja.

Az ármentesítést három ármentesítő társulat vitte keresztül a város határában.

1. A Csongrádon székelő Csongrád-Sövényházi ármentesítő társulat.

2. A Szelevényen székelő Tisza-köröszúgi társulat és

3. A Szentesen székelő Kőrös-tisza-marosi társulat.

A társulatok közigazgatásilag Csongrádvármegye alispánja, műszakilag pedig a szolnoki, illetve a szegedi folyammérnöki hivatal felügyelete alá tartoznak.

Csongrád megyei város belterületén az ivóvizellátást közművek hiányában részint a város által furatott, részint pedig a magánosok, illetve kuttársaságok által létesített ártézi kutak biztosítják. Az egyes telkek ivóviz ellátása pedig a városi vagy a társasági kutakba kapcsolódó vízhasználati (maguk a kuttársaságok útján történik. A városi kutakba bekapcsolódó vízhasználati társaságok erre vonatkozó engedélyüket a várostól kapták, a társasági kutakat pedig maguk a vízhasználati társaságok furatták.

A kuttársaságok nem kényszer-társulások, vagyis a többség nem kényszerítheti a kisebbséget a csatlakozásra és csak azokból áll, akik abba beléptek s így a megalakuláshoz 100 százaléka kell az érdekelteknek. Közigazgatásilag az alispán, műszakilag a hódmezővásárhelyi kultúrmérnöki hivatal alá tartoznak.¹⁾

A földmivelésügyi igazgatás helyi szerveit a 6. sz. grafikon tünteti fel.

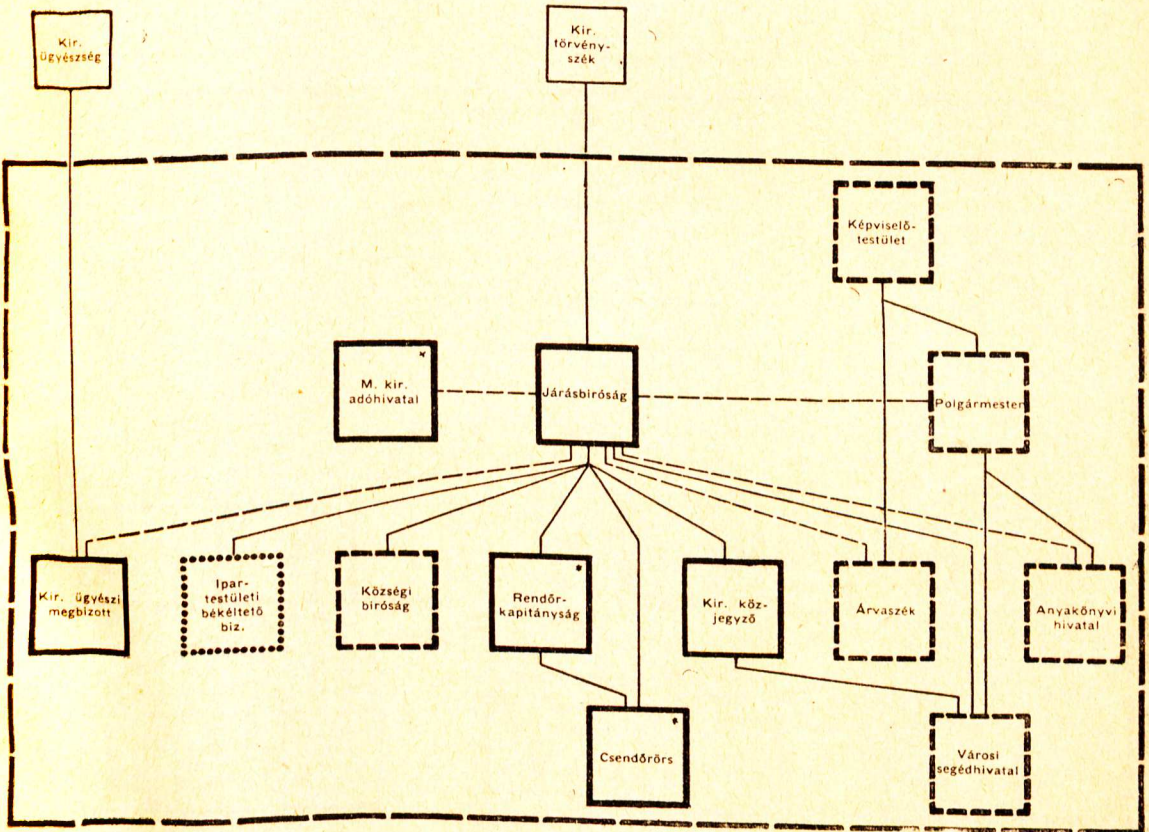
ad. 5. Az igazságügyi igazgatás helyi szervei.

Az igazságügyi igazgatás helyi szervei a következők:

a) járásbiróság. A vizsgálóbíró járásbírónak alá van rendelve a rendőrség, illetve a csendőrség. Maga a járásbiróság fellebbviteli forum a községi bírósággal szemben (kisebb polgári peres

¹ V. ö. IV. kartogrammal.

ügyeket tárgyal), továbbá az ipartestület békéltető bizottságával szemben (munkaügyi bíraskodás tekintetében). A járásbírószág mellet a vámhatóság képviselőjét a kir. ügyészszégi megbízott látja el. Járásbírószági fogház jelenleg nincs, mivel a járásbírószág új épületének felépítése alkalmával a fedezet kimerült és a fogház felépítésére költség már nem maradt. A bíróság által hozott jogerős, szabadságvesztés büntetéssel járó ítéleteket a szomszédos

7. sz. Az igazságügyi igazgatás Csongrádon székelő helyi szervei.

szentesi járásbírószág fogházában hajtják végre. A járásbírószág működési területe a vizsgált megyei város területén kívül kiterjed Csanytelek és Tömörkény községekre is.

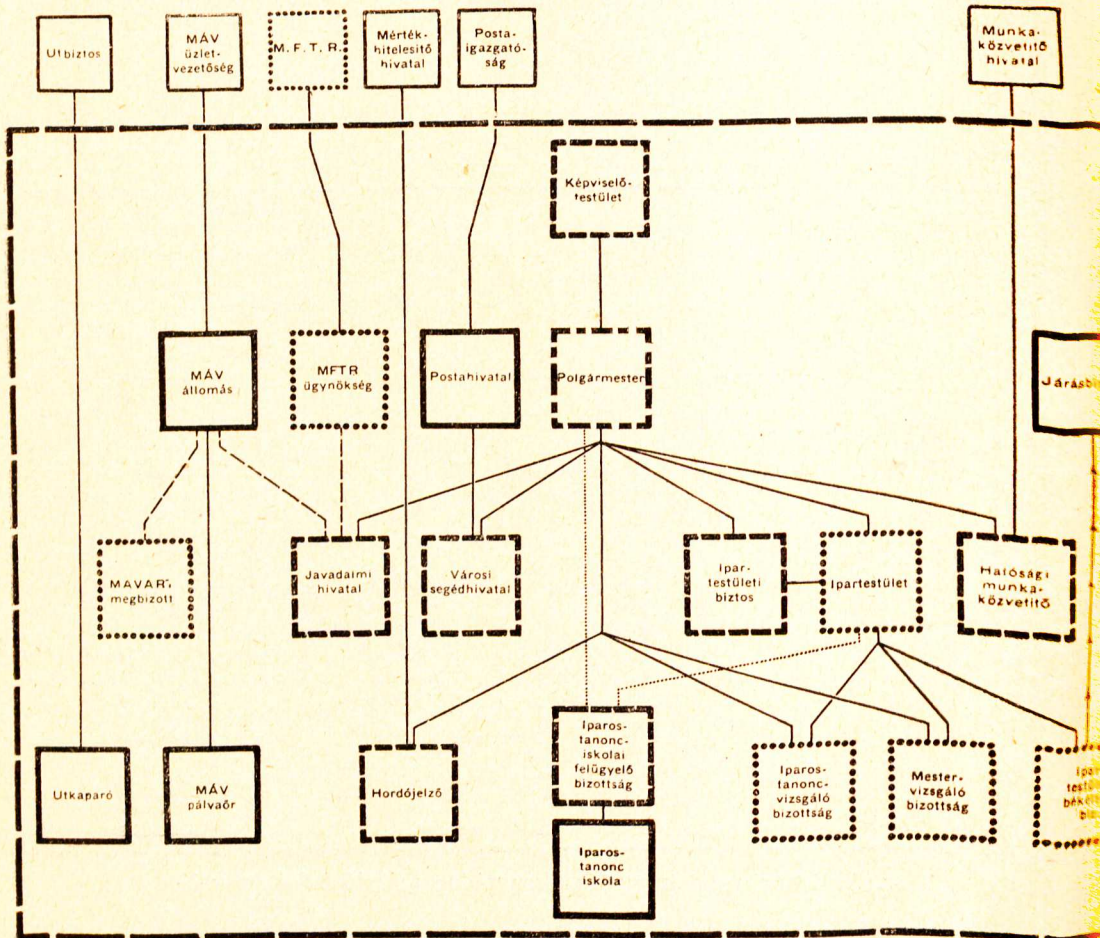
b) királyi közjegyző. Működési területe azonos a kir. járásbírószág területével. Az igazságügyi igazgatás szerveit a 7. alatt csatolt grafikon tünteti fel.

ad. 4. A kereskedelemügyi igazgatás szervei.

A kereskedelemügyi miniszter hatásköre alá tartozó szervek a következők:

Az érdekképviseleti jogkör mellett hatósági jogokat is gyakorló ipartestület és az utóbbi funkció ellátásában közreműködő bizottságai: mint a tanoncvizsgáló, a mestervizsgáló bizottságok, továbbá az ipartestületi békéltető bizottság.

A forgalmi igazgatás hatálya alá tartozó állami üzemek, illetve közhasznú vállalatok helyi szervei: az Államvasutak csong-

8. sz. A kereskedelemügyi igazgatás Csongrádon székelő helyi szervei.

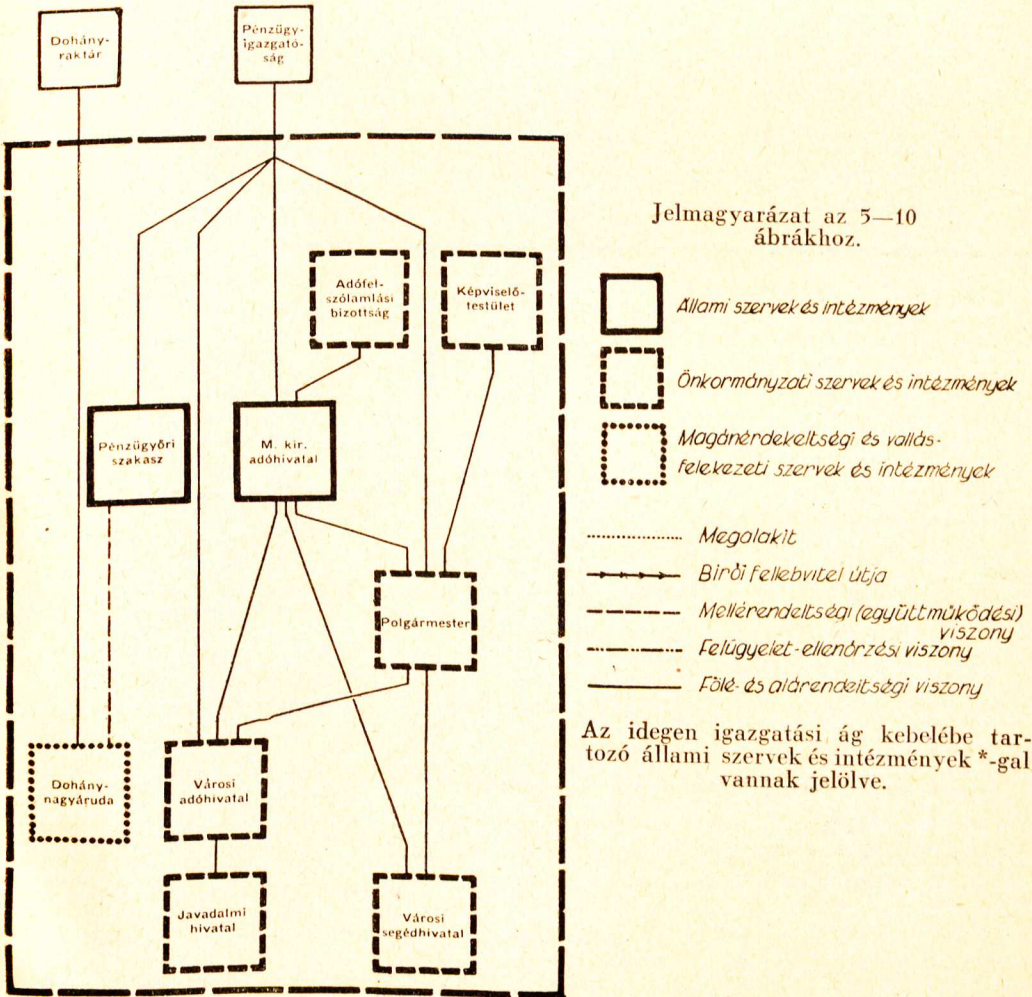
rádi állomásfőnöksége, a csongrádi postamesterség, a Mavart helyi megbízottja, továbbá a M.F.T.R. helyi ügyöksége.

Utalnunk kell a kereskedelemügyi miniszter hatásköre alá tartozó szerveknél még a vallás- és közoktatásügyi igazgatásnál tárgyalandó helyi szervekre: az állami iparos- és kereskedőtanonc-iskolára és az a fölé rendelt felügyelő bizottságra.

A tárca hatásköre alá tartozó szerveket egyébként a 8. alatt csatolt grafikon szemléltetően tünteti fel.

ad. 5. A pénzügyi igazgatás szervei.

A pénzügyigazgatás főszerve a m. kir. állami adóhivatal és az adófelszámamlási bizottság. Megemlítendő még a helyi pénzügyőri szakasz, továbbá a két lisztforgalmi adóellenőr, röviden malomellenőr.

9. sz. A pénzügyi igazgatás Csongrádon székelő helyi szervei.

A dohányjövedék helyi szerveként fogható fel a csongrádi nagyáruda, amely a város kisárudáin kívül még Csanytelek és Tömörkény kisárudáit is ellátja dohányáruval.

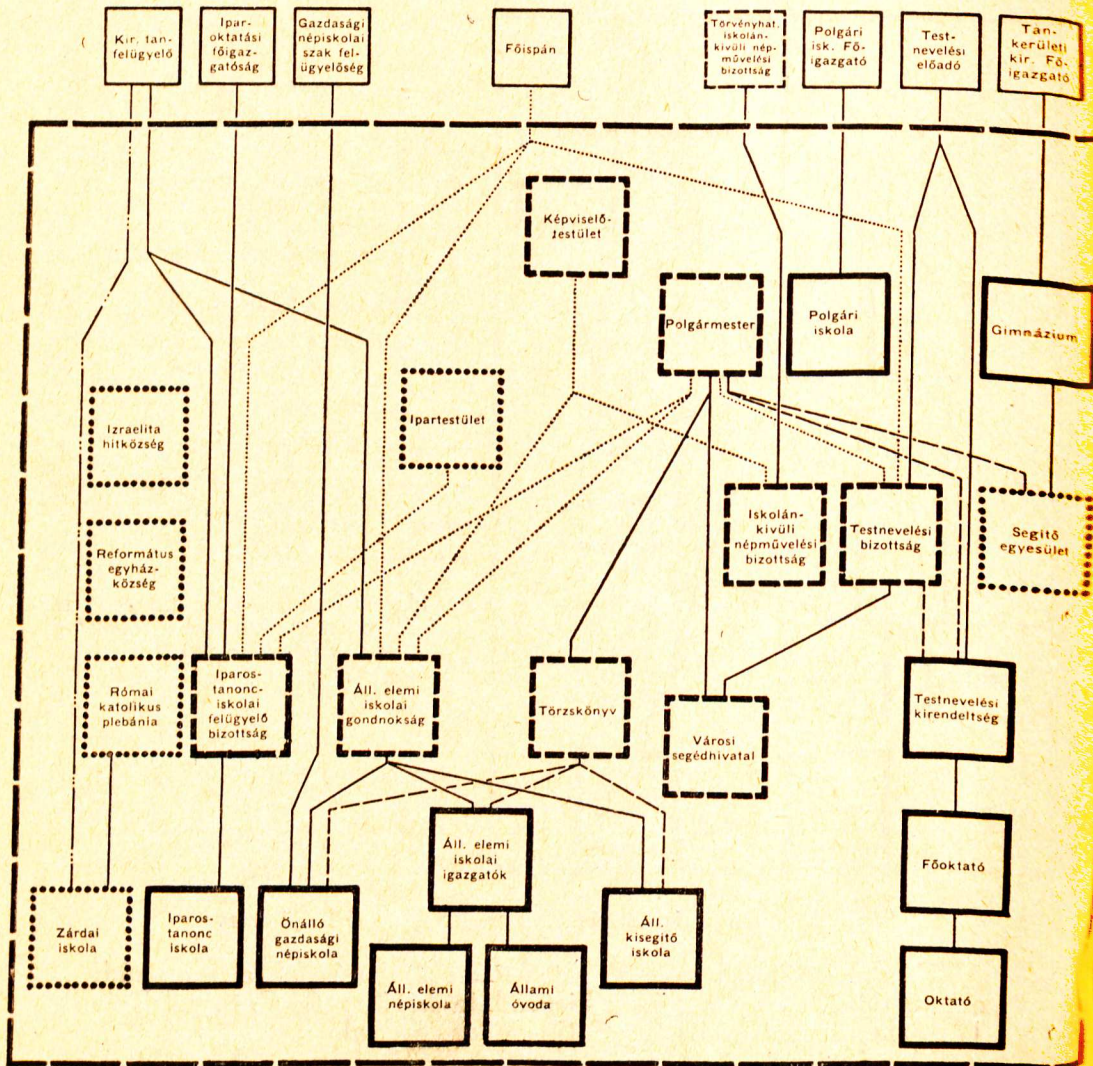
A pénzügyi közigazgatás helyi szerveit és azok kapcsolatait a 9. csatolt grafikon tünteti fel.

ad. 6. A vallás és közoktatásügyi igazgatás szervei.

A vallás- és közoktatásügyi igazgatás helyi szervei:

- egyházak,
- népoktatási,
- középfoku és középoktatási,
- testgyakorlási intézmények.

Csongrád majdnem száz százalékban katolikus város. Számbejehető, de a katolikusok többségéhez elenyésző kis arányban vannak még kálvinisták és zsidók.

10. sz. A vallás- és közoktatásügyi igazgatás Csongrádon székelő helyi szervei.

A katolikus egyház szervezete tulajdonképen csak a plébánosból és a hívek tömegéből áll, mert az egyházközség megalakítása, itt nem részletezhető okokból, dacára az egyházi főhatóságok rendelkezéseinek, még nem történt meg. Értesülésünk szerint azonban a megalakulás folyamatban van, illetve azt tervbe vették.

Katolikus egyházi intézmény még az Isteni Megváltó Leányai női szerzetesrend által vezetett és a város támogatása mellett gróf Károlyi Sándor alapítványából fenntartott és az alapítóról elnevezett elemi leányiskola. Iskolai helyi hatósága azonban ennek sincsen, mert az iskolaszék ugyanaz okok miatt, mint az egyházközség, vizsgálatunk időpontjáig nem alakított meg, az iskolaszék jogait és kötelességeit a plébános gyakorolja, aki különben is elnöke lenne annak.

A piroskavárosi zárda néven közismert leányiskola támogatásán felül a város, tekintettel a lakosság nagyarányú katolikus többségére, régebbi keletű szerződés alapján párbér és több kisebb szolgáltatás váltóságát fizeti ki a katolikus egyháznak. Ez a tétel a költségvetésben állandóan szerepel, bár „hitfelekezetek segélyezése” cím alatt, amely elnevezés a plébános közlése szerint nem felel meg a valóságnak, tekintettel arra, hogy a fentebb hivatkozott szerződés alapján a város ennek a megfizetésére — annak idejében — kötelezte magát. Az e címen beállított összeg egyébként magában a költségvetésben, — illetve annak mellékletében — meghatározott arányban nyer felosztást az apátplébános, a főkantor, két sekrestyés, egy orgonafújtató és egy harangozó között.

A zsidók önállóan alkotnak hitközséget, bár rabbijuk nincs, míg a kálvinisták a Csongrád—Mindszent—Szegevári egyházközségbe tömörülve tartják fenn szervezetüket. Lelkészi hivataluk van.

A népoktatás helyi szervei a négy iskolakörzetbe osztott elemi népiskolák, továbbá a kisegítő iskola, az önálló gazdasági népiskola és az iparos és kereskedőtanonciskola.

A kisdedóvodák a belterületi I—III. iskolakörzet egyikébe vagy másikába tartoznak.

A IV. iskolakörzet a külterületi, az u. n. tanyai iskolákat foglalja magában.

A tanyai továbbképzés céljait szolgálják az általános és a gazdasági irányú továbbképző iskolák (ez utóbbiak az u. n. nem külön szaktanítós gazdasági népiskolák). Ezek szervezetenként, tekintve, hogy mind a helyiségük, mind a tanítójuk azonos a külterületi egyik vagy másik iskolával s egyébként sem esnek külön elbírálás alá, a IV. iskolakörzetbe tartoznak.

A külterületi népiskolák területi elhelyezkedését az 1. alatt csatolt térkép tünteti fel.

A fenti iskolák kivétel nélkül államiak, amelyeknek azonban a dologi kiadásait az államosítási szerződés rendelkezéseinek megfelelően a város fedezi, illetve ezenfelül még hozzájárulást is ad. Meg kell jegyezni, hogy az iskolaépületek tatarozási költségeit,

illetve annak egy részét a város az u. n. iskolaalapvagyon jövedelméből (ingatlanok haszonbéréből) fedezi.

Tekintettel a népoktatási intézmények állami jellegére, az azok feletti elsőfokú hatósági jogkört az állami elemi iskolai gondnokság, illetve az iparostanonciskolai felügyelő bizottság gyakorolja. Az állami elemi iskolai gondnokság hatásköre kiterjed az önálló és a nem külön szaktanítós gazdasági népiskolákra, valamint a kisegítő iskolára is.

A gondnokság és az iparostanonciskolai felügyelő bizottság szervezetét és összetételét, valamint kapcsolatait a már idézett II. sz. alatti ábrák tüntetik fel.

Középfokú iskolái a vizsgált közületnek a polgári fiú és a polgári leányiskola. Mind a kettő állami intézmény. A város csupán hozzájárulást ad a fenntartásukhoz, amely a dologi szükségletek fedezésére szolgál.

Középiszkola a Szent Imre Reálgymnázium. Szintén állami intézmény. Fenntartásához a város részint hozzájárulást ad, részint gondoskodik a dologi kiadásokról (felszerelések karbantartása és pótlása, fűtés, világítás). Már szorosabbak a város és a helyi társadalom kapcsolatai a reálgymnáziummal a gymnáziumi Segítő Egyesület révén. Ennek a keretében egyrészt a reászoruló szegény tanulókat segítik részint könyvvvel, tandíjsegéllyel és az egyes családoknál történő sorkosztással, másrészt pedig a Segítő Egyesület tartja fenn a városnak, mint fejlődő kulturcentrumnak egyik biztositékát: a középiskolai internátust.

A Segítő Egyesületnek hivatalból tagja a város polgármestere és mecénásai között természetesen maga a város is szerepel.

A testnevelés céljait szolgálja a Csongrád városi és járási testnevelési és népgondozó kirendeltség, továbbá a leventeoktatói szervezet, a Levente Egyesület, a reálgymnáziumi sportkör és a társadalmi jellegű Csongrádi Athletikai Klub.

A leventeoktatás személyi és dologi kiadásait a város által dotált testnevelési alpból fedezik.

A vallás és közoktatásügyi igazgatás helyi szerveit és azok kapcsolatait a 10. alatt csatolt grafikon szemléltetően tünteti fel.

9. §. Az autonómia és az állami igazgatás szerveinek kapcsolata.

A közigazgatás egyes szerveinek és intézményeinek az egymásra utaltsága és ebből folyólag az egymással való szoros összeműködés szükségessége logikusan vonja maga után a különböző szervek egymással való kapcsolatát és lehetetlenné teszi azt, hogy az autonómia és az állami igazgatás szervei egymástól külön éljék a maguk életét. Növeli a kapcsolatok szoros voltát még az a körülmény, hogy az autonómia hivatali szervezetének a működése majdnem 100 %-ában az állami igazgatás közvetítésében, illetve annak helyettesítésében merül ki. Legalább is azok a feladatok, helyesebben azok az ügyek, illetve ügytípusok, amelyeket

ennek a hivatali szervezetnek el kell intéznie, illetve meg kell valósítania, az kisebb mértékben tartozik az autonóm belügyek fogalma alá, mint a megyei városi hatáskör másik generális klauzulájának a fogalma alá, t. i. közreműködés az államigazgatásban. S az a kevés is, ami még az autonóm hatáskört jelenti, úgyszólván napról-napra enyészik el és olvad be az állam közigazgatási hatáskörébe, ami a modern államhatalom közigazgatási felfogásából következik.

Ez állításunk indokolásául elég legyen pl. az autonómia legfontosabb jogkörének, a költségvetési jognak az alakulására hivatkoznunk. Az államhatalom a közvagyon kezelésére való felügyeleti jogának egyre erőteljesebb kiterjesztésével ezt a jogot teljesen sorvadásra ítélte. Ne gondoljunk itt másra, csak az önkormányzati testületek háztartásának a hatályosabb ellenőrzéséről szóló 1927. évi V. t. c.-re és az annak felhatalmazása alapján kiadott 42.000/1927. BM. sz. rendeletre, mely nemcsak hogy tételről-tételre írja elő a költségvetés kereteit és megalkotásának menetét, hanem széleskörű jogokat biztosít a belügyminiszternek a költségvetés egyes tételeinek a módosítása terén is. Ez a széleskörű jog pedig a maga nyers valóságában azt jelenti, hogy a belügyminiszter akarata ellenére a megyei város a maga törvénybiztosította autonóm jogkörén belül sem tehet semmit. Illetve tehet, de a belügyminiszter beleegyezése nélkül az elhatározott tevékenység végrehajtására egy fillért sem állíthat be.

Igazolják még ezt a folyamatot az autonómia másik igen erős és élő jogkörének a tisztviselők választásának, illetve alkalmazásának a háttérbe szorítására irányuló törekvések is. A megyei városoknál ez kisebb mértékben tapasztalható, mint az aránylag nagyobb autonóm jogkörrel rendelkező városi és vidéki törvényhatóságoknál, de a nyomok már itt is megvannak.

Az iskolák egyrészenek az államosítását a tanügyi igazgatás terén követte az államsegélyes nem állami tanítói állások betöltésének az engedélyezése és jóváhagyása. Sőt az államsegéllyel épült iskoláknál az első tanítók kinevezése. Az iskolák után került a sor az állategészségügy államosítására. A th. továbbá a járási és megyei városi m. kir. állatorvosok egyik fázisai csupán ennek a folyamatnak. A világháború után került a sor a régi rendezett tanácsú városok saját rendőrségeinek a megszüntetésére és helyükbe lépett a m. kir. államrendőrség. A vármegyék számvevősége már közvetlenül a belügyminisztérium alá van rendelve és ezen az úton haladnak a megyei városi számvevőségek is, hiszen a megyei városok számvevői személyzetét már nem a közgyűlés választja, hanem a főispán, tehát az állam szerve nevezi ki. A törvényhatóságokban az önkormányzati igazgatás szolgálatát a tisztviselői kar nagyrésze már a főispán szelekciójával: a közigazgatási gyakoronoki kinevezéssel kezdte.

Erre a folyamatra mutat még a meghagyott tisztújító jogkör megszüntetése is. Az 1929. XXX. t. c. előtt a polgármestert és a tisztviselőket (nem a hivatalnokokat) a közgyűlés hat évre vá-

lasztotta. Ma már a polgármestert tíz évre, a többit pedig életfogytig választják.

De megnehezült magának az autonóm jogkört tulajdonképpen hordozó és birtokló választóközönségnek a jog gyakorlási lehetősége a képviselőtestületi tagoknak hat év helyett tíz évre való választásával.

Ha az autonómia és az állami igazgatás szerveinek a kapcsolatát figyelemmel kívánjuk kísélni, akkor nem szoritkozhatunk az állami igazgatásnak csupán azokra a szerveire, amelyek csak a vizsgált közület területére bírnak illetékességgel és más közület területére már hatáskörük és illetékességük nem terjed ki, hanem vizsgálnunk kell azokat a kapcsolatokat is, amelyek olyan állami szervekkel állanak fenn, amelyeknek hatásköre és illetékessége nem csupán a vizsgált közületre, hanem más közületekre is kiterjed.

Ezek a kapcsolatok lényegileg a következők lehetnek:

1. az autonómia egyes szervei alá vannak rendelve az illető államigazgatási szervnek pl. a polgármester, illetve a városi adóhivatal alá van rendelve a pénzügyigazgatásnak.

2. az államigazgatási szerv van alá rendelve az autonómia egyik vagy másik szervének. Pl. a városi m. kir. állatorvos alá van rendelve a polgármesternek.

3. az autonómia szerve és az államigazgatási szerv között nem az alá és fölérendeltség viszonya forog fenn, hanem a mellérendelés, az együttműködés kapcsolata. Ez az együttműködés a dolog természeténél fogva lehet azután a lehető leglazább, de lehet igen szoros kapcsolat is. Állhat csak annyiban, hogy az autonómia kiküldi a maga képviselőjét a kollektív államigazgatási szervbe (ez képviselő lehet vagy a hatóság megbízottja: iparhatóság kiküldöttje az állami iparos és kereskedőtanonciskola felügyelőbizottságába, vagy lehet magának az autonómiát tulajdonképpen gyakorló szervnek a városi képviselőtestületnek a delegáltja: pl. a képviselőtestület által megválasztott tagjai az állami elemi iskolai gondnokságnak.) Lehet a kapcsolat ennek az esetnek pont a fordítottja, amikor az illető autonóm szervnek hivatalból tagja az államigazgatás képviselője pl. az állami iskolák igazgatói tagjai a képviselőtestület tanügyi bizottságának, illetve tagjai a városi iskolán kívüli népművelési bizottságnak. Állhat ez a kapcsolat abban is és az állami közigazgatás intézményeivel (helyi intézményeivel) szemben fennálló kapcsolat igen gyakran úgyszólván csak ebben merül ki t. i., hogy az autonómia hozzájárul az illető szerv személyi vagy dologi kiadásainak a fedezéséhez akár külön erre a célra létesített, illetve dotált alapja felhasználásával (Testnevelési alap), akár pedig egyszerűen a közpénztári költségvetés terhére (iskolák költségeihez való hozzájárulás, egyes intézmények vagy hivatalok dologi kiadásainak fedezése, vagy azok részére díjtalan helyiség rendelkezésre bocsátása stb.) Lehet a többi között olymértű is ez a kapcsolat, hogy egy célt közös együttműködéssel igyekeznek megvalósítani s állhat a

közigazgatás működésében ez a kapcsolat abból is, hogy az ügy itt vagy ott való felvételének, illetve megindulásának, a másik szerv tevékenységének az alapja egy itteni eljárás, vagy a másik szerv felhívása stb. Mindezeket a kapcsolatokat legcélszerűbb az együttműködés fogalma alá vonni, amely elég tág ahhoz, hogy a ténylegesen fennálló kapcsolatok mindegyik alája tartozzék, viszont elég szűk ahhoz, hogy pl. a szorosabb kapcsolatokat jelentő alá és fölé rendeltséget már ne foglalja magába.

Vizsgálatainknak nem célja, hogy ezeknek a kapcsolatoknak a jogi jellemzőit feltárjuk, hanem az arra való rámutatás, hogy ezek a kapcsolatok a gyakorlati életben mely szervekkel állanak fenn, illetve a gyakorlatban hogyan jelentkeznek.

Nézzük mindenekelőtt a kapcsolatok intenzitását vagyis azt, hogy a vizsgált közület a különböző állami szervekkel milyen nagy mértékben tartja fenn a gyakorlati életben a kapcsolatokat, legyenek azok akár alá és fölérendeltség, akár pedig az együttműködés kapcsolatai.

Elég egy pillantást vetnünk az 1932. év folyamán iktatás alá került ügydarabok megoszlási grafikonjára, (11. sz.) hogy megállapíthassuk azt a körülményt, hogy a hivatalból iktatott, továbbá a különböző magánegyének és vállalatok, egyesületek stb. által beadott ügydaraboktól eltekintve, amelyek természetesen a legnagyobb mértékben részesednek az iktatás alá került ügydarabok összegéből, a legintenzívebb a kapcsolat az igazságügyi és a pénzügyi igazgatás szerveivel, különösképpen a m. kir. adóhivatallal, a szegedi pénzügyigazgatósággal és a helybeli járásbíróssággal, illetve a járásbíróssági végrehajtóval.

Az adóügyek, amint később látni fogjuk, a közigazgatás működésének tekintélyes részét kötik le s így érthető a m. kir. adóhivatallal való erősebb kapcsolat, úgyszintén a pénzügyigazgatóság jelentősebb részesedése is. Sőt ugyanezt bizonyítja már itt is a társhatóságokkal való kapcsolatban a városi adóhivatalok komolyabb részesedése. (Sőt a községi előjáróságoktól érkezett darabok egy tekintélyes része is az adóügyi igazgatás tárgyába vág.)

Ügydarabszámot tekintve jelentős a járásbírósság és a járásbíróssági végrehajtó részesedése. De súlyát tekintve lényegesen kisebb mértékű, amennyiben részint a bűnügyekben hivatalból kért u. n. vagyonerkölcsei bizonyítványok kikéréséből, illetve a gazdasági életet szomorúan jellemző árverési hirdetmény kivonatok megküldéséből áll a részesedés túlnyomó többsége.

Jelentősebb ügyeket takar el az alispán és a közigazgatási bizottság részesedése. A rendészeti kapcsolatokat mutatja viszont az államrendőrség jelentősebb részesedése. Ezeken felül még jelentős részesedése csak az 1932-ben még fennállt és így a külön kimutatott népjóléti és munkaügyi igazgatásnak van, amelynek a felduzzadása a közkórházak és egyéb gyógyintézetek (egyetemi klinika stb.) kórházi értesítőiből ered.

Az ábránk alapján a kapcsolatokat akként tudnánk általánosságban jellemezni, hogy azoknak túlnyomó része a mai hely-

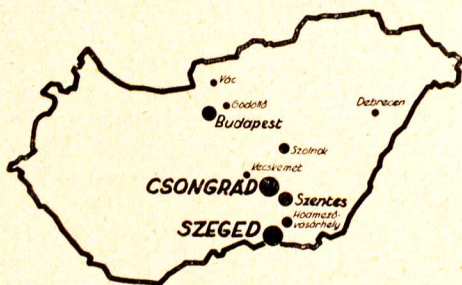
zetre átszámítva (a népjóléti anyagot a belügybe véve) a belügyi, a pénzügyi és az igazságügyi igazgatásra esik, legalább is a kapcsolatok intenzitását jelentő ügydarabforgalom tekintetében, míg a többi igazgatási ágat illetően kisebb mértékben jelentkezik, ennek dacára, ha egy-két esetben is, a kapcsolat az igazgatási ágak mindegyikével fennáll.

Természetesen ez a kapcsolat a legerősebb az állami igazgatás I. fokú és II. fokú helyi szerveivel és sokkal lazább már az egész országra kiterjedő illetékességgel bíró szakszervekkel és a minisztériumokkal s aránylag közepes jelentőségű a társhatóságokkal és a közvetlen felettes hatósággal: a vármegyével szemben.

A kapcsolatoknak ezt az intenzitását — minthogy vizsgálataink csak magára a megyei városra szorítkoztak — csak a megyei város és a vele kapcsolatban álló más igazgatási szervek között tudjuk kimutatni. Azt a körülményt azonban, hogy a megyei város maga, illetve annak a belső szervezeti egységei és a vizsgált közületben működő egyéb önkormányzati és állami szerveknek egymás között és a vizsgált közületen kívül eső szervek között egyáltalában milyen kapcsolat áll fenn, a III. sz. alatti grafikon tünteti fel.

A grafikon bonyolultsága sajnos nem csak látszólagos, hanem hűen tükrözi vissza magának a közigazgatásnak a bonyolult jelentkezését a gyakorlati életben. Ha valaha beigazoltnak lehetett látni a magyar közigazgatás racionalizálására kiküldött kormánybiztosnak Magyar Zoltánnak azt a megállapítását, hogy a magyar közigazgatás szövevényes és kusza,¹ akkor ennél az aránylag kis területre a lakosság homogenitása miatt természetesen az emberi életviszonylatok kisebb körére terjedő közigazgatási egység szervezeténél láthatjuk. Pedig ez, a fenti okoknál fogva, aránylag még az egyszerűbb egységek közé tartozik.

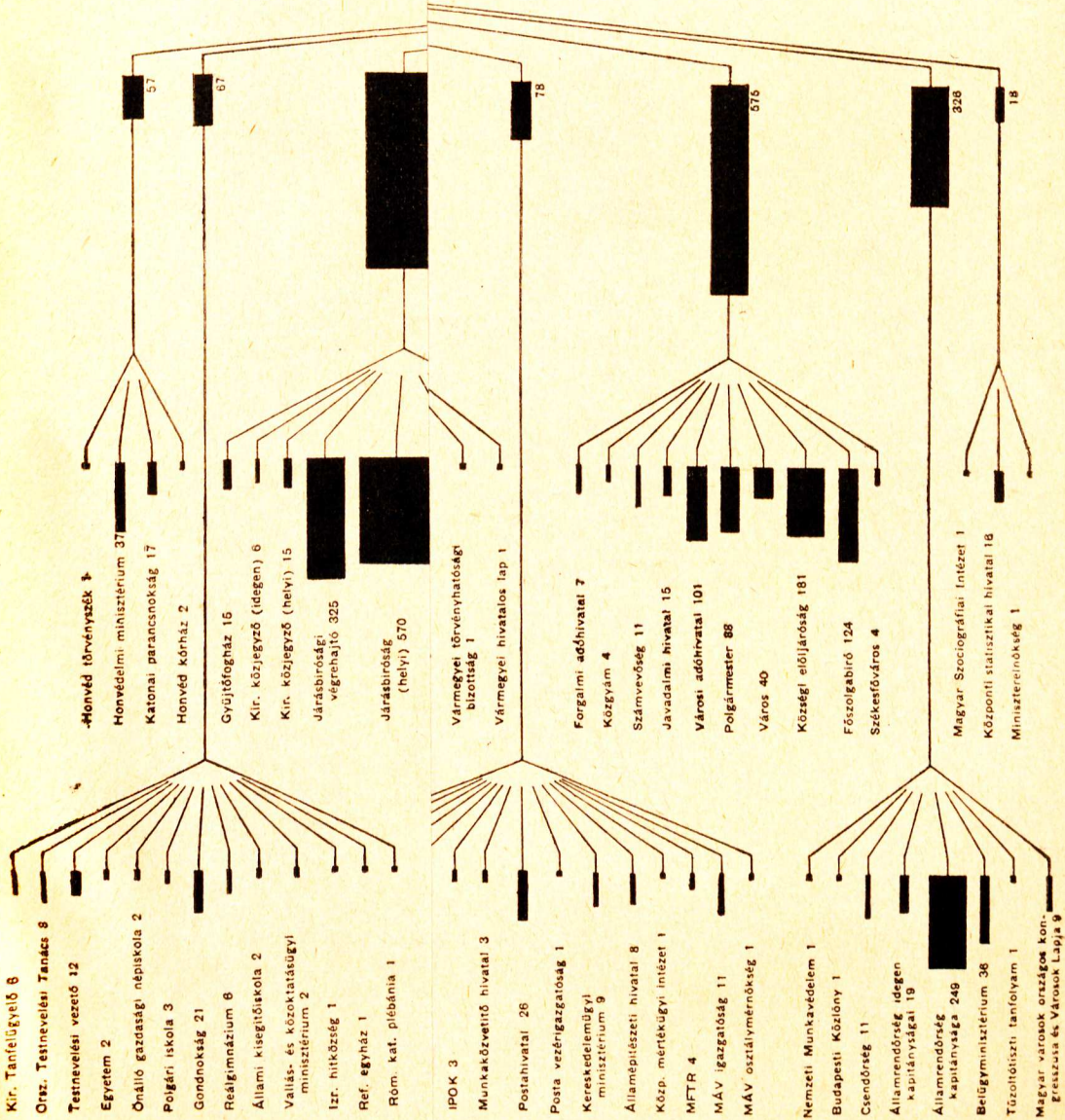
Talán bonyolultabbá teszi a grafikon áttekinthetőségét az a körülmény, hogy az egyházi és érdekképviseleti, sőt a közérdekű társulati szerveket is belevettük, de a közigazgatás működésében

12. sz. A közigazgatásnak Csongráddal kapcsolatos szervei.²

¹ Lásd: Magyar Zoltán bevezetése a Magyar közigazgatás tükre c. műhöz. A magyar közigazgatás tükre XIV. old.

² V. ö. a Függelékben közölt kimutatással.

azok de facto szerepet játszanak és így kihagyásuk téves következtetésekre engedne alapot.

Magának a szerkezeti grafikonnak a megrajzolásánál igyekeztünk szorosán alkalmazkodni a belügyminisztérium által készített Magyar Közigazgatás Atlasza szelleméhez és módszereihez, de a munkát sajátos és az Atlaszhoz viszonyítva a teljes részletesség síkjában mozgó természetéből fakadó eltérések elkerülhetetlenek voltak.

A grafikon és a hozzá adott jelkules minden szónál érthetőbben mutatja az egyes szervek közötti kapcsolatokat s így az ahhoz fűzött szóbeli magyarázatok fölöslegesek és félreértést okozóak, amiért is mellőzendők.

A vizsgált közület és a közigazgatás vele kapcsolatban álló szervei közötti viszonyoknak, illetve kapcsolatnak a jellemzésénél feltétlenül figyelembe veendő az illető szervek közötti távolság is. Ennek a feltüntetése céljából a 12. sz. alatt csatolt kartogrammunikon tüntetjük fel azokat a nem az egész ország területére hatályos bíró szerveket, amelyekkel vagy maga az autonóm szervezet, vagy pedig a vizsgált közület területén lévő államigazgatási szervek közreműködésével vagy anélkül, maga a közigazgatást kereső község kapcsolatban áll.

Itt is a kartogramm beszél a szó helyett. Vele kapcsolatban csak arra kívánunk rámutatni, hogy a szervek legnagyobb része nem a magasabb közület tulajdonképeni székhelyén: a megyeszékhelyen, Szentesen, hanem Szegeden bir székhellyel.

10. §. A tisztviselők és az autonóm testületek tagjai.

A vizsgált közület a megyei város közönsége, mint erkölcsi testületnek a szervezett megjelenési formája. Ennek azonban csupán csak a hinterlandja a közönség, értve ez alatt a városi képviselő választó joggal rendelkező egyedek összeségét. Ez a hinterland alapjában véve a távolléti társulás elég amorf példája, amelynek különlegesebb kapcsolatai nincsenek egymással maga a közönség különösebb funkciót kollektíven egyáltalában nem fejt ki, kisebb csoportokra tagolva pedig, amint látni fogjuk, csak egyes választási cselekményekkor.

Tekintettel azonban arra, hogy a közönség szervezve van, ennek a szervezetnek is egyéneknek, illetve egyéneknek kisebb-nagyobb körén kell alapulnia. Ezek a kisebb-nagyobb körök az autonómiát gyakorló testületek (képviselőtestület, bizottságok) illetve maga a szervezet tényleges funkcióit megtestesítő tisztviselői, alkalmazotti kar. A városi tisztviselők és egyéb alkalmazottak összesége.

A közület szervezetének a vizsgálata szempontjából nem közbős ennek a szűkebb körnek az ismerete sem, annál kevésbbé, mert a gyakorlatban ezeknek az egyéneknek a különböző tevékenységén múlik magának a szervezett közületnek a tevékenysége is.

Tekintettel azonban arra, hogy ezeket az egyéneket maga a közület, illetve az amorf alakulat: a választóközönség részben közvetlen — részben közvetett eljárással maga szelektálja ki a sorsának az intézésére — az itt most nem játszik szerepet, hogy ebben a szelekcióban való közreműködés mennyire öntudatos — magára a közületre vet fényt, illetve annak a keresztmetszetét helyesebben a csúcsegységeit, a makroorganizmus irányító szervét ismerjük meg a tisztviselők és egyéb alkalmazottak, valamint az autonóm testületek tagjainak a vizsgálatával. Jelentvén ezek magát a közigazgatási szervezetet is.

A tisztviselőket és az autonómia alkalmazottait két táblázatban tüntetjük fel, az egyik a B sz. alatt közölt állománytáblázat, a másik a C. sz. alatti főbb adatokat feltüntető statisztikai tábla.

A két táblázat adatai között eltérések vannak, melyeket már most, mielőtt az egyes adatok elemzésére rátérnénk, külön kívánunk indokolni. Az eltérés oka nevezetesen az, hogy az állománytáblázat adataiban mindenki szerepel a nyugdíjasok, kegydíjasok, állandóan segélyezették és a párbérváltságból részesítettek (katolikus pap, kántor stb.) kivételével, aki a vizsgált közület közpénztárából, vagy valamelyik alapjából valamilyen címen fizetést, vagy hozzájárulást kap, míg a statisztikai táblázat főbb adatai között pedig csak azok szerepelnek, akik a közigazgatásban konkrétan közreműködnek és ez a közreműködés főhivatásukat képezi.

Így nem szerepel a főbb adatok között az állománytáblázatban közölt népoktatási és testnevelési személyzet egy tagja sem (törzskönyvvezető tényleges szolgálatot teljesítő állami tanító, a tanítónők a XI. fiz. o. 3 fokozatának 10 %-át kapják a várostól hozzájárulás címén és különben is szerzetes tanítónők, a levante főoktató és oktatók, valamint a levante nyilvántartó pedig a testnevelési alaptól kapják javadalmazásukat és különben sem főhivatásuak.) Nem szerepelnek ezeken felül a Stefánia, csak hozzájárulást kapó, védőnői és az étellemezési járulékot kapó 3 ménlő-ápoló sem. Ezenfelül az állománytáblázatba bevettük a nem jogerős fegyelmi ítélettel végelbánás alá vont tisztviselőket is, természetesen ezt a jegyzetben feltüntetve, míg a főbb adatokba nem. Ennek a kettőségnek az oka a kétféle adatgyűjtésben rejlik. Az állománytáblázatot az 1934. évi költségvetés adatai alapján állítottuk egybe, míg a főbb adatokat külön erre a célra készített egyéni lapok összesítése alapján állapítottuk meg.

Az állománytáblázat adataiból kitűnőleg Csongrád megyei várostól összesen 200 egyén kap valamilyen formában fizetést, még pedig 45 állami rendszerű fizetési osztályba sorozott tisztviselő, 144 egyéb alkalmazott és 12 fizetés kiegészítést, illetve hozzájárulásban részesülő s főhivatásulag más által fizetett alkalmazott. Az egyes részadatok végösszege 201, ami onnan ered, hogy a hordójelző főhivatásulag városi díjnak s így az állománytáblázatban két rovatban szerepel, de valójában egy személy.

Ebből 8 fogalmazáskarbeli nem számítva ide az ügyészt és a közgyámot, 12 adóigazgatási, 18 köz- és állategészségügyi, 7 műszaki és gazdasági, 6 közpénztári és számvevőségi, 22 segédhivatali, 39 tanügyi és testnevelési, 20 altiszti és szolga személyzet, 61 pedig különféle szegődményes és szerződéses és 6 pedig a hajóhídüzemnél szolgálatot teljesítő alkalmazott.

Az állami rendszerű fizetési osztályba sorozott tisztviselők közül 2 a VII., 6 a VIII., 16 a IX., 14. a X. és 7. a XI. fizetési osztályban van.

A tisztviselők fizetési osztályba sorozását illetőleg némi visszasságok tapasztalhatók, amennyiben a fizetési osztálynak az alacsonyabb képesítésű (IV. középiskola 4 polgári végzettséggel rendelkező) tisztviselőkre kedvezőbb beosztása azt eredményezte, hogy az egyetemi képesítéssel rendelkező tisztviselők alacsonyabb fizetési osztályban vannak, mint az aránylag rövid szolgálati idővel rendelkező alacsonyabb képesítésű hivatalnokok. Az egészségügyi személyzetnél (orvosok, állatorvosok) ez tekintettel a magángyakorlatra, még elfogadható, de nem fogadható el pl. a városi mérnöknél. Igaz ugyan, hogy ennél csak ugyanazon fizetési osztály különböző fokairól lehet szó, ami a megállapítás érvényéből mit sem von le.

A főbb adatok táblázata az előbb már részletezett okokból kifolyólag az állománytáblával szemben csak 154 alkalmazott adataira vonatkozik. Ebből 43 tisztviselő, 10 véglegesített segéd-személyzet, 7 ideiglenesen alkalmazott kisegítő, 21 altiszt és szolga, 51 szegődményes, 10 üzemi és 12 egyéb alkalmazott.

A főbb adatok ezeknek a kategóriáknak a nem, életkor, családi állapot, vallás, születés helye, a gyermekek száma, az alkalmazás milyensége, a képesítés és a műveltségi állapot szerinti megoszlását közlik.

Igen érdekes, hogy a 154 alkalmazott közül 3 csak a nevét tudja leírni, 7 pedig teljesen írástudatlan. Ez annál meglepőbb, mert ezzel a minimális műveltségi fokozattal nemcsak a régi alkalmazottak rendelkeznek, hanem még aránylag rövid szolgálati idővel rendelkezőek is vannak közöttük. Csak az írástudatlanok — mert hiszen a név aláírása, még nem jelent írni olvasni tudást — szolgálati ideje a következőképen oszlik meg:

5 éve	5—10 éve	10—20 éve	20-nál több éve
1	4	4	1
s z o l g á l.			

Az analfabéták közül 4 mezőőr, ugyanannyi az útkaparó, 1 piacseprő és 1 népkertőr. Az igaz, hogy sem az útkaparó, sem a piacseprő mesterség nem tételezi fel és nem szükségeli az írni-olvasni tudást, ugyanez elengedhető még a népkertőrnél is, bár az írás-olvasás a leelemibb műveltségi fok, amellyel már a városi alkalmazásnál rendelkezni illik, de a mezőőröknél már komolyabb elbírálás alá esik, tekintettel arra, hogy a törvény értelmében (1894. évi XII. t. c. 77. §. második bek.) a mezőőrök alkalmazásánál az

írni-olvasni tudók feltétlenül előnyben részesítendőek. Tekintettel a törvény megjelenése óta eltelt 40 évre, ennek a törvényhelynek a figyelembe vétele feltétlenül indokolt.

Tekintettel a magasabb fokú közigazgatási tevékenységre, bővebben csak a fizetési osztályba sorozott tisztviselők adatait kívánjuk vizsgálni.

Ezek száma a két, fegyelmi eljárás során, állásától felfüggesztett nélkül 43. Ebből 40 férfi és 3 nő. Az életkor szerinti megoszlást véve figyelembe, a fiatalság nagyobb részesedése tűnik először is szembe, mert a 43 tisztviselőből

20—30	30—40	40—50	50—60	60-on felül
é v e k k ö z ö t t i				
3	26	9	4	1

Családi állapotukat tekintve, a tisztviselők nagyrésze házas, amennyiben 38 nős-férjezett, 4 nőtlen-hajadon, 1 pedig özvegy. A 39 számításba jöhető családok között viszont a gyermekszám csökkenése tapasztalható, mert 12 gyermektelen, 9-nek csak 1 gyermeke van, 12 két gyermeket, 5-nek 3—5 gyermeke van és csak 1-nek van 5-nél több gyermeke.

Születési helyüket tekintve, túlnyomó részük csongrádi, de az összes alkalmazottakhoz viszonyítva, aránylag ebben a kategóriában van a legtöbb idegen, a csongrádi felfogás szerint „gyűttment”, mert míg a 154 összes alkalmazottból csak 23 az idegen helyen született, addig a 43 tisztviselő közül 10 bevándorolt és 33 bennszülött.

Az alkalmazás módját tekintve, a 43 tisztviselőből 40 választott, 3 pedig kinevezett. Ez a három utóbbi a számvevőszégi személyzetre (főszámvevő, számvevő, számtiszt) esik.

A vallás szerinti megoszlást illetőleg a túlnyomó többség katolikus (41), a többi felekezetet csak a református képviseli (2). A más vallásúak részesedése a tisztviselők között az összes alkalmazottakhoz viszonyítva aránylag igen nagy, mert a 154 alkalmazottból a fenti 2 református, ezenfelül 2 evangélikus, 150 pedig katolikus.

A 43 tisztviselő közül a törvényben, illetve a szervezeti szabályrendeletben előírt képesítéssel 30 rendelkezik és 13 nem rendelkezik. A 30-ból azonban 6 magasabb képesítéssel bír, mint az állása által megkívánt minősítés. Ez az aránylag kedvezőnek látszó adat értékét azonban lerontja a szervezeti szabályrendelet nyelvi minősítése, amelynek következtében a fentebb már említett visszasságok álltak elő.

A minősítésbeli megoszlásnál világosabb képet mutat a tisztviselők értelmi színvonaláról és előképzettségéről a műveltségi állapotuk szerint való megoszlása.

A 43 tisztviselőből egyetemet végzett: 12, főiskolát 3, érettségivel, illetve ezzel egyenrangú műveltségi fokkal bír 6, IV. középiskolát végzett 20, az elemi iskola VI. osztályát végezte 1 és az

elemi iskola IV. osztályának megfelelő műveltségi állapota van 1 tisztviselőnek.¹

Ha most figyelembe vesszük a kellő képesítéssel nem rendelkező tisztviselők megoszlását, akkor azt látjuk, hogy a törvény és a szervezeti szabályrendelet által előírt képesítés pl. jogvégzettség és a tényleges képesítés csupán a polgári fiúiskola 4 osztálya, vagy pl. érettségi a megkívánt minősítés és a tényleges pedig ipari szakiskola, sőt az elemi iskola IV. osztálya. Igaz ugyan, hogy a képesítéssel nem rendelkezők egy részét a várossá történő átalakulás idejében a községtől vették át, de ez különlegesebb változásokat nem jelent a ténnyel szemben, tekintettel arra, hogy a várossá alakulás óta is választottak kellő minősítéssel nem rendelkező tisztviselőket, sőt nemcsak a választottak között, hanem a kormányhatóság képviselője által kinevezettek között is van a törvényben és a szervezeti szabályrendeletben előírt minősítéssel nem rendelkező tisztviselő.

Meg kell ezzel kapcsolatban jegyezni azt, hogy az egyetemi végzettséggel rendelkezők között szerepel 2 túlképesített is, vagyis olyan tisztviselő, akinek az állására előírt képesítés a IV. középiskola.

A minősítésbeli hiányok dacára történt választások és kinevezés okainak a kivizsgálásába nem bocsájtkozunk.

Érdekes még összevetni a műveltségi állapotot a születési hellyel. Ez szerint

	A Csongrádon	a másutt
	született tisztviselőkből	
egyetemet	8	4
főiskolát	1	2
VIII. k. iskolát	3	3
IV. „ „	19	1
VI. elemi	1	0
IV. elemi	1	0

végzett.

Ezekből az adatokból a másutt született tisztviselők magasabb műveltségi állapota tűnik ki. Ennek a körülménynek az oka pedig nyilvánvalóan az, hogy a magasabb műveltség megszerzésének az előfeltételét képező középiskola (gimnázium, illetve reál-gimnázium) Csongrádon csak a várossá alakulással egy időben nyílt meg s így akarva nem akarva előtérbe kellett hogy jöjjenek a magasabb műveltségű bevándoroltak. Ugyanerre a körülményre vezethető vissza a IV. középiskolai, (polgári iskolai) képesítéssel rendelkezők aránylag nagy száma is.

A 68 képviselőtestületi tag között az egyes hitfelekezetek aránya jelentős változást szenved, amennyiben a katolikusok ro-

¹ Megjegyzendő, hogy a főiskolai végzettségük közé soroztuk be az egyik városi aljegyzőt, aki csupán közgazdaságtudománykari abszolutoriummal rendelkezik, a város szolgálatában van 1928 óta. Megjegyezzük továbbá, hogy a IV. középiskola tulajdonképpen csak IV. középfokú iskolai műveltséget (IV polgári iskolát) jelent.

vására előretörnek a zsidók. (Ennek az oka a virilizmusban keresendő) 68 képviselő közül 2 református, 7 zsidó, 59 pedig katolikus.

11. §. A szervezet és a település összefüggése.

Vizsgálatunk során a közsületünk településével kapcsolatban már utaltunk arra, hogy a településbeli adottságokat a közigazgatást sűrűn alkalmazták, az uradalom a botútés jogát elvette területi beosztásaiban csupán, de követte. Ha azonban most már a közigazgatás és a település összefüggését közelebről akarjuk vizsgálni, akkor az egyes intézmények működési területén kívül más szempontokra is ki kell terjednünk. Természetesen az egyes intézmények működési területe sem hanyagolható el s így annak a taglalására rövidesen visszatérünk.

A vizsgált közsület határára kiterjedőleg működő közigazgatás területéhez való viszonya nem a legszerecsébb alapokon nyugszik az összterületet, de még magát a belterületet illetőleg sem.

Elegendő csak egy pillantást vetnünk a város és határának a térképére, hogy láthassunk a centrumnak (a belterületnek) a határ egyes pontjaihoz való szerecsétlen fekvését, amit még jelentősen fokoz a megfelelő utak hiánya. Legfőljebb csak annyiban lehet a határ egyes pontjai között ebből a szempontból kiegyensúlyozottságról beszélni, ha tekintetbe vesszük azt, hogy a légvonalban közel fekvő réteknek a közelségét nagymértékben rontja le és teszi úgyszólván a határ másik oldalán lévő legmesszebben fekvő pontjaival azonos elbírálás alá, különösen télvíz idején, a Tisza és a Kőrös.

De ha a közigazgatás közvetlen működési helyét, t. i. a városi hivatalok legnagyobb részét magában foglaló városházának a belterületi elhelyezkedését vesszük vizsgálat alá, akkor sem mondhatjuk azt, hogy az túlságosan megfelelő volna.

Elég legyen csak itt a IV. sz. alatti térképen a városháza helyére rámutatnunk, hogy azonnal bárki észrevehesse azt, hogy a működő közigazgatásnak földrajzi pontja mennyire kiesik a forgalom és a település centrumából, nehézséget okozva ezzel akár a városon keresztül haladó és a közigazgatást bármiféle szempontból igénybe venni kívánó idegennek, akár pedig saját polgárainak. Mert hiszen, amint ez az első pillantásra észrevehető, a városháza nem a település horizontális tengelyének és vertikális tengelyének a metszéspontján, hanem kb. a horizontális tengely közepét képező metszéspont és a horizontális tengely keleti végpontja közötti távolságnak a közepén fekszik. Ez a körülmény annál súlyosabbán esik a latba, mert egyrészt a horizontális tengelynek ezen a szakaszán keskenyül a település, míg annak a kiszélesedési pont a tengely ellenkező (vagyis nyugati) szakaszán következik be, másrészt pedig azért, mert amint ezt a települési résznél láttuk, a belterületnek a további fejlődésre csakis a nyu-

gati irányban van meg a lehetősége mindaddig, amíg a vasuti átlomást, a temetőket és a Mátrai téglagyár kubikgödreit el nem tüntetik, hogy ezzel a délnyugati iránynak is helyet adjanak. Mert Kelet felé a város fejlődni nem igen fog, arrafelé, a már taglalt Bökényben, legfőljebb csak villaszerű épületek létesülhetnek, de eleven élet nem fog folyni a közlekedési lehetőségektől való elszakadás következtében.

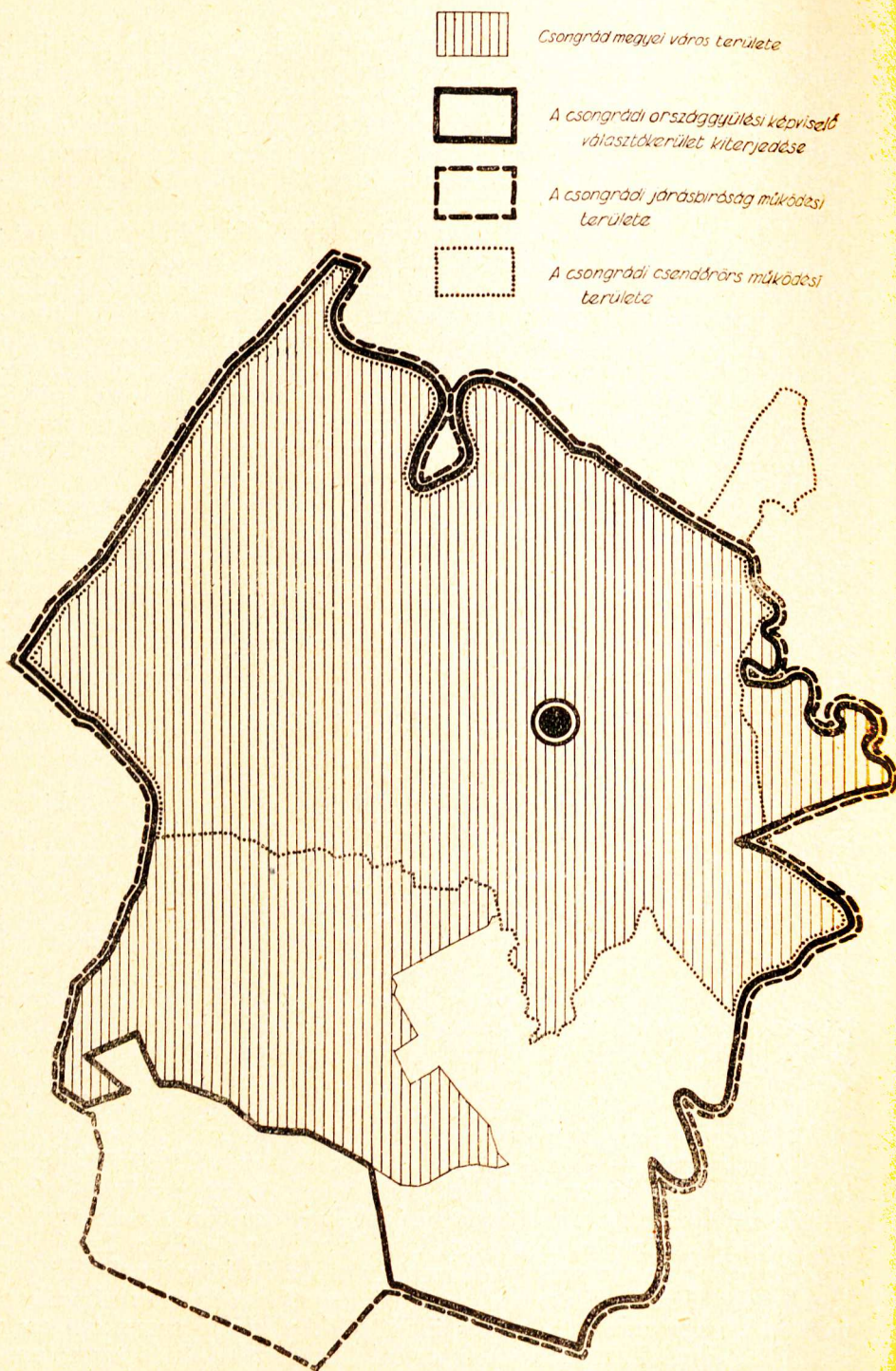
A bajok eliminálására meg volt a lehetőség mindaddig, amíg a régi városháza állott. Az ugyanis előbb vagy utóbb lebontásra volt ítélve s a lebontás után meg lehetett volna oldani a kérdést úgy, hogy a közigazgatás székhelyét átviszik a település centrumába. A városháza régi épületét a vizsgálatunk befejezése után lebontották, az újat azonban részint takarékosági okokból, részint más okok közrejátszása folytán ugyanarra a helyre építették, ahol a régi volt, megakadályozván ezzel azt, hogy belátható időn belül korrigálni lehessen a közigazgatás konkrét működési helyének és a településnek az összefüggését.

A városi és az állami hivataloknak és intézményeknek a ténylegesen elfoglalt földrajzi pontjait s egyben az államrendőrség működési területét a IV. sz. alatt csatolt térkép tünteti fel.

Nem kis érdeklődésre tarthat számot az a körülmény sem, hogy a vizsgált közület területére hatáskörrel bíró, de azon túlmenőleg más közületek területére is hatáskörrel rendelkező állami intézmények milyen mértékben részesednek a szomszédos községek területéből. A 13. sz. alatt csatolt térképünk ebből a szempontból tünteti fel a csongrádi királyi járásbíróház, továbbá a csongrádi csendőrség működési területét, feltüntetvén egyben a csongrádi országgyűlési képviselői választói-kerület kiterjedését is. A királyi járásbíróház működési területe Csongrádon kívül kiterjed Csanytelek és Tömörkény községek területére is. A választókerületet pedig Csongrád megyei város és Csanytelek nagyközség alkotják. A csendőrség működési területe kisebb részben Szentés megyei város határára is kiterjed, de ezzel szemben jelentős területet enged át részben a szentesi és még inkább a csanyteleki őrsnek.

A közigazgatás szerveinek és a város településének az összefüggését tárgyzó térképek ezenfelül legalább is részben igen élénk színt vetnek Csongrád megyei város különböző viszonyaira is.

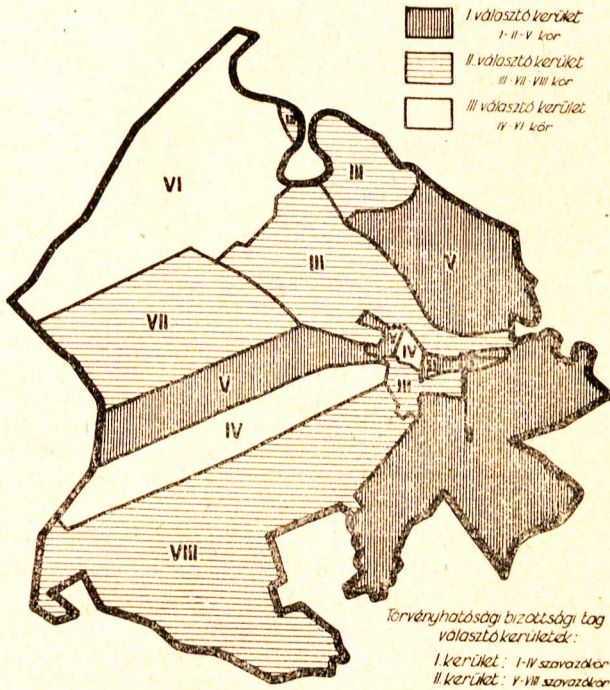
A legszomorúbb következtetés, amit ezekből a térképekből le lehet vonni, a tanyavilágnak — közigazgatási szempontból tekintve a dolgot — igen elhanyagolt volta. A vizsgált közület fenntartásához nem kis mértékben járul hozzá a tanyavilág s mégis ennek fejében elenyésző csekélységet kap csupán. Az útiügyi viszonyokat feltüntető térképen láttuk azt, hogy milyen kevés kiépített műút van a csongrádi határban. Az itt következő térképeken pedig látni fogjuk, hogy a közigazgatást a tanyák világában működő, vagy oda rendszeres időközökben kijáró szervként csak az állam által fizetett és fenntartott tanyai iskolák és azok taní-

15. sz. Csongrádi választókerület, csongrádi járásbírószék és a csongrádi csendőrszék működési területe.

tói, ugyancsak az állam által fizetett trachoma-orvos, továbbá a mezőőrök, a kézbesítők és a szülésznők képviselik. Ezeken kívül csak „konskribálók” adóösszeírók, és a végrehajtók látogatják meg a közigazgatás részéről a tanyai népet, de más nem.

Mielőtt tovább mennénk meg kell még jegyeznünk, hogy a tanyavilág, különböző szempontok szerinti beosztása ismét első sorban a Baja-erdőhegyi út, továbbá a fontosabb egyéb utak (Szegeci út, Kecskeméti út, Majsai út); valamint a Tisza vonalát követik.

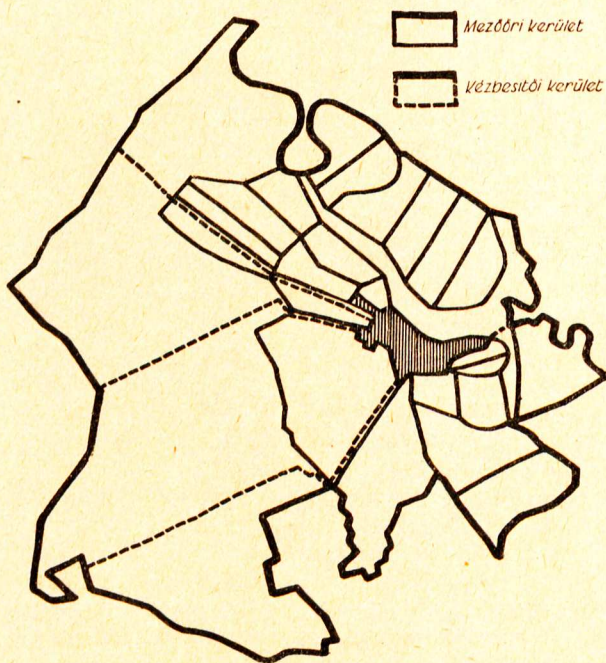
14. sz. Országgyűlési szavazókörök, törvényhatóságibizottsági és városi képviselőtestületi tagválasztó kerületek.

A 14. sz. alatt csatolt térképünk a bel- és külterületnek alkotmányos szempontokból való felosztását t. i. az országgyűlési szavazókörök és a városi képviselőválasztó kerületek szerinti megosztását mutatja be.

A térképeink feltüntetik továbbá a népszámlálás alapjául szolgáló statisztikai számláló kerületeket (lásd 1. sz. alatt.) A külterületi kézbesítői kerületeket (csatolva 15. sz. alatt). A mezőőrök kerületeit (csatolva 15. sz. alatt). Ezt utóbbit illetően meg kell jegyeznünk azt, hogy ezek nem terjednek ki a határ minden részére, csak azokra a területekre, ahol olyan birtoktestek vannak, amelyeken nem lakik a tulajdonosuk, vagy a bérlőjük, vagyis a tisztán tanyás területekre nem.

Az 1. sz. alatt csatolt térkép pedig a tanyavilág egészségügyi igazgatásának az állapotát is mutatja be. Nevezetesen a trachoma központok helyét és a szülésznők lakhelyét.

A közigazgatásnak a belsőség települése szerinti tagolását a fenti és idevágó térképen kívül a IV. szám alatt csatolt térkép tünteti fel. Még pedig, a kézbesítői, javadalmi hivatali, közigazgatási (statisztikai számláló) kerületeket, továbbá a belterület közegészségügyi igazgatását feltüntető térkép. Ez utóbbin az orvosi kerületeken kívül feltüntettük az orvosok és szülésznők lakhelyét, továbbá az egyéb egészségügyi (és állategészségügyi) intézmények és szervek helyét is. Az egyes kerületi beosztásokat illetőleg utalunk az előbb mondottakra.

15. sz. Kézbesítő és mezőőri kerületek Csongrád m. v. külterületén.

III. FEJEZET.

A közigazgatás működése.

12. §. Az autonómia működése általában.

A közigazgatás szervezetének előbb vázolt áttekintése után nézzük most már közelebbről az előzőekben megismert szervezetnek a működését.

Mielőtt azonban a működésnek akár általános, akár részletes kifejtésére rátérnénk, előrevetve meg kell jegyeznünk az alábbiakat.

A működés általános és részletes vizsgálatánál az egyedüli alapunk — a szóbeli értesüléseken felül — az iktató könyv volt. Az iktatási rendszer az u. n. adszámos rendszer, a vármegyei kezelési szabályzatban rendszeresített alapszámos rendszer, vagyis a számhoz való iktatás, röviden az adolás. Nem célunk itt most a különböző iktatási rendszerek kritikájába való belebocsájtkozás, csak arra kívánjuk a figyelmet felhívni, hogy az adszámos iktatási rendszer alapján véve igen nagy jártasságot és a közigazgatás ügykezelésének az alapos ismeretét, mintegy lexikális közigazgatási intelligenciát tételez fel. Ebből folyólag tehát teljes mértékben nem megbízható. Különösen nem megbízható az ügyek és az ügydarabok számának megállapítása céljaira. Az ügyek számának megállapítására azért, mert az iktatókönyv sorszáma nem jelenti az ügydarabok számát, hiszen a felsőbb hatóságoktól ugyanabban az ügyben leérkező iratok új iktatószámot kapnak s a régi számot, illetve az az alatt elfekvő iratokat az új számhoz csatolják fel (az iktatókönyvben mint előszám és utószám nyer ez feltüntetést.) De ettől eltekintve azért sem, mert egy szorosabban elhatárolható ügycsoport pl. az inségakcióval kapcsolatos ügyek mind egy szám alatt futnak s legföljebb csak akkor kapnak új számot, ha az iktató könyv megfelelő rovataiban a további kivezetésekre már nem jut hely. Az ügydarabok számát pedig az adszámos rendszer miatt nem lehet megállapítani, vagy legalább is a megállapítás lényegesebb nehézségekbe ütközik, olyannyira, hogy azt sem a város, illetve az ellenőrző hatóságok soha nem ellenőrizték, sem pedig e vizsgálat keretében, legalább is az iktatókönyv alapján, eszközölni nem lehetett.

Ennek a helyzetnek az illusztrálására csak azt hozzuk fel, hogy az utóbbi időkből, mivel a polgármesternek a szervezeti szabályrendeletben kötelességükké tett évi jelentéseket megtenni el-

mulasztották, az egyetlen polgármesteri jelentés a közigazgatás 1930. évi állapotáról a következőket mondja az ügyforgalommal kapcsolatban:

„Feldolgozott az elnöki ügyosztály a polgármesterrel együtt 3556, a gazdasági ügyosztály 1184, az adóügyosztály a javadalmi és birtoknyilvántartó hivatallal 9640, a két aljegyző 2042, a számvévőség 226, a többi előadók pedig 1298 ügydarabot. Felemlítendőnek tartom itt, hogy a számhoz való iktatás van bevezetve a városnál, tehát az ügydarabok száma a valóságban a fenti számoknál jóval nagyobb.”¹

A polgármesteri jelentés szerint tehát a feldolgozott ügydarabok száma összesen: 17.946.

Ugyanebben az évben (1930-ban) iktatás alá került 11.300 ügydarab. Pedig ugyanekkor a megvizsgált munkakönyvekből az alanti adatokat állapíthattuk meg. A legbiztosabb támpontot a munkakönyvek kell, hogy nyújtsák, mert hisz azokba minden a tisztviselő kezén átment és általa feldolgozottnak tekinthető ügydarabot bevezetnek.

Árvaszéki jegyző és közgyám: 11, anyakönyvvezető: 25, helyettes polgármester, a jogügyi tanácsnok, közig. kih. bíróság: 383, munkásközvetítő hiv. városi aljegyző: 215, városi főmérnök 504, polgármester: 623, birtoknyilvántartó: 905, városi főjegyző: 2933, városi főorvos: 261, adóügyi tanácsnok: 6981, főszámvévő: 721, gazdasági tanácsnok 1185, városi helyhatósági és városi m. kir. állatorvos 19. Összesen: 14.773. Megjegyzendő, hogy az egyik jegyző, az ügyész és a javadalmi hivatal munkakönyvi adatait nem tudtuk beszerezni s így csak a polgármester által közölt adatokkal tudjuk a saját adatainkat egybevetni, de azok között is oly nagyok az eltérések, hogy párhuzam vonása lehetetlen. A polgármesteri jelentés adatforrását megállapítani nem tudtuk. Magára a jelentésre még később kitérünk.

Közbevetve meg kell még jegyezniünk, hogy irattári sorkönyv nincs, így az iktatókönyv egyben az irattári sorszámot is mutatja. A felcsatolások következtében pedig az egyes ügyekhez logikusan, vagy esetleg véletlenségből kapcsolódó új ügyek darabjait is egybevágnák, aminek következtében nem képeznek ritkaságot a kilós aktacsomók, bennük több éve elintézett ügyekkel, amelyek ügyiratainak a folyó ügy irataihoz legföljebb csak annyi közük van, hogy az új ügy a régi ügvrnek egyik utó, illetve mellékrezgése. Esetleg csak annyi, hogy pl. egy hat évenként megisméltendő választási cselekménynek, így a mezőgazdasági bizottsági tagok választásának, az iratait egybekapcsolják. Az is mezőgazdasági bizottsági tag választás volt és ez is az. Az így származó aktadzsungelen keresztül hatolni viszont nem könnyen lehetséges és a legcélszerűbb egyszerűen átsíklani rajta és cipeltetni tovább a kilós aktauszályt az ügygel is.

¹ Csemegi Gyula polgármester 1931. március hó 14-én kelt és 28/1931. kgy. sz. alatt a városi képviselő testületi közgyűlésnek tett jelentéséből.

Mindezek előrevetése után az autonómia működésének az általános jellemzésénél ezek dacára is, az iktatókönyvköz kell ragaszkodnunk, mert ha a tényleges helyzetet annak az alapján megállapítani teljes egészében nem is lehet, de annak a vizsgálatá legalább is következtetésekre enged alapot. S így a tényleges helyzet képe is megközelítően állapítható meg.

A főszempontunk az autonómia működésének általános szemléleténél kettős: egyfelől a lehetőségekhez képest megállapítani az ügy, illetve ügydarabforgalmat, illetve annak az egyes időszakok szerint történő változásait, másfelől megállapítani azt, hogy ezek az ügyek az emberi életviszonylatok mely ágaira vonatkoznak leginkább.

Tekintettel az előbb elmondottakra ezt — az iktatókönyv alapján — akként tettük vizsgálat tárgyává, hogy egyfelől az utolsó 8 év (1925—1932) adatait figyelembevéve megállapítottuk az iktatás alá kerülő ügydaraboknak évi és havi mennyiségét, másfelől a jelzett nyolc évre visszamenőleg megállapítottuk a szervezeti részben már említett 15 előadó havi és évi első kiosztásból részesedésének a mennyiségeit, az utolsó évben pedig ezenfelül azt is, hogy tárgyuk szerint milvenek voltak az egyes előadókra kiosztott ügydarabok.

A várossá alakulás, amint már említettük, 1924 derekán fejeződött be s így a városi adminisztráció által lebonyolított első teljes év az 1925. esztendő volt. A vizsgálatot pedig az 1935. évben folytattuk le és ez az oka az 1925—1932 évekhez való ragaszkodásnak.

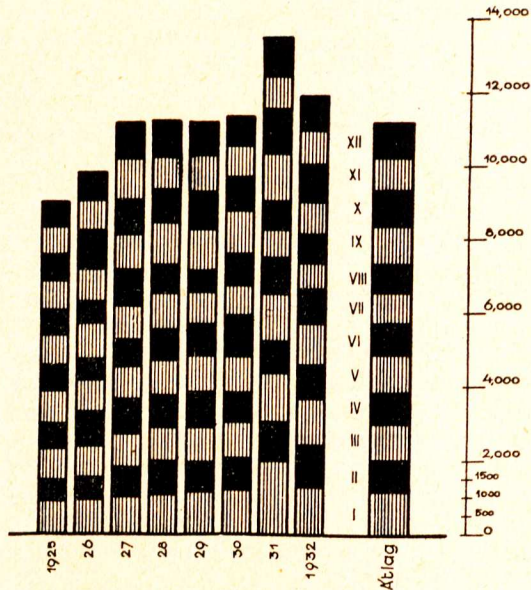
Az iktatás alá került ügydarabok évi és havi mennyiségei a következők:

év hó	Jan.	Febr.	Márc.	Ápr.	Máj.	Jún.	Júl.	Aug.	Szept.	Okt.	Nov.	Dec.	Összesen
1925	830	620	838	720	837	739	878	605	754	754	740	656	8.971
1926	876	647	930	857	792	648	910	640	828	1.117	763	782	9.790
1927	930	880	865	964	855	786	848	998	934	994	1.081	1.010	11.145
1928	1.006	978	867	877	950	951	862	808	1.104	927	850	1.110	11.290
1929	1.102	832	916	1.000	960	896	813	673	1.012	1.076	978	896	11.154
1930	1.160	1.021	829	837	943	1.150	780	890	1.130	961	791	808	11.300
1931	1.970	1.080	1.200	977	1.269	1.010	744	790	1.250	1.273	817	1.045	13.425
1932	1.242	1.168	1.220	980	1.090	950	718	770	857	1.061	894	899	11.849
átlag	1.138	812	959	902	963	892	820	772	984	1.019	855	914	11.110

A fenti táblázat adatait szemléltetően mutatja a 17. sz. alatt csatolt grafikon.

A havi adatok abszolút számainak az egybevetése, még inkább a grafikon, illetve a nyolc év átlagainak a figyelembevétele, az első pillantásra szembetűnően mutatja, hogy a nyári átlagok: különösen július és augusztus hónapok milyen kevés beiktatott ügydarabbal rendelkeznek.

Az egész magyar közigazgatásra jellemző nyáriszezonnak az ily nagymérvű jelentkezése a vizsgált közület ügydarabforgalmában a népesség túlnyomó mezőgazdasági jellegében leli az okát.

17. sz. Az iktatás alá került ügydarabok száma.

Ezt mi sem bizonyítja jobban, mint ama körülmény, hogy az iktatott ügydaraboknak az eredetét tekintve, azok túlnyomó részben a hivatalból iktatás alá kerülő és a magánosok által beadott ügydarabokból kerülnek ki.¹

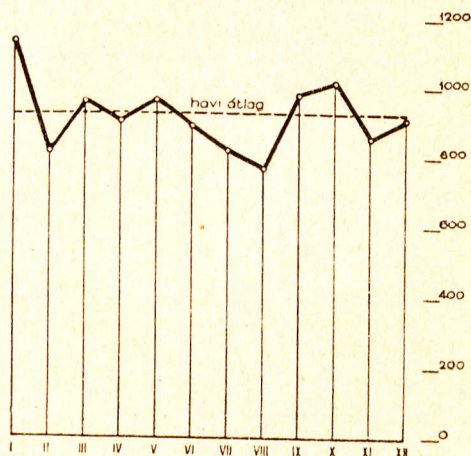
Megnevezés	Jan.	Febr.	Márc.	Ápr.	Máj.	Jún.	Júl.	Aug.	Szept.	Okt.	Nov.	Dec.	Összesen
Hivatalból	586	431	527	388	462	220	258	337	311	347	282	301	4.450
Magánosoktól	129	179	73	89	104	115	56	80	84	151	173	153	1.386
M. kir. adóhivataltól	58	220	130	51	27	88	35	40	23	52	27	89	843
M. kir. Pénzügyigazgatóságtól	55	44	41	53	29	50	43	49	21	28	37	36	486

Az 1932-ben iktatás alá került darabok havi változásait figyelembe véve, csak ezzel a két, legtöbb ügydarabot szolgáltató be-
küldővel s egyben egybevéve még két legtöbb ügydarabot küldő
közigazgatási hatósággal t. i. a m. kir. adóhivatallal és a pénzügy-
igazgatósággal, akkor azt látjuk, hogy hivatalból a legkevesebb
ügydarabot júniusban (220) és júliusban (258) iktatták be. Míg a
magánosoktól érkező ügydarabok száma a legkevesebb volt jú-
liusban (56). Addig a pénzügyigazgatóságtól és a m. kir. adóhiva-
taltól érkezett darabok száma a legkevesebb volt mindakettőnél
szeptemberben (21, illetve 23.) Ez az utóbbi körülmény a bürok-
ratikus lassúságot tekintve érthető is, mert hiszen a pénzügyigaz-
gatóságnál, illetve az adóhivatalnál valószínűleg szintén e két hó-

¹ V. ö. a 11. számú már taglalt grafikonnal.

napban jelentkezett beadvány minimum szeptemberre nyert oly fokú elintézést, hogy a vizsgált megyei város iktatójában annak nyomát lehet látni.⁸

Igen érdekesen szemlélteti a téli és nyári hónapoknak az egymáshoz való viszonyát a vizsgált nyolc év átlagos havi iktatás alá került ügydarab számait feltüntető grafikon. (Csatolva 18. sz. a.) Ebből látjuk, hogy míg a január havi ügyforgalom jóval az átlagon felül van s azt jóval túl haladja szeptember és október is, addig a július és augusztus mélyen az alá süllyed. Alatta van még az átlagnak november hónap is, míg a többi hónapok több-kevesebb eltéréssel a havi átlag körül mozognak.

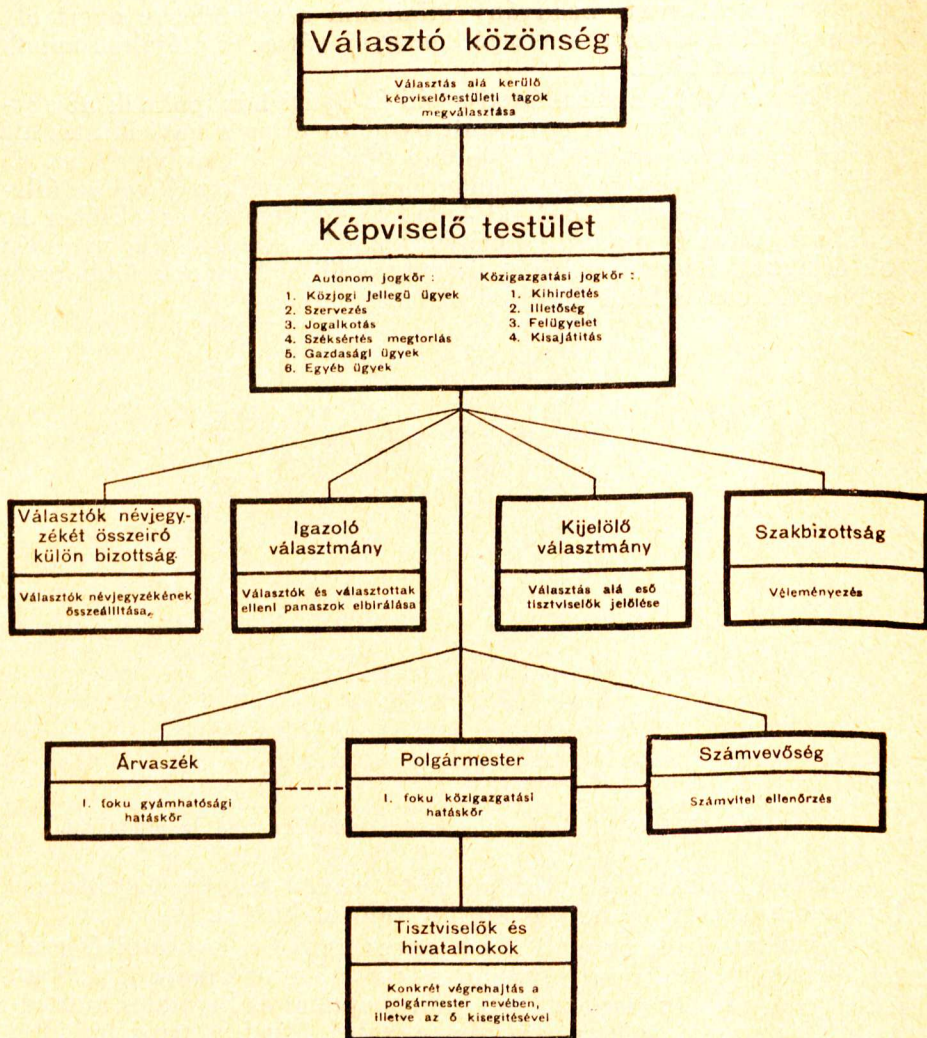

18. sz. Az 1925—1932. évek átlagos ügydarabforgalma hónaponként.

Külön érdekességre tarthat még számot az ügydarabforgalomnak a hét egyes napjai szerint való alakulása.

Kiszámítottuk ugyanis a hét egyes napjaira eső napi és csak az illető napokra, mint munkanapokra eső munkanapi átlagokat, amikor is a hétköznapokra eső ünnepnapokat és hivatalos munkaszüneti napokat nem vettük figyelembe. Mind a napi, mind a munkanapi átlagok maximuma a szombati napra esik, aminek nyilvánvaló indoka az, hogy az iktatókönyvben feltüntetett ügydarabokból a legnagyobb részesedés a szegénységi és vagyontalansági bizonyítványokra esik, ezeknek pedig a kiadási napjuk, vagyis az a nap, amikor vizsgált közületnél követett eljárás alapján iktatásra kerülnek: a szerda és a szombat. A minimumot pedig munkanapi átlagban a csütörtök képviseli. A hétfői magasabb átlagnak az előidézője pedig az a körülmény, hogy két napi posta kerül aznap iktatásra.

A hét egyes napjaira eső átlagokat is kimutattuk külön a nyári és a téli hónapok szerint. Ez igen érdekes eltéréseket mutat az egész évi átlagtól.

19. sz. A megyei város szerveinek hatásköre.

Nevezetesen: a téli hónapokban megmarad a szombati maximum, sőt jóval felülmúlja az egész évi átlagot. Ami átlagos jelenség a téli hónapok napi átlagait illetően, kevésbé véve ki a szerdát és pénteket, amikor is a téli hónapok átlaga kisebb az egész évi átlagnál. Olyannyira, hogy az egész évi átlag csütörtöki minimuma a téli hónapokat illetőleg péntekre kerül és a nyári hónapok igen magas átlaggal nyer képviseletet. Ellenben a téli hónapok átlaga csak szerdán és pénteken emelkedik az egész évi átlag fölé, egyébként alatta van. A maximum sem szombat, hanem szerda

és jelentősen részesedik a téli hónapokon minimumot képező pén-
tek. A nyári hónapok minimumát viszont csütörtök képezi hason-
lóan az évi átlaghoz.

Az autonómia egyes szerveinek a hatáskörét, mint a műkö-
dés alapját a 19. számú grafikon tünteti fel.

13. §. Csongrád megyei város választó közönsége.

A megyei város jogainak tulajdonképpeni alanya, maga a vá-
rost alkotó közönség, a városban élő és abban az alkotmányos
formák között: jogokat gyakorló polgárok összessége, amint ezt
a mindennapi nyelvben ki szokták fejezni: a város közönsége
mint erkölcsi testület.

Ez a közönség, bár szervezett formája maga a megyei városi
szerkezet, jogait arra hivatott és már tárgyalt szervei alapján gy-
akorolja. De magának az összességnek is van egy joga, helyeseb-
ben közigazgatási funkciója t. i. az összesség ügyeit intéző szerv
tajainak a megválasztása, mintegy saját magából a polgárság,
helyesebben az aktív és passzív városi képviselőválasztási joggal
felruházott polgárok összességéből a többség által a köz vezetésére
és irányítására alkalmas egyedek kijelölése, választása. Helyeseb-
ben ezeknek csak egy részét választja a polgárok összessége, mert
másik részük (a legtöbb adót fizetők) közvetlenül a polgárság
összességéből kerül ki, annak az elgondolásnak az alapján, hogy
méltányos dolog a köz ügyeinek az intézésében helyet engedni
azoknak, akik annak a terheihez a legnagyobb mértékben járul-
nak hozzá.

A közönség maga amorf alakulat, amely a távolléti társulás-
nak egy a közös helyi érdekek által, illetve bizonyos mértékig a
kényszer által összehozott, a megyei város szervezetében jelent-
kező megnyilvánulása. Magának a közönségnek közigazgatásilag
véve csak egyetlen működésbeli megnyilvánulása van: a választás.

Vizsgálni óhajtván az egész közület működését, nem térhe-
tünk ki az elől, hogy az összességnek ezt a funkcióját vizsgálát
alá ne vegyük.

Természetszerűleg ebbéli vizsgálódásainknak nem az a célja,
hogy a működést magát vizsgáljuk, vagyis annak helyes vagy
helytelen voltát kutassuk, hanem az, hogy a közönség, vagyis a
választópolgárok, mily mértékben érzik át ebbéli működésük je-
lentőségét és mily mértékben veszik ki abból a részüket. Itt tehát
közömbös az, hogy a választók milyen arányban szavaztak az
egyik vagy a másik pártra, hanem fontos és jelentőségteljes az,
hogy egyáltalában milyen arányban gyakorolták jogaikat, ami
egyben kötelesség is, vagyis milyen arányban szavaztak le. Hány
százalékuk járult az urnák elé?

Amint már említettük, a város területe három választókerü-
letre oszlik. Ebben a három választókerületben az országgyűlési
képviselőválasztásokra megállapított 3, 3, illetve 2, összesen 8 sza-
vazóköriben történik maga a választás. Ezeknek a megoszlását és

a földrajzi elhelyezkedését a szervezet és a település összefüggésénél tárgyaltuk s így csak az ott mondottakra utalunk.

Összehasonlításokat sajnos csak a két utolsó (az 1929. évi általános és az 1933. évi részleges) választásokra vonatkozólag tehetünk. Ugyanis a várossá alakulás és a képviselőtestületek újjáalakítását elrendelő 1929: XXX. t. c. hatályba lépése közti időben megejtett választások 10 választókerületben történtek, amelyeknek az elhelyezése teljesen ellentétes a mai helyzettel s így tekintettel a feltalálható adatok elégtelen voltára, a különböző kerületekben történő választási eredmények összehasonlítása lehetetlen. Az összehasonlítás magának a választási eljárásnak és a választottak számának a változása miatt sem vezet sok eredményre s így a régebbi választási eredmények adatainak a közlését is mellőzzük.

Az alant közölt táblázat szemléltetően mutatja az egyes választókerületeknek és magának az összeségnek is a részvételét mind az 1929-es, mind pedig az 1933-as választásokon.

Megnevezés	I. vál. kerület			II. vál. kerület			III. vál. kerület			I-III. Összesen		
	választó	leszavazott	%	választó	leszavazott	%	választó	leszavazott	%	választó	leszavazott	%
1929	1865	1367	75.01	1308	982	75.08	1176	950	82.66	4349	3299	75.86
1933	1777	1051	59.15	1039	625	60.15	944	594	62.92	3760	2270	60.37
Különbség	-88	-316	-15.86	-269	-357	-14.93	-232	-356	-19.74	-589	-1029	-15.49

Az érdeklődés tulnagynak egyik választás alkalmával sem volt mondható, mégis sokkal lanyhább az 1933-ason, mint volt az 1929-esen. Bár a két választáson résztvehető összes szavazók száma is több mint félszázzal csökkent, a szavazók abszolút száma ennél sokkal nagyobb arányban (több mint ezer voks) szállott alá. Ez a csökkenés azt eredményezte, míg 1929-ben az összes szavazóknak 75.86 %-a élt alkotmányos jogával, addig 1933-ban már csak 60.37 % tartotta érdemesnek résztvenni a saját sorsa fölött intézkedők kijelölésében.

Érdekes megfigyelni, hogy a különböző választókerületekben milyen nagy volt a polgári öntudat az egyes választások alkalmával.

A választások iránti érdeklődés (polgári vagy pártöntudatból-e az itt most közömbös) mindkét választás alkalmával a legnagyobb volt a III. választókerületben (1929-ben: 82.66 %, 1933-ban: 62.92 %) viszont a legkisebb volt az I. választókerületben (1929-ben 75.01, 1933-ben: 59.15 %). Viszont a két évet egymáshoz viszonyítva az érdeklődés leginkább lelohadt a III. választókerületben, ahol 19.74 %-kal kevesebb szavazott le 1933-ban, mint 1929-ben. A legkisebb mértékű visszaesést viszont a II. választókerület mutatja, ahol ez csak 14.93 %-nyi veszteséget jelent.

Érdekes, hogy a választók száma a legkevésbé csökkent az I. kerületben, csupán 88. szemben az erősen megfogyatkozott II. (357) és III. (556) kerületekkel. Ez az egyes szavazóköri körökben az alanti táblázat szerint valósult meg.

Megnevezés	A választók száma								összesen
	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	
	szavazókörben								
1929	319	832	749	695	714	481	160	399	4349
1933	298	846	586	704	659	240	152	298	3760
Különbség	-21	+14	-160	+9	-81	-241	-8	-101	-589

Ezekből az adatokból látjuk, hogy az a fogyatkozás, amely a választók számában beállt, nem minden szavazókör területén illetve választói körében állott be egyformán. A legnagyobb csökkenés a VI. szavazókörben következett be, ahol 481-ről lecsökkent a választópolgárok száma 240-re. Viszont nem csökkent, hanem emelkedett a II. (14) és a IV. szavazókör (9) választóinak a száma.

A táblázatban közölt adatokhoz több kommentárt, különösen az okokat illetőleg, fűzni nem kívánunk. Csupán tényként óhajtjuk még megállapítani azt, hogy a 14 választóval gyarapodott II. szavazókör tisztára belterületen lakókból áll és az ugyancsak megnövekedett létszámú szavazókörben a IV.-ikben van a legkevesebb tanyai lakos. Jelentős számú külterületi lakos van a III. és V. szavazókörben, míg a VI—VIII. szavazókörök csak külterületi lakókból állanak.

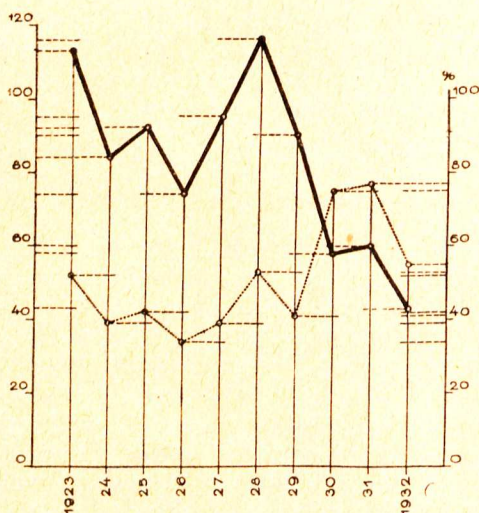
14. §. A képviselőtestület és annak bizottságai.

Az autonóm jogokat gyakorló szerve a vizsgált közületnek a képviselőtestület. Ebből következőleg működésében már nagyobb szerepet játszik a politikum és azt a vizsgálódásokban kikapcsolni úgyszólván egyenlő a lehetetlennel. Hiszen ha a képviselőtestület működésének egyik primér jellemzőjét: a tagok érdeklődését veszszük figyelembe, már akkor is azt kell látnunk, hogy ennek az érdeklődésnek az intenzitása, akkor szökken fel, amikor a politikum erősebb mértékben jön számításba, akár az állások betöltése (tisztujító szék), akár pedig képviselőtestület egyes csoportjai, klikkjei közötti hatalmi kérdések eldöntése jelentse azt.

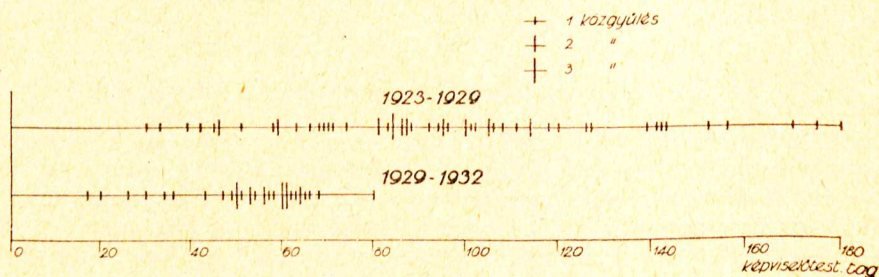
A tagok érdeklődése, vagyis az egyes közgyűléseken megjelentek száma egyben azt is jelenti, hogy az autonóm jogkörbe tartozó ügyek intézésében hányan vesznek részt, vagyis azt, hogy az autonómiára fontos ügyek intézése átlagosan hány emberen mulik.

A képviselőtestület működésének erre a primér jellemzőjére az alanti adatok, továbbá a 20—21. számú grafikonok nyújtanak felvilágosítást.

Évszám	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932
1 Kgy-en átlagosan résztvevő	113·0	85·6	91·5	73·4	94·1	115·6	89·9	58·5	60·3	43·7
Az öszzestagok %	51·8	39·3	42·0	33·7	39·4	53·0	41·2	74·0	76·0	55·3

20. sz. Közgyűlésen megjelentek évi átlaga (abszolút számban és az összes tagok számának %-ában.)

21. sz. A közgyűlések a képviselőtestületi tagok érdeklődésével 1925—32.

Mind a számadatok, mind pedig a grafikonok figyelemmel vannak az 1929-es változásokra, illetve azoknak a hatása igen érdekes módon tűnik a kutató szem elé.

Az 1929. évi XXX. t. c. egyik fontos rendelkezése volt a megyei városok képviselőtestületei felduzzadt létszámának az erős lecsökkentése. A törvényhozó intenciója itt nyilván az volt, hogy a kisebb taglétszámú közgyűlések iránti érdeklődést, mind a képviselőtestületi tagok megválasztásánál, mind pedig az egyes közgyűléseknél, ez utóbbiaknál inkább aránylagosan fokozza, vagyis elérje azt, hogy az autonóm jogkört gyakorló képviselőtestület a maga határozatait ne egy viszonylagos kisebbség, hanem erős és abszolút többség akaratával hozza meg. Ez a cél legalább is a vizsgált közület képviselőtestületének adatait tekintve és ebben az egy konkrét esetben többé-kevésbé valóra vált, mert az ügyintézésbe befolyó képviselőtestületi tagok száma sokkal kisebb arány-

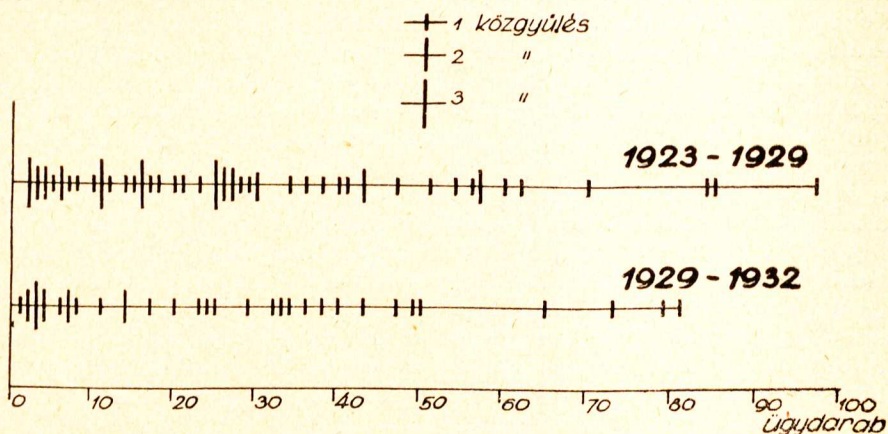
ban csökkent, mint amilyen arányban emelkedett az összes tagokhoz viszonyított érdeklődők száma. A 21. alatti grafikonból kitűnően leg ugyanis, az 1929. évi XXX. t. c. előtti közgyűlése idejében a 218 tagból álló képviselőtestület közgyűlésein az érdeklődés intenzitása a 80—90 fő körül kulminált, addig a reform után ez a kulmináció s egyben a közgyűlések abszolút többsége 50—70 fő közötti létszámú volt, sűrűsödési pontnak kidolgozva a 60-as létszámot. Ez azt jelenti, hogy bár az autonóm jogkör gyakorlásában elméletileg résztvehetők száma 218-ról 79-re csökkent, a ténylegesen résztvevők száma, a két sűrűsödési pontot véve figyelembe csupán 85-ről szállott alá 60-ra. Ennek a nagy jelentősége az érdeklődőknek az összes tagokhoz viszonyított arányszáma változásainál tűnik ki. Ezt a legjobban az a körülmény jellemzi, hogy az 1929. évi XXX. t. c. végrehajtása utáni legalacsonyabb évi átlagos arányszám is 2,3 ponttal áll az azt megelőző évek legmagasabb arányszáma felett. És míg a reform előtt csak az első évben és a várospolitikailag legjobban forrongó évben (1928) volt felette az átlagosan megjelentek száma az összes képviselők 50 %-ának, addig a reformot követő három évben az 50 %-ot mindig jóval meghaladta az érdeklődés, bár annak intenzitása csökkenő tendenciát mutat, aminek a várospolitikai ellentétek elsimulása és kiegyenlítődése a nyilvánvaló okozója. Az erős érdeklődés ideje egyben összeesik azzal az idővel, amikor a képviselőtestület tokozatosan ragadta magához a hatalmat, hogy az új csoportosulásoknak engedje át később azt.

A képviselőtestületnek illetve a képviselőtestület egyes csoportjainak a hatalom megszerzésére irányuló akciót nagy mértékben elősegítette a polgármester-válság következtében előállott új helyzet, amikor is az új polgármester és a közgyűlést vezetőik tartani akarván a pozíciójukat és az előljárásnak, mint ügyintéző szervnek, a fenntartásánál már említett felelősség megosztási törekvésekből is folyólag képtelenek voltak a politikum egyre nagyobb térhódításának gátat vetni. Ez pedig magának a tárgyalási rendnek a felbomlására vezetett egynémelyik esetben, amikor is az ülést botrány és lárma miatt kellett felfüggeszteni, illetve elhalasztani.

A képviselőtestület működéséről egyébként jellemző képet az alanti táblázatunk nyújt, amelyben a közgyűlésekre vonatkozó legfontosabb adatokat közöljük. Feltüntetve az egyes években tartott közgyűlések számát és ezeknek megoszlását az ülések rendes, rendkívüli illetve tisztújító mivolta szerint, ennek megfelelően az elnök személye szerint, a megjelentek számának különböző kategoriái szerint, ugyszintén a tárgyalat ügyek száma szerint. Feltüntetjük továbbá az egyes gyűlések elnapolására és a névszerinti szavazásokra vonatkozó adatokat is.

A vizsgálat alá vett 10 év alatt a legkevesebb közgyűlést tartotta a képviselőtestület 1928-ban és a legtöbbet 1932-ben (5 illetve 15.). Ezzel szemben a képviselőtestületi közgyűlések erőpróbáját:

a névszerinti szavazást, eltekintve a kötelező esetektől (a törzsvagyyon elidegenítése, vagy megterhelése stb.) leginkább 1928-ban vették igénybe, amikor is egy közgyűlésre átlagosan négy névszerinti szavazás esett; szemben 1932-vel, amikor viszont csak 0.7.

22. sz. A közgyűlések ügyforgalmi intenzitása 1923–32.

A vizsgált tíz év alatt legtöbb közgyűlés elé kerülő ügy volt 1924-ben (350), viszont legkevesebb 1926-ban (193). Az egyes közgyűlésekre átlagosan eső ügyek maximumát és minimumát a közgyűlések számával fordított arányban dolgozta ki az 1928. év (52.0) illetve az 1932. év (15.8.). Az ügyforgalom intenzitását pedig az érdeklődés intenzitásának megfelelően ábrázoltuk grafikálisan (22. grafikonon) amiből kitűnőleg az 1929. évi reform előtt a közgyűlések többségére 30-nál kevesebb ügy esett csupán, erős sűrűségi pontul jelentkezve a 4 ügyet tárgyaló közgyűlés és a 25 ügyet tárgyaló közgyűlés. Az 1929-es reform utáni idők ügyforgalmának az intenzitás módosulásait nagy mértékben befolyásolja a kevés ügyet tárgyaló sok közgyűlés által jellemzett 1932.-ik év, amelynek következtében a közgyűlések legnagyobb része ebben az időszakban átlagosan csak 10-nél kevesebb ügyet tárgyal, sőt az intenzitás sűrűsödési pontja a 3 ügyet tárgyaló közgyűlés.

Bár a képviselőtestület bizottságainak a hatásköre csupán a véleményezésre szorítkozik, mégis a vizsgált közületnél ezeknek a szerepe, helyesebben egyes bizottságoknak a szerepe igen jelentőségteljes. Az előzőekben említett hatalom magához ragadás tulajdonképpen nem a képviselőtestületet jellemzi, hanem a képviselőtestület három legfontosabb bizottságát: a jogügyi, pénzügyi és gazdasági bizottságokat. Ez a három bizottság igen gyakran együtt ülésezett és a közgyűlések tulajdonképpen előkészítését nem is az egyes bizottságok, hanem ez az együttes bizottsági ülés végezte. A konkrét ügyintézésnek illetve az elhatározásnak az

együttes bizottsági ülésre való átháramlását pedig mi sem mutatja jobban, mint az a körülmény, hogy a pártpolitikai túsák idejét kivéve a közgyűlés maidnem mindig úgyszólván szó nélkül — legföljebb azoknak a szó emelésével, akik a bizottságban nem szereztek s különben is kisebbséget képeztek — fogadta el a hármas bizottság által tett javaslatokat.¹

Ez a körülmény pedig azt jelenti, hogy az 1929. évi XXX. t. c. által már amugy is leeredükált taglétszámu képviselőtestület — tudatosan, vagy öntudatlanul — de még mindig túlagnak s következképpen nehézkesnek tartja magát a konkrét ügyintézésbe való befolyásra, átengedvén azt a lényegesen kisebb taglétszámu de ennek megfelelően fürgébb és mozgékonyabb bizottságoknak, fenntartván magának csupán az interpellációkban és a hozzászólásokban gyakorolt panaszzogot az egyes tényleges vagy vélt sérelmekkel szemben.

Meg kell jegyeznünk azonban azt, hogy a vizsgált közületben a konkrét ügyintézésnek ez az átengedése nem minden bizottsággal szemben nyilvánult meg, hanem úgyszólván és kizárólagosan a fentebb említett három legnagyobb jelentőségre szert tett bizottsággal. Mert, amint ez az alanti táblázatból is kitünik ezen a három bizottságon kívül három év alatt csak az építési bizottság és egy esetben a közegészségügyi bizottság jutott szóhoz.

M e g n e v e z é s	1930		1931		1932	
	kgy.-en	ügyszám	kgy.-en	ügyszám	kgy.-en	ügyszám
Jogügyi bizottság	8	58	8	39	12	48
Pénzügyi „	7	88	9	60	10	94
Gazdasági „	6	38	4	17	5	30
Építési „	4	13	2	3	5	12
Közegészségügyi bizottság	—	—	1	1	—	—
Összesen	—	197	—	120	—	184

Pedig a fenti idő alatt több olyan ügyet is tárgyalt a képviselőtestület, amelyre az autonómiánál megszervezett más bizottság is hatáskörrel birt volna. Természetes azonban az is, hogy maguknak az ügyeknek a természete is kiemeli ennek a három bizottságnak külön-külön vett, sőt az együttes sulyát is.

A bizottságok működése nem merült ki csupán az egyes közgyűlések szaktárgyainak az előkészítésében, hanem azokat egyes fontosabb ügyek elintézésénél a polgármester illetve az előadók is meg szokták hallgatni. Ezt a működést azonban sajnos konkrét adatokba nem tudjuk foglalni, mert ezt külön nem tartották nyilván és erre megbizható adatot nem is nyertünk. A bizottságok gyakori meghallgatásának oka egyes előadók szerint nem is any-

¹ Mi sem jellemzi ennek a ténynek a fennforgását, mint az a körülmény, hogy a vizsgálat folyama alatt tartott és az 1934. évi költségvetést megállapító közgyűlés járult úgyszólván szó nélkül hozzá a bizottságok javaslatához, amely pedig lényeges változtatásokat eszközölt a polgármester javaslatán.

nyira szakvélemény kikérése, hanem a felelősség megosztása.¹ Ez azonban teljesen indokolatlan, sőt érthetetlen álláspont, hiszen a bizottságok semmiféle felelősséggel senkinek sem tartoznak. Nem is tartozhatnak, mivel hatáskörük — amint ezt szervezetükkel kapcsolatban már említettük — csak a véleményezésre, és kezdeményezésre terjed ki, de véleményük a hatósági jogkört gyakorló egyedi vagy testületi szervet nem köti. Ebből kifolyólag az előadó felelősségét nem oszthatják meg.

15. §. A polgármester.

A polgármester működésének az elbírálását nagyobb mértékben nehezíti meg az a körülmény, hogy a városi szervezet aránylag rövid ideje alatt és különösen a vizsgálatra alkalmas utolsó években több ízben volt polgármester-válság.

A polgármester-válság részint a rövidebb-hosszabb interregnumok, részint pedig magának a polgármester személyének a megváltoztatása következtében, minduntalan megszakította a vizsgált közület vezetésének és irányításának egységes vonalvezetését, illetve vitte át a polgármesteri tevékenységet a politika mézejére, ahová mi már munkánk célkitűzései miatt nem követhetjük.

Az első polgármester időszaka akkor ért véget, amikor a szervezetben magában lényeges módosulást jelentett az 1929. évi XXX. t. c. végrehajtása, minek következtében a rendezett tanácsú város elnevezéssel maga a tanács is megszűnt és jogköre a törvény értelmében, tehát jogilag a polgármesterre, a várossá alakulás óta a második polgármesterre szállott át, aki addig a közigazgatási tanácsnok-helyettes polgármester tisztét töltötte be a vizsgált közületnél. Ez a jogkör átszállás — amint ezt már említettük — és a második polgármester működésének ez a legfőbb jellemzője — azonban csak papiroson, formailag történt meg, mert maga a tanács az „előljáróság” neve alatt továbbra is fennmaradt. Olyannyira, hogy magában a közgyűlési jegyzőkönyvekben is egyes ügyek betérjesztőjeként nem a polgármester és az illetékes bizottság, hanem az előljáróság és az illetékes bizottság szerepel. Sőt ez a téves kifejezés szerepel a költségvetési előirányzat egyik-másik rovatának az élén is. Az okokat fentebb már említettük.²

Magának a vizsgálatnak az időpontjában a polgármester betegszabadságon volt, amelyről már nem tért vissza, tekintettel arra, hogy időközben saját kérelmére nyugdíjazták. De amint már ugyancsak említettük, a vizsgálat végén, illetve az anyag feldolgozásának az időszakában a polgármester-válság is megoldást nyert. Az új polgármester nem közigazgatási szakember, hanem politikus, aki az utolsó öt évben a városi politikának egyik legtöb-

¹ Az anyagbeszerzés rendszere iránt érdeklődtem a vizsgálat alkalmával és azt intéző tisztviselőnél s tőle kaptam azt az igen meglepő választ, hogy „nagyobb beszerzések eszközlésénél a gazdasági bizottságot is meg szoktam hallgatni, inkább csak a felelősség megosztása végett.”

² V. ö. 6. §.

bet szereplő személye volt. Polgármesterré választása politikailag egyelőre nyugodtabb légkört teremtett s az is megállapítható, hogy a régi vonalvezetéssel szemben új stílust jelent, amelynek a fő jellemzője a mindenáron eredményességre való törekvés. Működésének az eddigi időszaka azonban már a vizsgálat utáni idő s különben is rövideje miatt más megállapításra, mint a fentire kellő ténybeli alapot nem ad.

Ilyen körülmények között a polgármester működésének a vizsgálata aránylag szűk keretek között mozoghat.

Ezeket a szűk kereteket még inkább elhatárolja a polgármesteri funkciókör erős politikai színezete. Az igaz ugyan, hogy az 1929. évi XXX. t. c. a tanácsot megszüntette és helyébe a polgármestert állította, de ez a gyakorlatban, amint láttuk még a tanács legalább is a kollegiális ügyintézés megszüntetését sem jelentette, még kevésbé jelenti a polgármester szorosabb bekapcsolódását a konkrét ügyintézésbe. Mert a harmadik polgármester változásig a gyakorlatban még a polgármester kiadmányozási, sőt kiutalási joga sem volt száz százalékig kizárólagos. A szervezeti szabályrendelet polgármester helyettesítési rendelkezéseiből (a polgármestert a kiadmányozásban és a kisebb számlák kiutalásában elsősorban a helyettes polgármester, továbbá a rangban legidősebb tanácsnok stb. helyettesítik) végső eredményben az valósult meg, hogy bizony sem a kiadmányt aláíratni óhajtó fél vagy tisztviselő, vagy pedig a kiutalást ellenjegyző számvevő az egyéb feltételek fennforgása esetében nem nézte azt, hogy a polgármester akadályozva van-e vagy sem, vagy legalább is ennek megállapítására nem fektetett nagy súlyt, hanem aláíratta a legközelebbi vezető tisztviselővel, illetve a számvevő nem aprólékoskodott annak a megállapításával, hogy a helyettes polgármester vagy a tanácsnok valóban a polgármester akadályoztatása miatt utalt-e ki a szóban forgó összeget vagy sem.

Ez a szisztéma feltétlenül növelte az „előljárósági gyűlés“ formáját felvett kollegiális ügyintézés jelentőségét, lévén ez az egyedi szerv, amelyik a maga sok fejének a gondolatait, illetve konkrét intézkedéseit annyira, amennyire keresztül tekinthette és átláthatta, de jelentette egyben a mondott időpontig az 1929. évi XXX. t. c.-ben leszögezett polgármesteri jogkör elsorvadását is. Annál is inkább, mert hiszen a közgyűlésnek nem az ügyintézői, hanem a politikai része éppen elég gondot okozott nemcsak a polgármesternek, hanem a szaktisztviselőket kivéve, minden vezető tisztviselőnek.

Meg kell még jegyeznünk azt, hogy természetesen a fontosabb intézkedéseket, ha másutt nem, hát „az előljárósági gyűlésen“ az ügy előadói megbeszéltek a polgármesterrel, sőt bizonyos mértékig racionális megoldásra vallott az a szokás, hogy ezt a megbeszélést az elintézési tervezet elkészítése előtt eszközölték, miáltal maga a tényleges döntés az elintézési tervezettel már meg is történt, mert hiszen azon a vezető tisztviselő, a polgármester utólagos változtatást már nem eszközölt. Sőt az előzetes megbeszélés-

sen eldöntött elintézés írásba foglalását, amennyiben az előadó mellé gépiró is volt beosztva, egyik-másik esetben úgy is eszközölték, hogy azt mindjárt kiadásra alkalmas formában készítették el, amikor is az elintézési tervezetet a másodpéldány helyettesítette.

Egyes szakelőadók — így különösen a városi m. kir. állatorvos — észlelése alapján megindult ügyben: pl. lépfenés állat elföldelése, amely sürgős és azonnali intézkedést kíván, az ügy és az ügyirat útja mégjobban elvált egymástól. Nevezetesen az ügy menete a következő. Az állatorvos észleli a lépfenés elhullást, ugyanekkor a legnagyobb eréllyel és határozottsággal vagy pedig okos szóval, kivel hogy lehet bántani, kiadja az utasítást a dög szabályszerű elföldelésére, esetleg a helyszínén ezt saját maga meg is várja és ellenőrzi. S ezután teszi meg a polgármesterhez intézve azt a javaslatát, hogy a polgármester, mint I. fokú hatóság intézkedjék a lépfenésben elhullott jószág szabályszerű elföldelése iránt — természetesen megjegyezvén azt, hogy a jószágot már a tegnapi nap folyamán elföldelték, amit saját maga ellenőrzött.

Ez a konkrét példa mindennél jobban igazolja azt, hogy a gyakorlatban a polgármester hatósági jogköre tulajdonképpen és lényegileg átszáll az ügyet konkrétan elintéző tisztviselőre, aki jogilag, mint a polgármester alá rendelt kisegítő szerv játssza a maga szerepét a közigazgatásban. S nem marad más a polgármesternek s tulajdonképpen ez működésének az igazi tereuma, mint a vezetés, az irányítás és az ellenőrzés, vagyis a főnöki funkciók.

A működési területnek ezt az aktába nem foglalható körét mutatja maga az a körülmény, hogy az 1952. évi 11.849-es iktatószámot a polgármester részesedése csupán 191.

Lássuk azonban azt, hogy a polgármester, hogyan teljesítette működésének a fentebb említett legfontosabb részét, a vezetést, az irányítást és az ellenőrzést.

A főnöki funkciók egyike a postabontás és a szignálás indítja meg az ügy, illetve az ügyirat elintézésének a hivatalban éppen aktuális szelvényét illetve menetét. Ebből a gyakorlatban — legalább is a vizsgálat idejéig csak a postabontás maradt meg, illetve szignálásból csak annyi, hogy egyes a polgármester által fontosnak tartott ügyek a hozzám, vagy velem jelzéssel láttattak el, amelyhez képest az elintézés előtt az ügy előadója azt a polgármesterrel megbeszélte. A szignálás tényét magát az iktató végezte, legföljebb, ahol kétségei támadtak, ott kérdezte meg a polgármestert. A szignálásra a már említett és tárgyalt XV előadói jelzés szolgált.

Magának az ellenőrzésnek a rendszere a két havonként megtartott „hivatalvizsgálat”-ra volt alapozva. Ez akként nyert megoldást, hogy minden második hónap első napjaiban az iktató a polgármester felhívására, vagy esetleg annak bejárása nélkül, már a gyakorlat alapján, minden egyes előadó aktahátralékát külön kimutatta. Ennek az alapján a polgármester rövid uton felhívást

intézett az előadókhoz a restancia okának igazolására, illetve annak sürgős feldolgozására. Az igazoló jelentés megtételével az ügy két hónapra elintézését nyert. S legföljebb annyi folytatása lett, hogy az esetleges restanciát „postamunkában” feldolgozták.

Ennél komolyabb ellenőrzést csak a közpénztár felülvizsgálása jelentett, amelyet időnként a pénztárvizsgálati leletek bemutatása kapcsán a közgyűlésnek is jelentettek. Más pénzkezelést végző tisztviselőknél az ellenőrzésnek ez a foka nem jelentkezett, aminek sajnálatos következménye oly mérvű hivatali sikkasztás lett, amelynek kapcsán a fegyelmi eljárást lefolytató hatóság alapította meg a lanyha ellenőrzést.

Igen világos fényt vet az ellenőrzésre a fentebb már idézett polgármesteri jelentés a közigazgatás 1930. évi állapotairól. Az alig két ivoldalas jelentés fele az 1929. évi XXX. t. c. következményeinek a taglalásával foglalkozik. Egynegyedrésztét kitölti a szegényügy jellemzése és csak a fennmaradó negyedrészt foglalkozik a közigazgatás szorosabban vett működésével. A jelentés erre vonatkozó részének a lényegét fentebb már idéztük. A jelentés számadatainak az értékét tekintve a fentebb idézettekén kívül csak annyit óhajtunk megjegyezni, hogy amint láttuk az sem az iktatókönyv adataival és sem a munkakönyvek adataival nem egyezik. Legjobban jellemzi ezt az a körülmény, hogy a jelentés szerint az 1930. évben az elnöki ügyosztály a polgármesterrel együtt feldolgozott 3556 darabot és mégis az elnöki ügyosztály legnagyobb darabszámot elért előadójára: a főjegyzőre ebben az évben 4412 első kiosztás esett az iktatókönyv tanúsága szerint.

De magának az éves jelentésnek az elkészítése sem bir nagyobb fontossággal, mert hiszen a várossá átalakulás óta alig egy-két ilyen jelentés készült. Jellemző a jelentésnek abszolút jelentéktelen voltára az is, hogy a közgyűlés maga sem tulajdonított neki fontosságot és vita nélkül vette tudomásul azt, sőt a jegyzőkönyvvezető sem törődött vele, olyannyira, hogy magához a közgyűlési sorszámhoz, a közgyűlési jegyzőkönyvben, a közigazgatási iktatószámot sem írta hozzá, ami azt eredményezte, hogy a vizsgálat alkalmával külön hajsztát kellett indítani a jelentés ak-tája iránt.

Az igaz, hogy a közigazgatás jósága és eredményessége nem a polgármesteri éves jelentés mikénti megtételétől — és egyáltalában megtételétől — függ, de ennek hiánya és összeállításának módja, olyan jellemző momentum mégis, amelyből sokat olvashat ki a figyelő szem.

Hasonló apró momentum, de a feleknek a közigazgatással való érintkezését nagymértékben megkönnyíti, az egyes hivatalok részletes és pontos ügybeosztásának a felek által hozzáférhető helyen való feltüntetése. Ennek az évről-évre való megújítását az egyébként nem mintaszerű szervezeti szabályrendelet is köteletségévé teszi a polgármesternek. Az első két évben ezt el is készítették, sőt gépelt példányokban több helyen kifüggesztették, de

azóta nyomát sem lehet látni, pedig 1925 óta lényeges változáson ment át a szervezet személyileg is, az ügybeosztást illetőleg is. Nem kell külön hangsúlyozni, hogy a felek ide-oda küldözgetése és azok kérdezősködéseinek a kielégítése, milyen nagy mértékben zavarja nemcsak a feleket, hanem az ügyintéző tisztviselőket is.

16. §. Az árvaszék.

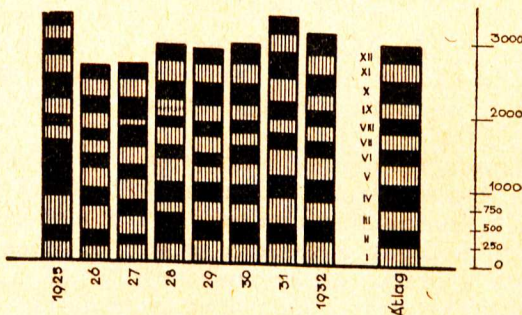
A megyei város gyámhatóságát az árvaszék gyakorolja. Ebből kifolyólag ügyintézésének menete egészen más szabályok szerint történik, mint a közigazgatás bármelyik előadójánál. Az ügyek huzamosabbak, több intézkedésre van szükség bennök, szemben a közigazgatás rövidebb lélegzetű ügyeivel és főleg bizonyítványaival és igazolásaival, amelyek a magas iktatószámok tömegét teszik ki.

Maga az ügyintézés ellenőrzése is komolyabb, mint a közigazgatásnál.

Vizsgálatainkat a közigazgatásnál már megismert rendszer szerint eszközöltük itt is, csak kibővítettük a negyedévi jelentések anyagának a feldolgozásával is, így különösen alkalmunk nyílt a restancia fennforgásának a részletesebb tanulmányozására.

Az alanti táblázat és a 23. alatti grafikon tünteti fel az iktatás alá került ügydarabok számát 1925—1932 években havonként.

Év hó	Jan.	Febr.	Márc.	Ápr.	Máj	Jun.	Jul.	Aug.	Szept.	Okt.	Nov.	Dec.	Összesen
1925	255	211	384	771	175	154	225	352	251	210	187	150	3295
1926	178	206	315	251	245	205	184	152	222	237	220	170	2585
1927	203	130	236	222	270	223	220	218	147	296	263	180	2603
1928	225	298	262	261	308	186	223	180	102	257	258	197	2857
1929	270	274	198	314	207	186	227	193	221	310	248	193	2841
1930	237	277	259	261	294	226	171	169	214	303	252	251	2914
1931	247	275	329	326	333	229	178	262	277	381	233	224	3294
1932	304	272	250	302	297	230	194	211	202	290	258	267	3067
átlag	238	221	271	340	268	207	205	219	219	287	241	206	2932

23. sz. Az árvaszéken iktatás alá került darabok 1925—1932.

Mind a táblázat mind pedig a grafikon itt is mutatja a közigazgatás működésének általános szemléleténél tett megállapításokat az évi maximum és minimumpontokat illetőleg, bár itt ez nem jelentkezik oly nagy mértékben, és intenzitással, mint a közigazgatásnál, ami az árvaszék sajátos ügykörét tekintve érthető.

A grafikon különösen, de maguk az adatok is igen érdekesen mutatnak rá arra a körülményre, hogy a várossá alakuláskor az árvaszék mint novum jelentkezett. Amit mi sem igazol jobban, mint az első teljes év alatt iktatás alá került ügydarabok nagy száma. Ennek a körülménynek az okozója az és ezt még jobban alátámasztja az 1924-es csonka év (június 20.-tól) folyamán iktatás alá került darabok száma (2147), hogy az első években kellett átvenni a gyámhatóság hatásköre alá tartozó kiskorú és gondnokolt állományt, amely addig a vármegyei árvaszék gondoskodása alatt volt. Ez természetszerűleg maga után vonta az iktatás alá került ügyiratok számának a magasságát is.

Az új intézménynek tehát az első időszakban igen nagy anyaggal kellett megbirkóznia. Ez elég nagy nehézségeket is jelentett, amit élénken szemléltet a negyedévi jelentések alapján összeállított alanti táblázat.

M e g n e v e z é s		1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932
I. évnegyed	iktatott ügydarab	—	—	—	—	—	—	—	831	826
	ad num. érck. „	—	—	—	—	—	—	—	156	64
	beérkezett össz. „	—	905	844	625	967	856	900	987	890
	hátralék „	—	62	31	14	18	28	8	17	16
II. évnegyed	iktatott ügydarab	—	—	—	—	—	—	—	831	899
	ad num. érck. „	—	—	—	—	—	—	—	128	67
	beérkezett össz. „	117	1125	721	784	803	823	883	959	966
	hátralék „	70	94	40	10	7	10	12	30	57
III. évnegyed	iktatott ügydarab	—	—	—	—	—	—	—	933	597
	ad num. érck. „	—	—	—	—	—	—	—	39	50
	beérkezett össz. „	1225	808	612	663	715	751	675	972	647
	hátralék „	583	178	9	117	18	22	32	5	12
IV. évnegyed	iktatott ügydarab	—	—	—	—	—	—	—	699	807
	ad num. érck. „	—	—	—	—	—	—	—	123	127
	beérkezett össz. „	1173	847	717	939	856	851	1116	822	934
	hátralék „	181	108	17	96	21	13	18	14	8

A táblázatot illetőleg meg kell jegyeznünk, hogy a két utolsó évben amikor is a forrásainkból (jelentések) külön meg tudtuk állapítani az ad numerum érkezett darabok számát is, ezt külön fel tüntetjük.

A kezdeti nagy restancia mennyiséget az árvaszék hamarosan feldolgozta, bár attól mentesíteni magát nem tudta.

Az árvaszék, amint már említettük, két előadóval dolgozott: az árvaszéki ülnök és az árvaszéki jegyző. A jelenlegi helyzetet illetőleg utalunk a szervezeti résznél mondottakra. Az utóbbi időkből az árvaszéki jegyző végezte egyszersmind a haláleset felvételt is.

Nem lesz érdektelen egy pillantást vetni az árvaszék hatósága alá tartozó gyámoltak és gondnokoltak számának az alakulására sem. Ez, amint az alanti adatok mutatják évente különösebb változást nem szenved és többé kevésbé állandó állományúnak tekinthető.

Év	Gyámolt	Gondnokolt	Összesen
1924	3014	21	2035
1925	2894	23	2917
1926	2913	23	2936
1927	2582	24	2609
1928	2978	23	3001
1929	2968	23	2991
1930	2916	23	2939
1931	2957	37	2994
1932	2866	36	2892

Nagyobb eltérést az átlagtól a gyámoltak számában az 1927. a gondnokoltakéban az 1931. esztendő jelentett. Ez a körülmény mindenesetre hozzájárult az árvaszék évi ügy mennyiségének az előbb látott kisebb változásainak az előidézéséhez, illetve az aránylag egyenletesen jelentkező működéshez.

17. §. Az egyes ügyosztályok és előadók.

Az egyes ügyosztályok és előadók működésében jelentkezik tulajdonképpen az ügyintéző és a felekkel közvetlenül érintkező közigazgatás. Ami tagosulását illetve tulajdonképpen nem is tartozik a szorosabban vett autonóm feladatkörök közé, hanem az államigazgatási feladatoknak átruházott hatáskörben való gyakorlását jelenti.

A felekkel való közvetlen érintkezésből folyik az, hogy a közigazgatás e szerveinek a működése mind mennyiségileg, mind pedig az egyes feladatoknak ügytípusokra történő tagozódása által minőségileg is, erősen determinálva van a közigazgatási aktusokban résztvevő felek tevékenységétől. Legyen ez a tevékenység akár az arra irányuló akarati elhatározás (pl. a fél valamilyen körülményét közzhatóságilag akarja igazoltatni stb.) akár pedig olyan cselekmény, amely a közigazgatás gépezetének a helyrehozó vagy megtorló vagy akár a legsajátosabb irányban való megmozdulását vonja maga után.

Az egyes ügyosztályok és előadók működésének a vizsgálatánál legnagyobb mértékben a feleknek ez a tevékenysége jelentkezik, hiszen ez a tevékenység a megindítója magának az ügyosztályok és az egyes előadók által lebonyolított közigazgatási aktusok legnagyobbik részének.

Ennek megfelelően az egyes ügyosztályok és előadók működésének a jellemzésénél figyelembe kell vennünk az u. n. közigazgatási statisztika eszközeit, amely végső eredményében nem más, mint a felek fenti tevékenységének a számadatokban való meghatározása.

Annál is inkább erre kell helyeznünk a fősúlyt, mert az

egy-egy ügyosztályok és előadók működésének a vizsgálatánál követhető másik módszer: az „ügymenet-vizsgálat” nehézségei a jelen vizsgálat folyamata alatt oly nagy mértékűek voltak (a típus ügyek szétágazó és szövevényes volta, nehezen elhatárolhatósága stb.), hogy a működés vizsgálatunkat elsősorban inkább erre a statisztikai részre kellett alapoznunk. Természetszerűleg ki térünk a közigazgatás működésének általános jellemzésénél felvetett szempontokra is.

Vizsgálataink eredményét az ügy illetve ügyszámforgalom adatai, illetve ezek analízise adja. Ezen felül a fenti statisztikai adatokkal egészítettük ki az egyes előadók működését. Különösen azoknál az előadóknál, amelyeknek a működése az ügyforgalom adataival korántsem merül ki, mert tevékenységüknek a nagyobbik része nem az akták elintézéséből áll.

Lássuk először, hogy az egyes előadók miképpen részesednek az összes aktaforgalomból. A vizsgálat alapjául szolgáló 1932.-ik évben a XV helyesebben a valóságban csak XIV előadó részesedését az alanti táblázat tünteti fel, az egyes előadók ügyforgalmának a havonkénti változását.

Az évi összeforgalomból való részesedést illetően a tulnyomó többséget a főjegyző és az adóhivatal foglalják el. Előbbi az összes ügyszámnak 52.6 %-át, az utóbbi pedig a relatív többséget 35.4 %-ot. Legkisebb a részesedése a helyettes polgármesternek (II. számú előadói jelzés) és az ügyésznek (VII. számú előadói jelzés). A helyettes polgármesternél ennek az indoka az, hogy az egyben árvaszéki ülnök is és így a közigazgatási tanácsnok-helyettes polgármester ügykörébe tartozó ügyeket (ipar és cselédügyek) természetesen nem ő látja el. Az ügyész aránylag kis részesedése pedig az ügyeinek sajátos voltában és abban a körülményben rejlik, hogy az ő alkalmaztatása inkább preventív jellegű és szakvélemény adásra van berendezve, amiért is az első kiosztásból nem részesedik oly nagy mértékben.

Az egyes előadók aktaforgalmának szezonszerű hullámzását illetőleg azt látjuk, hogy az többé kevésbé követi a közigazgatás működésének általános szemléleténél megállapított törvényszerűséget. A kivétel, helyesebben az eltérés itt az, hogy a két legjelentősebb ügyszámmal rendelkező előadó minimumpontjai több kevesebb eltérést mutatnak, amennyiben a főjegyző a legkevesebb ügyszámot júniusban (237) kapta, addig az adóhivatal csak augusztusban (223).

Az egyes ügyosztályok és előadók működésére azonban a közigazgatási iktató ügyszámaiból való részesedés korántsem vet teljes világosságot tekintettel arra, hogy azok közül több saját iktatókönyvvel is rendelkezik vagy pedig az általa intézendő ügyek természete működésüknek nagy részét oly munkafázisokra szorítja, amelyek az ügyszámokon keresztül nem foghatók meg. Ilyen pl. az anyakönyvi hivatal, amely egyrészt saját iktatóval rendelkezik s ezenfelül működésének legfontosabb és legjelentősegteljesebb része: az anyakönyvi bejegyzések foganatosítása sem

Eelőadó [†]	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	XIII.	XIV.	Összesen
Hónap	előadóra az														esett
	iktatás	alá került	üggydarabok	első kiosztásából	esett	esett	esett	esett	esett	esett	esett	esett	esett	esett	esett
Január	11	5	549	75	515	9	—	25	58	20	55	84	5	55	1242
Február	26	—	416	60	476	9	—	17	22	10	29	68	—	55	1168
Március	45	1	412	56	411	12	—	20	56	5	48	89	2	85	1220
Április	59	1	535	70	282	7	—	17	59	6	48	88	5	45	980
Május	15	—	509	41	457	9	11	17	47	15	55	77	2	59	1090
Június	12	1	257	57	446	9	—	21	26	6	19	72	5	59	950
Július	9	1	240	41	254	11	—	10	59	20	22	44	—	27	718
Augusztus	6	1	269	59	225	22	—	11	45	5	40	52	5	54	770
Szeptember	5	—	288	56	515	7	—	12	52	6	40	78	2	18	857
Október	10	1	295	55	576	11	1	20	26	18	109	111	5	29	1061
November	10	1	252	55	508	7	2	18	77	11	55	77	5	20	894
December	7	—	270	49	542	5	—	25	57	9	58	75	5	19	899
Összesen	191	12	5870	668	4201	116	14	215	462	129	578	815	55	45	11849
Havi átlag	15.9	1.0	522.5	55.7	550.1	9.7	1.2	17.7	38.5	10.7	48.2	67.9	2.9	57.1	987.4
Az összes kiosztás %-ában	1.6	0.1	52.6	5.6	55.4	1.9	0.1	1.8	5.9	1.1	5.0	6.9	0.3	5.7	100.0

[†] Az előadói jelzések tartalmát lásd a 7. §-ban.

a saját, sem a közigazgatási iktató ügyszámai révén nem fogható meg. Hasonló pl. ehhez a tipikus nyilvántartói munkát végző birtoknyilvántartó hivatal működése, amelynél egy-egy ügyszám pl. földadóváltozási, vagy mérnöki változási jegyzék keresztülvitele, illetve elintézése sokszor hetekig tartó munkát jelent.

Ugyanigy nehezen fogható meg az adóhivatal nyilvántartási és számfejtői munkája, vagy a számvevőség szintén számfejtői munkája és pl. az aktaszámmal egyáltalában nem rendelkező közpénztár működése is.

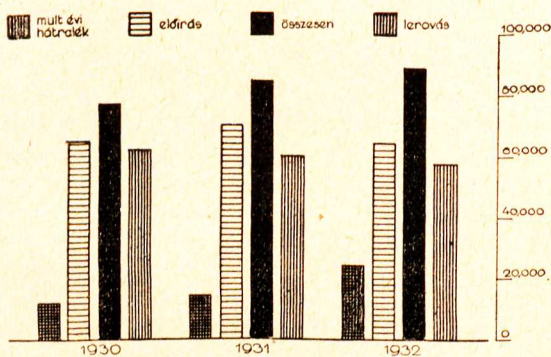
Itt jön azután előtérbe a működés vizsgálatánál, ha csak mint redukтив következtetési alap is, a fentebb említett féltékenység. Vagyis a közigazgatás működésének a felek által történő igénybevétel szerinti vizsgálata.

Amint az összes előadók között az ügyszámokból a városi adóhivatalnak volt a legnagyobb részesedése, különösen akkor, ha hozzászámítjuk a valóságban már tényleg odatartozó javadalmi hivatalt és a birtoknyilvántartó hivatalt, amelyekkel együtt az 1932. év ügyszám részesedése meghaladja az 5.500-at, ami több mint 45 %-nak felel meg, úgy az ügyszámokkal meg nem fogható tevékenység legnagyobb része is az adóhivatalra és a vele kapcsolatos javadalmi és birtoknyilvántartó hivatalra esik.

Élénk fényt vet erre a működésre s egyben jellemző az adózó közönség adófizetési készségére és képességeire is az utolsó három év (1930—1932) havi és évi adóbefizetési statisztikája.

Az évi adatokat az alant csatolt táblázat és az 24. alatti grafikon tüntetik fel.

Megnevezés:	Hátralék P.	Előírás P.	Összesen P.	Lerovás P.
1930	117.856.11	650.881.42	768.267.55	619.548.49
1931	147.402.87	698.740.84	846.143.71	600.095.49
1932	242.950.07	646.374.30	889.304.37	577.458.79

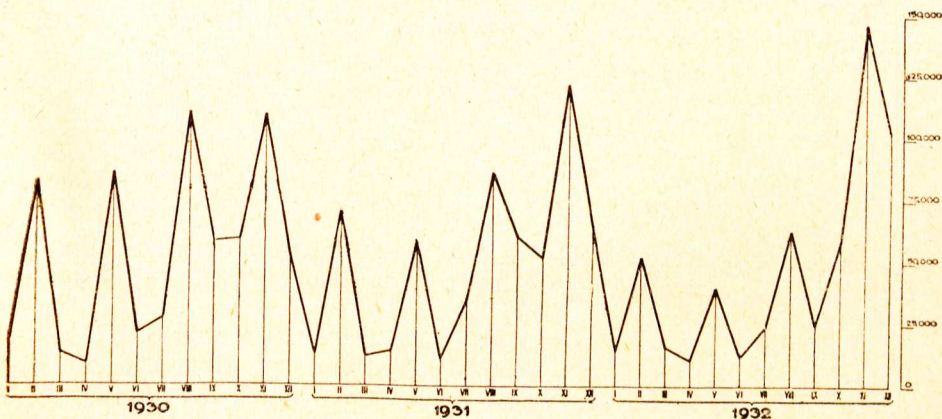
24. sz. Évi adóbefizetési eredmények.

Mind a kettőből már az első pillantásra megállapítható a világgazdasági válság hatása a közigazgatás ezirányú működésére, amennyiben az aránylag kisebb kilengést mutató előirással szemben a lerovás, ha lassabb mértékben is, de állandóan csökkent, aminek következtében az 1950. évi kereken 118.000 pengős helyesbített adóhátraléki összeg kereken 245 ezer pengőre szökkent fel, tehát több mint kétszeresére.

Ezenfelül a válság még más érdekesebb tünetet is eredményezett az adóbefizetések terén és következésképpen az adóügyi igazgatás munkájában.

A város amint tudjuk erősen mezőgazdasági jellegű, aminek következtében az adóbefizetések tömege mindig az év második felére, nevezetesen az augusztusi és novemberi adónegyedekre, az adózó közönség nyelvén kifejezve „fertyókra” esett. Ennek ellenére, amint azt az alatti táblázat és még inkább a 25. alatti grafikon igen szemléltetően mutatja az első időkben, vagyis, amikor még a válság sulya nem nehezedett oly mértékben az adózó közönség vállaira, a februári és a májusi negyed is elég szépen jelentkezett.

Hó	év	1950	1951	1952
Január		19.110.24	12.559.64	14.600.02
Február		82.021.40	70.074.05	51.482.71
Március		12.890.55	11.759.62	16.075.08
Április		8.888.24	14.124.69	10.987.55
Május		85.054.84	58.764.61	40.144.59
Június		10.585.44	11.667.71	15.748.50
Július		16.672.09	55.221.94	25.815.72
Augusztus		108.679.74	85.565.25	65.049.54
Szeptember		57.585.40	60.051.84	25.015.97
Október		57.848.48	52.081.41	59.115.01
November		108.510.57	121.279.05	146.954.74
December		52.125.72	66.925.52	112.495.78

25. sz. Havi adóbefizetési eredmények 1950—1952.

És ebben az időben még a havi maximumot augusztus képviselte, vagyis a szemes termelvények értékesítésének a hónapja. Már 1931-ben is, de még inkább 1932-ben érdekes átcsoportosulások jelentkeznek. Nevezetesen: az adófizetési főszezon egyre jobban az év második felére és ebben is az utolsó negyedre helyeződik át, ami a válságból eredő kettős okra mutat. Egyfelől az adóigazgatás a maga kényszerítő eszközeivel csak ekkora tud eredményt elérni, másfelől pedig a mezőgazdasági válság következtében a népesség bevételi forrásai is átcsoportosulást szenvedtek. Amíg a helyzet többé-kevésbé normális volt, vagyis a gabonafélék konjunkturája annyira, amennyire még tartott, a fő jövedelmi forrás a buza volt és ennek megfelelően az adófizetés a buzából és általában a szemes termelvényekből történt, mikor azonban a buza minden állami támogatás (boletta) ellenére is bement a csődöt, akkor kezdtek az adóbefizetésre olyan jövedelmi forrásokat is felhasználni, amelyek addig más célra szolgáltak. Az egyre emelkedő novemberi és decemberi befizetési eredmények legalább is arra engednek következtetni, hogy adófizetésre most már nem a buza, hanem a gyümölcs és szőlőgazdaság és nem kis mértékben a baromfigazdaság bevételét fordította a város földmivelő lakossága. Ugyanezt az állítást igazolja a bolettával történő adófizetésnek a statisztikája is, melyet alant csatoltunk.

Év	Január	Február	Március	Április	Május	Június
1930	—	—	—	—	—	—
1931	1.131'60	7.332'60	1.753'80	1.753'80	—	1.612'50
1932	965'70	6.869'80	2.527'80	2.527'80	5.679'80	5.329'79
Év	Július	Augusztus	Szeptember	Október	November	December
1930	1.579'80	26.039'52	15.128'80	10.254'00	14.553'50	6.690'90
1931	—	22.457'10	14.289'65	13.204'40	18.792'55	4.445'70
1932	2.362'40	5.589'90	—	5.379'20	5.060'65	—

Az adóhivatal működésére enged következtetést az általa igazgatott adózók száma is. Az utolsó négy évben az adózók számát feltüntető adófőkönyvi tételszám a következőképpen alakult:

év	adófőkönyvi tételszám
1929	6509
1930	6577
1931	7408
1932	6905

Az adóügyosztály másik két hivatalának a működését illetőleg részint a fentebb mondottakra illetve a fentebbi táblázatra utalunk.

Hasonlóan az adóügyosztály működésének legnagyobb részéhez, aránylag nehezen, illetve csak közvetve fogható meg a számvétség és közpénztár működése is. A számvétség még maga szerepel az aktaforgalomban is (lásd a fentebbi táblát), de a közpénztár nem. A kettő működése egymással összefüggésben van, hiszen

a közpénztár működését megelőző számfejtési eljárásnak egyrészt a számvevőség, másrészt az adóügyosztály, közelebbről az adóhivatal és a javadalmi hivatal végzi. Ezt a működést jellemzi a közpénztár bevételeinek és kiadásainak az alakulása.

A közpénztár működését a forgalom adataival részint évi, havi és napi adatokkal jellemezzük.

A közpénztári főnapló forgalmát az utolsó 5 évben az alanti táblázat tünteti fel.

Év	B e v é t e l		K i a d á s	
	Pénz	Érték	Pénz	Érték
1928	725.614.51	127.627.35	706.095.20	126.056.—
1929	1275.236.28	1.725.35	1287.124.16	375.70
1930	755.555.84	1.548.55	805.081.84	36.52
1931	730.211.95	1.512.25	711.899.70	—
1932	555.819.61	1.512.25	548.070.88	—

A táblázat jelentős csökkenésre mutat, ami az okozóját a fentebb már említett világgazdasági válságban, illetve ebből folyólag a vizsgált közület egyre súlyosbodó helyzetében bírja. Érdekes és rendellenes az 1929. évi bevételi és kiadási maximum, aminek az oka az 1928. év folyamán végrehajtott asztfaltjárda és utkövezési program pénzügyi lebonyolításának a közpénztári főnaplóban való jelentkezése. Figyelemreméltó körülmény az is, hogy a közpénztári főnapló forgalma tulkiadást csak az 1929. és az 1930. évben mutat és a többiben, ha aránylag kis összeggel is, de maradvánnyal zárul.

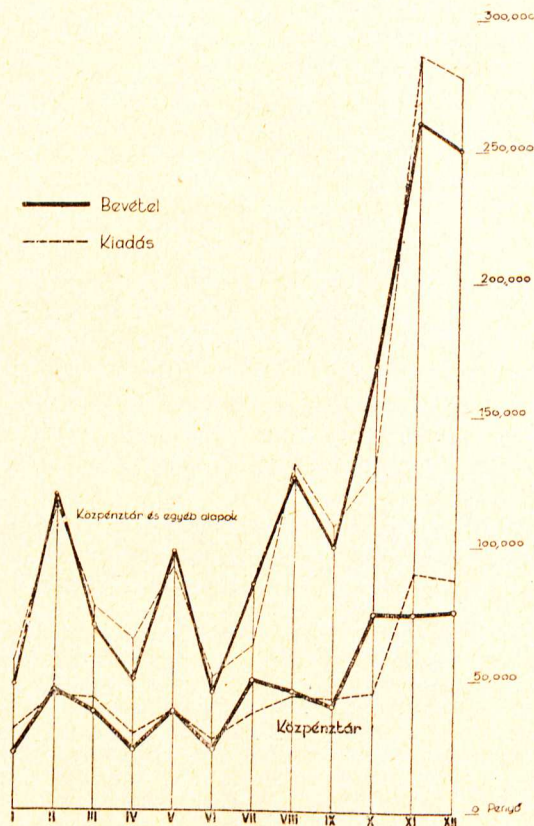
A közpénztár és egyéb alapok vagyis a közpénztár összes és csupán a szigorúan vett közpénztári bevételeinek havonkénti alakulását tünteti fel az alanti táblázat és a 26 számú grafikon.

Hónap	B e v é t e l		K i a d á s	
	Kp. és egyéb alapok	Közpénztár	Kp. és egyéb alapok	Közpénztár
Január	47.477.82	2.687.99	57.452.18	30.651.38
Február	121.416.65	45.668.01	117.766.42	45.265.28
Március	72.877.90	39.526.57	77.410.98	45.485.72
Április	55.555.58	25.645.27	64.694.20	28.621.56
Május	98.271.47	39.566.21	92.626.18	38.850.47
Június	45.056.68	22.948.75	51.280.46	27.059.56
Július	87.651.22	44.827.58	65.521.99	36.995.85
Augusztus	127.002.99	46.350.87	152.797.99	44.585.45
Szeptember	105.115.88	39.891.50	108.902.89	42.415.20
Október	176.824.54	75.148.75	131.090.08	44.854.64
November	265.701.01	75.560.26	286.692.85	89.767.15
December	251.928.10	75.597.89	278.412.25	88.459.18

Érdekes tünet az, hogy a forgalmat kizárólagosan az együttesen kezelt közadók naplója determinálja, ami abból is kitűnik, hogy a maximum és minimumpontok, már az összforgalmat illetően, hajszálpontossággal követik a havi adóbefizetési eredmé-

nyek adatsoránál észlelt maximum és minimumpontokat. Ugyanez már csak a közadókból való városi részesedés miatt is jelentkezik, bár nem ilyen nagy mértékben a közpénztár bevételeinek az alakulásában is, ahol a mélypontok ugyanabban a sorrendben jelentkeznek, de a maximumpontokban, különösen a harmadik évnegyed maximumpontjait illetőleg, már nem.

A közpénztár és az egyéb alapok napi forgalmának az illusztrálására két hónapot választottunk ki, mégpedig: egyfelől az

26. sz. Pénztári bevétel és kiadás 1932-ben havonként.

évi minimumot képező június hót és az évi maximumot képező november hónapot. Mindkét hónapnak a napi pénztári forgalmát alant csatolt táblázat tünteti fel.

Az összforgalomra nagy általánosságban itt is jellemző az adóközvetítésnek a hatása. Ez leginkább az összforgalom kiadási heti maximumpontjainak az alakulásában jelentkezik. Ez ugyanis az 1932. évi június hó 7-ére vagyis keddre eső kiadási maximumot kivéve, minden esetben megáll a vizsgált időszak alatt. Ennek az előidézője azonban a heti adatokat tekintve abnormisan je-

A közpénztár működését illetően még meg kell jegyeznünk azt, hogy a fenti forgalommal járó munkát általában 3 ember végezte (természetesen csak a pénztári kezeléssel járó munkát, mert a számfejtést, amint már említettük a számvevőség, az adóhivatal és a javadalmi hivatal végezte el) és csak az egyes nagyobb torlódást jelentő napokon, különösen az év végén vett igénybe a pénztár kisegítő munkaeőket.

Külön vizsgálat tárgyát képezheti a közigazgatási kihágási hatóság és a községi bíróság működése. A két funkciókört egy személy látta el, eredetileg egy kisegítővel.

Mind a két funkciókör tipikusan az ügyfelek akarától, illetve cselekményeitől függ s így a vizsgálatnál elsősorban is ezekre kell a súlyt fektetnünk.

A közigazgatási kihágási hatóság két iktatókönyvvel dolgozott. Az egyik a kihágási iktató és a másik a levente-kihágások iktatója.

A levente kihágások évi adatai:

1929-ben	1930-ban	1931-ben	1932-ben
429	552	187	181
k i h á g á s			

A többi kihágások változásait az alanti táblázat tünteti fel:

Mind a két kihágási csoport tendenciája erősen csökkenő, ami egyrészt arra vezethető vissza, hogy a kihágások egyes fajait (leventekihágás és iskolakihágás) részint ritkábban követik el, részint pedig maguknak az elkövetett kihágásoknak az üldözése

Év hó	Jan.	Febr.	Márc.	Ápr.	Máj.	Jún.	Júl.	Aug.	Szept.	Okt.	Nov.	Dec.	
1928	152	95	68	120	96	55	72	26	27	52	29	28	898
1929	81	20	74	27	76	57	78	50	27	15	19	75	579
1930	16	95	18	57	104	75	58	15	48	50	55	65	654
1931	3	12	71	75	46	72	60	50	45	71	40	15	554
1932	37	55	259	20	46	41	37	35	14	56	41	19	658
Átlag	55.8	50.6	102	55.4	75.6	60.0	61.0	30.8	51.8	48.8	56.8	40.0	660.6

nem történik azzal az eréllyel és elánnal, mint kezdetben.

A közig. kih. hatóság bűnjel forgalmát az alanti adatok tüntetik fel.

Megnevezés	1928	1929	1930	1931	1932
Elkobzás össz.	30	56	24	56	29
Megsemmisítve	15	26	21	18	29
Félnek kiadva	17	10	2	18	—
Árverésen eladva	—	—	1	—	—

A hatóság előtt megindult kihágási ügyek további sorsát pedig az alábbi táblázat mutatja:

Megnevezés	1928	1929	1930	1931	1932
II. fok elé került	52	23	36	11	12
II. fok elé került	—	—	2	—	—
Hatásköri bíróság elé került	1	—	1	—	—
Büntetőparancs	—	—	37	12	14
Bp-ben megnyugodott	—	—	27	11	9
Bp-ben nem nyugodott	—	—	10	1	5

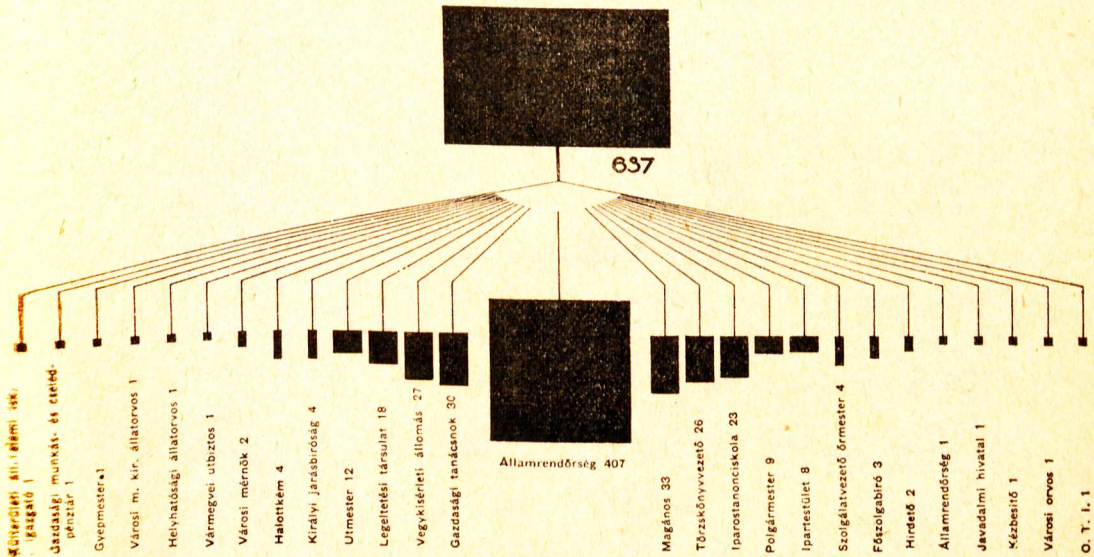
A második fok elé került kihágások 1950-ban történő aránylag kisebb jelentőségű kiugrása valószínűen abban leli az okát, hogy ez évben új ember került a közigazgatási kihágási bírói székbe és a gyakorlat hiánya hozta magával ezt az egyébként nem indokolt fellebviteli emelkedést.

Ugyanezt a tényt támasztja alá a másik funkciókörnek: a községi bíraskodásnak a statisztikája is. A községi bíróság elé került ügyeket az utolsó 9 évre az alábbi táblázat tünteti fel.

Megnevezés	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1950	1951	1952
Közs. bíróság előtt	104	209	586	668	561	588	577	544	512
Áttéve jbsághoz	11	10	35	40	45	25	55	21	27

A táblázat szembevetően mutatja a járásbíróság elé került bagatell ügyeknek az ugyancsak 1950-ban történt hirtelen megugrását.

Visszatérve a közigazgatási kihágási bíraskodásra a 27. alatti grafikonnal a már fentebb bevált módszer szerint tüntet-

27. sz. A közigazgatási kihágási hatóság eljárást megindító feljelentések eredete 1952-ben.

jük fel a kihágási eljárást megindító feljelentések eredetét. A tulajdonképpeni többség 1952-ben, amint látjuk az államrendőrség feljelentésére indult meg. Ennek az oka egyrészt abban rejlik, hogy a hatóság tudomására kerülő kihágások legnagyobb részét az államrendőrség működési területén követték el, másrészt pedig az, hogy a kérdéses évben a kukoricamoly elterjedésének a megakadályozására kiadott rendelkezések be nem tartását (t. i. a kukoricaszár és csutka szalmával való letakarásának, illetve elégetésének az

elmulasztását) a rendőrség észlelte. Ez a körülmény dacára annak, hogy az 1952. évben elkövetett és eljárás alá került kihágásoknak ez jelentős részét teszi, különösebb mértékben nem deter-

28. sz. A közigazgatási kihágási hatóság által tárgyalta kihágások típusok szerint 1951-ben havonként.

minálja a rendőrség és a közigazgatási kihágási hatóság között fennállott ilyen irányú kapcsolatok igen szélesre kiterjedt voltak, mert még ennek a leszámításával is a fenti okokból kifolyólag

— és ez természetes is — a kihágási eljárások legnagyobb része az államrendőrség feljelentésére indult meg.

Míg a kihágások feljelentők szerinti eloszlását ez a körülmény a fentiekből kifolyólag nagyobb mértékben nem befolyásolja, annál inkább jelentkezik ez a befolyása a kihágások nemek szerinti eloszlására és éppen ezért kénytelenek voltunk ebből a szempontból egy másik évet, nevezetesen az 1931.-et a vizsgálat tárgyává tenni.

Az 1931.-ik évben elkövetett kihágásoknak hónap és a kihágások nemei szerint eloszlását a 28. alatti grafikon tünteti fel. A népességnek a közigazgatás működésére gyakorolt hatása érdekesen állapítható meg abból, hogy a kihágások legnagyobb része mezőgazdasági jellegű, még pedig egyrészt szorosan vett mezőrendészeti és állategészségügyi, másrészt pedig a mezőgazdasági jellegre mutató kisebb kihágások, mint pl. (erdőrendészet, tejhámisítás, gátrendészet), fm. miniszteri rendeletbe ütköző kihágások. Jelentős még az ipari és dacára a fentebb már idézett ténynek az iskolakihágások száma is. Maga a táblázat is, de még inkább a grafikon szemléltetően mutatja, hogy egyes kihágások előfordulása korántsem folyamatos és egyenes vonalú, hanem részint az évszakok változása, részint pedig egyes egyéb események (mérlegvizsgálás, piaci razziák) következtében erősen fluktuáló.

A többi ügyosztályok, előadók és hivatalok működési adatait illetőleg különösebb figyelmet érdemel még az anyakönyvi hivatal, a járlatkezelő, a tűzoltóság, a segédhivatal kézbesítési tevékenysége, valamint az ipariügyi előadó működése.

Az anyakönyvi hivatal azonfelül, hogy részesedik a fentebb már látott arányban a közigazgatási iktató első kiosztásából, egyfelől saját iktatóval is rendelkezik és másfelől pedig működésének egyrésze az iktatószámok adataival nem fogható meg. T. i. a különböző anyakönyvi bejegyzések foganatosítása, amelyek iktatás alá nem kerülnek.

Az anyakönyvi iktató adatait az alábbi táblázat szemléltetően tünteti fel:

Év hó	Jan.	Febr.	Márc.	Ápr.	Máj.	Jún.	Júl.	Aug.	Szept.	Okt.	Nov.	Dec.
1928	45	45	44	50	36	38	47	52	41	45	59	41
1929	45	40	59	41	50	55	56	36	24	58	37	46
1930	57	45	45	49	41	40	39	45	55	45	38	56
1931	41	27	34	55	57	34	24	56	56	47	55	19
1932	40	22	34	28	56	35	20	30	52	40	55	45
Átlag	45.6	35.8	39.2	44.2	36.0	36.0	35.2	35.8	35.2	46.6	36.6	37.0
												458.4

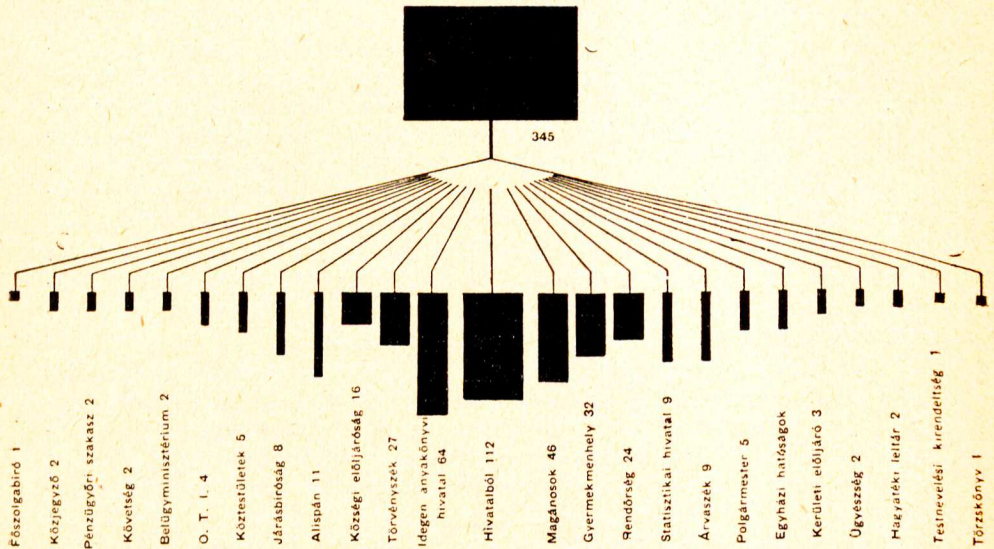
Az átlagon jóval felüli magassági pontok (január, április, október) onnan erednek, hogy a házasságkötéseket megelőző kihirdetési eljárás ezekben a hónapokban indul meg erősebben.

Az anyakönyvi hivatal kapcsolatait, vagyis az iktatás alá került ügydarabok eredetét a 29. alatti grafikon tünteti fel a szokott módszer szerint.

Az anyakönyvi hivatal működésének a harmadik irányát t. i. a születési, házassági és halálozási anyakönyvek vezetését az utolsó öt évre vonatkoztatva az alanti táblázat.

Év	Születés bejegyzés	Haláloset bejegyzés	Házasságkötés bejegyzés
1929	626	478	259
1930	669	451	271
1931	572	501	222
1932	534	580	204
1933	515	428	226

A kisebb jelentőségű hivatalok és intézmények működése közül megemlíthetjük a segédhivatal, illetve a kézbesítők tevékenységének az idegen hatóságok és hivatalok részére végzett kézbe-

29. sz. Anyakönyvi hivatal kapcsolatai 1932-ben

sítési tevékenységét. Ez az alanti adatokból kitűnően általában véve igen egyenletes és különlegesebb változások, legalább is az évi átlagokban nincsenek.

Év	1928	1929	1930	1931	1932
Kézb.	12.522	12.171	12.422	13.353	13.255

Érdekes és jellemző a tűzoltóság működését szemléltető táblázat:

Megnevezés	1927	1928	1929	1930	1931	1932
tűzesetek	55	42	41	54	72	114
a tűzoltóság kivonult	10	14	20	21	14	17

Év	M e g n e v e z é s	Jan.	Febr.	Márc.	Ápr.	Máj.	Jún.	Júl.	Aug.	Szept.	Okt.	Nov.	Dec.	Össz.	Jegyzet
1929	kiadott iparigazolvány és iparengedély iparálladékokban beállított változás megszűnt iparigazolvány és iparengedély	6	9	14	16	15	4	12	8	2	5	8			a dec. adat hiányzott
1950	kiadott iparigazolvány és iparengedély iparálladékokban beállított változás megszűnt iparigazolvány és iparengedély	25	11	15	12	12	14	10	21	8	9	7	11	153	
1951	kiadott iparigazolvány és iparengedély iparálladékokban beállított változás megszűnt iparigazolvány és iparengedély	17	5	12	4	6	6	5	8	1	5	5	5	77	
1952	kiadott iparigazolvány és iparengedély iparálladékokban beállított változás megszűnt iparigazolvány és iparengedély	9	5	11	4	9	2	6	4	5	11	6	6	76	
1953	kiadott iparigazolvány és iparengedély iparálladékokban beállított változás megszűnt iparigazolvány és iparengedély	5	7	5	2	5	5	1	6	—	9	4	5	48	
	kiadott iparigazolvány és iparengedély iparálladékokban beállított változás megszűnt iparigazolvány és iparengedély	6	8	1	6	10	6	19	12	4	5	12	5	92	
	kiadott iparigazolvány és iparengedély iparálladékokban beállított változás megszűnt iparigazolvány és iparengedély	7	6	2	9	6	—	8	4	5	4	7	7	61	
	kiadott iparigazolvány és iparengedély iparálladékokban beállított változás megszűnt iparigazolvány és iparengedély	5	4	15	6	8	4	5	11	6	8	4	4		a vizsgálatot dec. hóban fejeztük be
	kiadott iparigazolvány és iparengedély iparálladékokban beállított változás megszűnt iparigazolvány és iparengedély	4	1	2	5	1	1	2	1	2	1	1	5		
	kiadott iparigazolvány és iparengedély iparálladékokban beállított változás megszűnt iparigazolvány és iparengedély	—	1	4	2	3	—	2	4	7	1	4	4		

A tűzoltóság általában csak a belterületi tüzesetekhez vonult ki, a külterületiekhez csak akkor ha az megközelíthető út mellett feküdt. Ez mutatja a tüzesetek emelkedésével arányban nem álló tűzoltósági közbelépések változásait. Megjegyzendő, hogy nagyobb károkkal a tűzoltóság közbelépése nélkül lefolyt tüzesetek sem jártak, mert a leégett objektum minden esetben biztosítva volt.

Az iparügyi előadó működése ismét erősen determinálva van az igazgatási körébe vágó felek közreműködésétől illetve az azok körülményeiben beállott változásoktól. A működés ilyen irányú alakulását a legpregnansabban mutatják az iparváltozási jegyzékek adatai. Lásd a fenti táblázatot.

A táblázat adataiból megint csak a világgazdasági válságnak és a közületet alkotó társadalomnak az egyre súlyosbbodó helyzetét olvashatjuk ki, különösen akkor, amikor azt látjuk, hogy a kiadott iparendedélyek és iparigazolványok, valamint a megszünt iparendedélyek és iparigazolványok közötti arány egyre súlyosbodott, amennyiben

1930-ban	1931- ben	1932-ben
59.9 %-a	63.1 %-a	66.2 %-a

volt a kiadott iparendedélyeknek és iparigazolványoknak a megszünt iparendedélyek és iparigazolványok száma.

A legfluktuálósabb s egyben a legkonjunktura-érzékenyebb működést már természeténél fogva is a járlatíró közegnek, a marhalevelkezelő hivatalnak kellett végeznie. A kiadott marhalevelek száma, még pedig az egyes csoportok szerint részletezve, ugyyszintén az átruházott marhalevelek számának az alakulása is, csak egy őszintén beszélő adat a gazdasági élet közigazgatási működésének a válság okozta összezsugorodására. A fluktuáció pedig a dolog természeténél fogva erősen összeesik az állatvásárok idejével, amikor is a járlatírást mindig kisegítőkkkel szokták végezni, míg a rendes körülmények között elegendő volt arra a szervezeti részben már említett személyzet is. A járlatíró működését szemléltetően az alanti táblázatok mutatják.

A marhalevelkezelő forgalma 1929—1932-ben havonként

I. sz. járlatlevél (2 éven felüli marha és ló)

Év hó	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	Összesen
1929	243	284	189	565	290	357	375	694	379	252	243	421	4248
1930	258	452	168	451	239	165	362	527	280	152	1	274	5465
1931	197	248	145	290	158	98	375	477	166	206	195	249	2802
1932	113	209	94	222	145	129	291	477	250	125	500	179	2514

II. sz. járlatlevél (2 éven aluli marha és ló)

Év hó	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	Összesen
1929	150	285	155	120	93	227	140	520	140	80	120	219	2049
1930	107	206	59	298	100	90	150	420	150	90	150	195	1995
1931	109	241	90	280	150	110	280	400	120	140	170	164	2254
1932	150	200	65	345	120	120	200	370	150	70	190	128	2068

III. sz. járlatlevél (6 hónapon felüli sertés)

Év hó	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	Összesen
1929	555	495	608	974	590	550	260	560	425	550	652	770	6947
1950	734	548	566	456	359	248	249	590	490	460	1005	156	5659
1951	486	464	300	330	290	220	230	140	100	160	300	748	3768
1952	340	240	160	220	290	170	120	90	90	90	210	450	2450

IV. sz. járlatlevél (6 hónapon aluli sertés, kecske és juh)

Év hó	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	Összesen
1929	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1950	—	—	—	—	1747 ¹	218	154	350	366	344	281	296	3756
1951	320	274	295	732	494	225	186	104	95	59	121	302	3205
1952	153	201	215	472	355	226	92	32	58	38	90	152	2062

Marhalevél átruházás.

Év hó	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	Összesen
1929	615	721	545	1451	775	1122	431	1240	628	675	737	1672	10.610
1950	786	1380	779	1267	740	557	475	1283	670	655	658	1352	10.500
1951	621	1024	586	1016	648	449	449	880	298	305	305	1061	7.640
1952	404	649	336	864	590	398	350	996	301	239	207	1007	6.321

¹ Az első öt hónap összesített adata.

IV. FEJEZET.

A közigazgatás gazdaságossága és eredményessége.

18. §. Általános igazgatás.

A közigazgatás gazdaságosságának és eredményességének a vizsgálatát a tanulmány tárgyává tett közületben mindenekelőtt a közigazgatás költségeire, tehát a költségvetésekre és zárszámadásokra alapoztuk. Az ezután következő §§-ban a legkézenfekvőbb rendszert, magának a költségvetésnek és a zárszámadásnak az azonos rendszerét követve fogjuk vizsgálni az egyes igazgatási ágak és csoportok költségeit; különös súlyt helyezve a lehetőségig képest mindenkor arra, hogy a befektetett tőke hogyan oszlik meg a személyi és a dologi kiadások között s egyben arra is, hogy milyen gazdasági vagy közigazgatási eredményt hozott létre.

Meg kell azonban jegyeznünk azt, hogy a költségvetés rendszere, amint ezt már említettük az 1927. V. t. c. rendelkezésein alapul s minthogy az autonómiát annak idejében másképpen szervezték, az autonómia szervezetét gyűrtek be a felsőbb ellenőrzés igényeinek megfelelő költségvetési struktúra Prokrustes ágyába. Meg kell még jegyeznünk azt is, hogy a költségvetés összeállításának a technikája a vizsgált közületben a következő volt: a számvevőség a polgármesterrel együtt a legegyszerűbb politikát követve: az utóbbi évek tapasztalati eredményei alapján (vagyis az utolsó költségvetések tételeit állítva be) állította össze az előirányzatot és terjesztette azt a gazdasági pénzügyi és jogügyi bizottság együttes plénuma elé s így ment az a közgyűléshez, amelyben csak akkor, illetve csak azok részéről volt vita, akik a bizottságok kisebb csoportjaiban (klikkjeiben) nem voltak képviselve. S magánál a költségvetés tárgyalásánál igen gyakran nem a szakszerűség, hanem elsősorban és legfőképpen a politikum érvényesült.

A költségvetési tételek gazdái t. i. az egyes előadók különösebb súlyt soha nem fektettek arra, hogy a resszortjuk egyes problémáit szisztematikusan vigyék megoldásra s így a közömbös magatartásuk és nemtörődőségük következtében a költségvetés összeállítása teljesen a számvevőség munkája maradt és annak a vállaira hárult. Az pedig nem tekinthetvén át minden resszort

ügynek az összes szempontjait és kívánalmait, következésképpen az egyes resszortok előirányzatát a fentebb már említett módszerrel állította egybe. Később természetesen, különösen a gazdasági helyzet rosszabbodása és az állandóan duló politikai nézeteltérések mégjobban megakadályozták azt a tervszerű építő munkát, amelynek kialakítására különösebb elánnal ugyan senki sem törekedett. A szanálás és ezzel kapcsolatban a közigazgatás állandó szervezetváltozása természetesen örök jellege volt mindjárt a kezdetől fogva, ami nem kis mértékben igazolja, hogy magának a közületnek a megszervezésekor sarkalatos hibák történtek. A szanálás természetesen itt sem jelentett mást, mint az általános magyar szokás szerint a személyi kiadások csökkentését, illetve már amennyire lehetséges volt a közterhek emelését. Mert spórolni, megtakarításokat elérni a vizsgált autonómiánál is uralkodó felfogás szerint csak a tisztviselők egyrészének az elbocsájtásával és a megmaradtak fizetésének a leszállításával lehet. S mivel az állami rendszerű fizetési osztályokba sorozott tisztviselők fizetését leszállítani nem lehetett, következésképpen a fizetés leszállítás a szociális segítségre legjobban rászoruló u. n. szegődményes alkalmazottakat érte. Ezenfelül a szanálás legföljebb csak a kulturális jellegű kiadások teljes mértékig való lecsökkentésében jelentkezett, de a közigazgatás sajátos voltának a szemléletéből fakadó módon és a politikum következtében előálló fejtelenség megszüntetésével, az anyagbeszerzés stb. racionálisabbá tételével sohasem.

Természetesen mindezekért nem csak a vizsgált autonómia felelős, hiszen egyrészt új közület, amelynek az ügyintézésben jártas tagjainak még tanulniok kell és magának a közületnek is át kell esnie a gyermekbetegségeken, bár a tisztviselői kar megfelelőbb kiválasztásával és szelektálásával maga az autonómia is érhetett volna el komolyabb eredményt is, hanem felelős az egész magyar közigazgatás és különösen a megyei városi igazgatás alapjában véve igen szervezetlen mivolta, amelynek a megalapozottságbeli hiányosságai azonnal kiütkeznek ott, ahol a gyakorlat és a megfelelő emberek hiányában nem dőcög a kerék a maga megszokott, rendes kerékvágásában, hogy annak a rutinjával tüntesse el magának a strukturának a hiányait. Erről az utóbbiról Csongrád megyei város nem tehet.

Az 1927:V. t. c. alapján meghatározott költségvetési mintának a vizsgált közület költségvetésében és zárszámadásában 8 csoportja és 22 fejezete jelentkezik a maga valóságában. Ezek, mint a most következő vizsgálataink gerince a következőképpen alakulnak.

Az első csoport az általános igazgatás, amelyik 5 fejezetre oszlik:

- I. Közigazgatás,
- II. Mezőrendészet,
- III. Tűzrendészet,
- IV. Katonaügy,
- V. Adókezelés.

A második csoport a közegészségügy két fejezettel:

- I. Közegészségügy,
- II. Állategészségügy.

A harmadik csoport: A közoktatás, közművelődés, vallás, a csoport címében megnevezett három fejezettel. A negyedik a szegényügy és népjólét, amelynek csak egy fejezete: a szegényügy jelent tartalmat.

Az ötödik csoport a közéletmezés három fejezettel:

- I. Közvágóhid,
- II. Hatósági hússzék,
- III. Piacterek.

A hatodik csoport a városépítés, utcák, járdák, terek gondozása négy fejezettel:

- I. Városépítés,
- II. Sétányok, faültetvények,
- III. Utca, gyalogjárdák,
- IV. Közvilágítás.

A hetedik csoport a vagyongazgatás három fejezettel:

- I. Ingatlan és ingó vagyon,
- II. Jogok és javadalmak,
- III. Különféle intézmények.

A nyolcadik csoport a hitelügy. Ezenfelül vannak még különálló alapok és önálló vagyonkezelésű intézmények, amelyek költségvetése a közpénztári költségvetéssel egyidejűleg ugyan, de külön tárgyalatik le.

A nyolc csoportból a legsúlyosabb természetszerűleg az első: az általános igazgatás. Ennek két jelentőségteljes alcsoportja van: a kiadások szempontjából az első fejezet: a közigazgatás és a bevételek szempontjából az V. fejezet: az adókezelés.

A közigazgatás fogalma alá sorozza a költségvetés a közigazgatási hivatalok és intézmények legnagyobb részét. 1932-ben még 14 rovatba sorolták a fejezet leglényegesebb (személyi kiadásait, de a nyugdíjszabályrendelet életbelépése után a nyugdíj terhek ugyanebben a fejezetben, de a dologi kiadások között a nyugdíjalaphoz történő hozzájárulás címén kezeltettek. Ennek következtében jelenleg a következő tiz rovata van a fejezet személyi kiadásainak.

1. polgármesteri hivatal, ideértve a főjegyzőt, a főügyészt és az ide beosztott segédszemélyzetet.

2. árvaszék,
3. anyakönyvi hivatal,
4. mérnöki hivatal,
5. községi biróság,
6. gazdasági hivatal,
7. számvevőség,
8. pénztár,
9. segédhivatal,
10. szolgaszemélyzet.

A dologi kiadások részletezése pedig a következő: hivatali szükséglet, fűtés, világítás, szolgák ruházata, butorok és hivatali berendezések, utazási költségek és napidíjak, különböző hozzájárulások (igy 1933.-ig a vármegyei háztartási alaphoz, továbbá jelenleg is az államrendőrség fenntartásához és a nyugdíj szabályrendelet megalkotása óta a nyugdíjalaphoz).

A fejezet bevételei: az esetleges pénzmaradvány, az állandó letelepedések engedélyezésekor fizetendő *lakosítási* díjak (1933-ig a nyugdíjjárulékok) továbbá a városi bélyegdíjak és vegyes gyűjtőnév alatt kezelt egyéb bevételek.

A fejezet bevételeinek és kiadásainak az alakulását az 1927:V. t. c. hatálya óta készült költségvetések alapjáni összeállításban az alanti táblázat tünteti fel.

A táblázat közli az évenként előirányzott összegeket, továbbá az ebből felsőbb hatóságilag jóváhagyott összegeket és végül ugyanannak az évnek a zárszámadási eredményeit is. Egyben külön közli a fenti szisztematikus csoportok keretein belül abszolút számban és százalékban a személyi és a dologi kiadásokat.

A fejezet kiadásai mind az előirányzat, mind a jóváhagyás, mind pedig a zárszámadás szempontjából 1931-ben érték el a maximumukat. A személyi kiadások 1928-as zárszámadási maximumát kivéve ez áll mind a személyi, mind pedig a dologi kiadásokra. Míg azonban a személyi kiadások 1928-as maximuma a 15.000 P-öt kitevő tisztviselői jutalmak és segélyek következtében állott elő, addig a közvetlenül ezután következő zárszámadási magasságpont (1931) már a polgármesterválsággal áll kapcsolatban, amennyiben a régi polgármester javadalmazását mint nyugdíjat, az újét pedig törzsfizetés gyanánt állították be már 1930-tól kezdve. A két zárszámadási eredmény között lényegesebb különbség nincs is.

Érdekesen változtatta meg a nyugdíjalap dotációjának a beállítása a fejezet két fő kiadási címének az egyensúlyát, amennyiben amikor még a nyugdíj terhek a személyi kiadásoknál voltak felvéve, a két cím %-os részesedése 78 % személyi és 22 % dologi volt, amikor pedig a nyugdíj terhek mint hozzájárulás a dologiaknál vétettek fel, a személyi kiadások részesedése 59.7 %-ra csökkent, míg a dologiaké 40.3 %-ra emelkedett. A fejezet kiadásai természetesen túlnyomóan személyi jellegűek. Míg a dologiakat igen nagy mértékben teszi ingadozóvá a vegyesek cím szó alatt kiadott különböző célú és összegű kiadások végösszege. A vegyesek alatt elkönnyvelt s következőképpen nehezebben kinyomozható kiadások elég tekintélves tételekre rugtak a költségvetésileg vizsgálat alá vett időszakban, amennyiben

1926-ban	1927-ben	1928-ban	1929-ben
92.897 P.	49.724 P.	5.357 P.	3.291 P.
	1930-ban		1931-ben
	13.210 P.		59.338 P.

I. I. Közigazgatás.

Szükséglet.

	Előirányzat		Jóváhagyás		Zárszámadás	
	összes	%	összes	%	összes	%
1926						
1927						
1928	168298.—	120427.—	71.5	47871.—	28.5	160285.62
1929	209005.—	159824.—	69.1	69181.—	30.9	197123.—
1930	208480.—	144528.—	69.5	63952.—	30.7	217190.—
1931	222078.—	149628.—	67.4	72450.—	32.6	223877.—
1932	216469.—	144582.—	66.7	72087.—	33.5	164891.—
1933	169499.—	132242.—	78.0	37257.—	22.0	147013.—
1934	150226.—	89678.—	59.7	60548.—	40.3	160285.62
						44894.04
						28.0
						72.0
						72.7
						46210.—
						27.5
						68.4
						59181.—
						51.6
						66.7
						72402.—
						53.5
						66.4
						75250.—
						53.6
						77.4
						57244.—
						22.6
						90006.—
						61.2
						57009.—
						58.8
						72.0
						72.7
						46210.—
						27.5
						68.4
						59181.—
						51.6
						66.7
						72402.—
						53.5
						66.4
						75250.—
						53.6
						77.4
						57244.—
						22.6
						90006.—
						61.2
						57009.—
						58.8
						72.0
						72.7
						46210.—
						27.5
						68.4
						59181.—
						51.6
						66.7
						72402.—
						53.5
						66.4
						75250.—
						53.6
						77.4
						57244.—
						22.6
						90006.—
						61.2
						57009.—
						58.8
						72.0
						72.7
						46210.—
						27.5
						68.4
						59181.—
						51.6
						66.7
						72402.—
						53.5
						66.4
						75250.—
						53.6
						77.4
						57244.—
						22.6
						90006.—
						61.2
						57009.—
						58.8
						72.0
						72.7
						46210.—
						27.5
						68.4
						59181.—
						51.6
						66.7
						72402.—
						53.5
						66.4
						75250.—
						53.6
						77.4
						57244.—
						22.6
						90006.—
						61.2
						57009.—
						58.8
						72.0
						72.7
						46210.—
						27.5
						68.4
						59181.—
						51.6
						66.7
						72402.—
						53.5
						66.4
						75250.—
						53.6
						77.4
						57244.—
						22.6
						90006.—
						61.2
						57009.—
						58.8
						72.0
						72.7
						46210.—
						27.5
						68.4
						59181.—
						51.6
						66.7
						72402.—
						53.5
						66.4
						75250.—
						53.6
						77.4
						57244.—
						22.6
						90006.—
						61.2
						57009.—
						58.8
						72.0
						72.7
						46210.—
						27.5
						68.4
						59181.—
						51.6
						66.7
						72402.—
						53.5
						66.4
						75250.—
						53.6
						77.4
						57244.—
						22.6
						90006.—
						61.2
						57009.—
						58.8
						72.0
						72.7
						46210.—
						27.5
						68.4
						59181.—
						51.6
						66.7
						72402.—
						53.5
						66.4
						75250.—
						53.6
						77.4
						57244.—
						22.6
						90006.—
						61.2
						57009.—
						58.8
						72.0
						72.7
						46210.—
						27.5
						68.4
						59181.—
						51.6
						66.7
						72402.—
						53.5
						66.4
						75250.—
						53.6
						77.4
						57244.—
						22.6
						90006.—
						61.2
						57009.—
						58.8
						72.0
						72.7
						46210.—
						27.5
						68.4
						59181.—
						51.6
						66.7
						72402.—
						53.5
						66.4
						75250.—
						53.6
						77.4
						57244.—
						22.6
						90006.—
						61.2
						57009.—
						58.8
						72.0
						72.7
						46210.—
						27.5
						68.4
						59181.—
						51.6
						66.7
						72402.—
						53.5
						66.4
						75250.—
						53.6
						77.4
						57244.—
						22.6
						90006.—

fizetett ki a Közpénztári költségvetés I. csoport, I. fejezet 2. cím 8. rovatának a terhére. Véletlenül sem maradvány az e címen előirányzott hitelkereten belül.

A személyi kiadások jelentős csökkenését mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy az 1928. évi előirányzatban a fejezetben 42 ember fizetéséről történt gondoskodás és ezekre átlagosan 2637 P. esett, 1934-es előirányzatban pedig a 38 emberre illetve rendszeresített állásra fejenként csupán 2299 P. esett. A nagymérvű csökkenés azonban részben onnan is ered, hogy több 1928-ban még itt kimutatott tisztviselőt, illetve alkalmazottat más költségvetési hitel terhére dotáltak már 1934-ben. Így a többször említett közigazgatási fogalmazót és az egyik írnokot. A csökkenés legnagyobb részben a tanácsot, illetve a polgármesteri hivatalt érintette, továbbá a segédhivatalt és a szolgásemélyzetet és kisebb mértékben a gazdasági hivatalt.

Ezzel szemben a nyugdíjterhek jelentősen emelkedtek, amennyiben az 1928. évi 6688 P. nyugdíj és kegydíj összeggel szemben az 1934-es nyugdíjalap már 32.000 P.-ös költségvetéssel dolgozott, amely alap külön jövedelmét csak az alkalmazottak nyugdíjjáruléka teszi, míg a fő dotálást fejezet dologi kiadásai között számbavett hozzájárulás 29.038 P. adja. Igaz ugyan, hogy időközben több főtisztviselő halt el, kiknek az özvegyei kapják a nyugdíjak egy részét s ezenfelül többen mentek a megérdemelt nyugalomba, de nem kevésbé jelentős tétel (több mint 8.000 P.) a politikai hajszák következtében nyugalombavonult két polgármester nyugdíja sem.

A fejezet bevételei, amint a táblázat mutatja az előirányzat és a jóváhagyott tételek terén s bizonyos mértékig a zárszámadás adataiban is erősen csökkenő tendenciát mutatnak. Nagy mértékben zavarja azonban az adatokból való következtetési lehetőségeket az, hogy a bevételeknek van két ugynevezett nem állandósult rovata t. i. a pénztári maradvány és a vegyesek tételei, amelyek előre teljesen kiszámíthatatlanok és így komoly számítás alapját nem képezhetik. Fokozza a fejezeti bevételek csökkenését még az a körülmény is, hogy a nyugdíjalap különválásáig a nyugdíjjárulékot itt vételezték be, míg a különválás után már a nyugdíjalap önálló költségvetésében.

Az általános igazgatás csoportjának a második fejezete tartalmazza a vizsgált közületnek a rendészeti (mezőrendészeti) kiadásait és bevételeit. A fejezet kiadásai egészen a legutóbbi időkg csak egy rovatot töltöttek ki t. i. a mezőőrök személyi járandóságait. Később csatlakozott ehhez a mezőőrök biztosítási díja az Országos Gazdasági munkáspénztárnál, ami a reájuk fordított összegnek csak 0,5 %-át teszi ki. A fejezet kiadásainak évi ingadozásai elsősorban a mezőőrök fizetésének a változó megállapításaitól (több ízben emelték illetve csökkentették ugyanis a járandóságukat) illetve magának a mezőőri létszámnak az alakulásától függött. Ez utóbbi körülmény okozója a zárszámadási eredmények

I. II. Mezőrendészet.

	Előirányzat			Szükséglet.			Zárámadás		
	összes	szem.	% dologi	összes	szem.	% dologi	összes	személyi	% dologi
1926								7901.60	
1927								7834.—	
1928		8160.—			8160.—			7928.80	
1929		9040.—			9040.—			8797.44	
1930		9040.—			9040.—			8858.40	
1931		14440.—			14440.—			13915.52	
1932		14440.—			13720.—			12465.—	
1933	15720.—	13680.—	99.7	15540.—	15300.—	99.7	12502.—		57.—
1934	15000.—	12960.—	99.7	40.—	40.—	0.5			0.5

Fedezet.

Előirányz. Jóvátétel. Zárószám.

	P	f	P	f	P	f
1926	—	—	—	—	—	—
1927	—	—	—	—	—	—
1928	—	—	—	—	—	—
1929	—	—	—	—	—	—
1930	—	—	—	—	—	—
1931	14440.—	—	14440.—	—	9809.—	—
1932	14440.—	—	15720.—	—	13817.—	—
1933	13720.—	—	15540.—	—	—	—
1934	13540.—	—	—	—	—	—

minimális csökkenésének az előirányzott, illetve jóváhagyott összegekkel szemben.

A fejezet bevétellel csak 1931 óta rendelkezik. Akkor irányozták ugyanis először elő a mezőöri díjakat s addig a közpénztár terhére helyesebben az egyéb bevételekből történt a fejezet kiadásainak a dotálása. Azóta mindenestre a legkiegyensúlyozottabb fejezete a költségvetésnek, amelynek a költségvetés többi részéhez különlegesebb kapcsolata nincs és kezelése tekintettel a fenntartásokra eléggé alapszerű.

Megkívánjuk jegyezni, hogy az 1934. évi költségvetést megállapító közgyűlés megtakarításainak egy részét a mezőörök fizetésének 50 %-os csökkentésével akarta eszközölni, amelyet azonban a felsőbb hatóságok nem hagytak jóvá.

A fejezet bevételeinek és kiadásainak az alakulását a szokott módszer szerint a fentebb csatolt táblázat tünteti fel.

Ezért az összegért a költségvetés 24 mezőört tüntet fel, de a vizsgálat időpontjában ténylegesen csak 22 működött. A mezőörök kerületeit már előbb feltüntettük.

Szintén rendészeti jellegű az első csoport harmadik fejezete, amely a tűzrendészet bevételeit és kiadásait foglalja magában. A fejezet 2 cím és négy rovat alatt foglalja össze a szükségletet. Az első cím a személyi járandóságok, amelynek a keretein belül a tűzoltók fizetéséről történik gondoskodás, míg a második a dologi kiadások, mely magában foglalja a tűzoltók ruházatára, a felszerelés karbantartására és a kéményseprés ellátásának a biztosítására fordított összegeket.

Az erősen preventív jellegű tűzrendészet kiadásai inkább személyi jellegűek és csak abban az esetben lépnek előtérbe a dologi kiadások, ha a felszerelés karbantartása vagy pótlása nagyobb összegű befektetést kíván. Ez jelentősebb mértékben, amint azt az alant csatolt táblázat is mutatja a vizsgált időszakban csak egyszer fordult elő, amikor is a tűzoltóság felszerelését egy kombinált öntöző-tűzoltófecskendő autóval modernizálták.

A tűzoltóság személyi kiadásai bizonyos emelkedést mutatnak. Az 1928-as előirányzat szerint 9 emberre 14.716 P esett, ami 1635 P-ös fejenkénti részesedést jelent, míg az 1934-es előirányzat 10 emberre 17.688 P-öt irányoz elő 1768 P-ös fejenkénti részesedéssel. Az emelkedés oka egyrészt a tűzoltó tiszti és tűzoltói illetményeinek az azóta történt előlépések szerint növekedett volta, illetve magának a létszámnak az emelkedése.

A fejezet bevételeit az elenyészően csekély és az utóbbi időkben egyáltalában nem szerepelt pinceszivattyú használati díjak, illetve a kéményseprési díjak teszik.

A tűzoltóság preventív szerepe a város vezetésére hivatottak (pártvezérek) egy részében, tekintettel arra, hogy a működés állandó eredményessége annak sajátos természete miatt nem minden esetben észlelhető olyan javaslatokat (?) termelt, illetve váltott ki, hogy mivel a hívatásos tűzoltók ugyanis csak a lábukat lógatják, számuk erős csökkentésre szorul. (!)

Az első csoport negyedik fejezete a katonaiügy mind bevételeit, mind pedig kiadásait tekintve olyan kis jelentőségű, hogy annak a vizsgálatát mellőztük. A jellemzés kedvéért megemlítjük, hogy mind kiadási, mind bevételi egyetlen rovata az átvonulási díjak. Az 1932-ik évi zárszámadás szerint csupán 7 P bevétellel és 86 P kiadással zárult. Mellőzése tehát indokolt.

A bevételek szempontjából nemcsak a csoportnak, hanem az egész költségvetésnek a legjelentősebb része az első csoport V. fejezete, az adókezelés. Bár a kiadások szempontjából sem jelentéktelen, hiszen az autonómia tisztviselőinek tekintélyes hányadát foglalkoztatja és így ennek következtében személyi szükségletei igen jelentősek.

A fejezet szükségleteit 5 cím: a városi adóhivatal, a javadalmi hivatal és a forgalmi adóhivatal foglalja magában. Ezek közül a forgalmi adóhivatal az 1934-es költségvetési előirányzatban már nem szerepel, mert az 1935-ik év folyamán a város forgalmiadókezelését a szentesi forgalmi adóhivatal vette át, részben az adóigazgatásunk centralizáló törekvései, részben pedig az autonómia aránylag kisebb jelentőségű érdeklődése miatt, amellyel a kérdést kezelte.

Az 1934-es előirányzat adatait kivéve természetesen a közölt táblázataink és grafikonaink magukban foglalják a forgalmi adóhivatal adatait is.

Az egyes címeken belül a kiadások személyi és dologi megkülönböztetés szerint oszlanak rovatokra.

Harmadik rovata csak a javadalmi hivatalnak van s ez a szeszadó visszatérítés.

A fejezet kiadásai túlnyomóan személyi kiadások. Amit mi sem igazol jobban, mint az a körülmény, hogy a dologi kiadásokkal szemben az összkiadásból való részesedésünk átlagosan 90 % körül mozog. Különlegesebb eltérés ettől csak 1929-ben volt, amikor is ingatlanátruházási illeték visszatérítése címén a városnak több mint 20.000 P-öt kellett kifizetni.

A közigazgatásnál látott személyi kiadásbeli csökkenés elég tekintélyes mértékben mutatkozik az adókezelésnél is. Bár ez nem kis mértékben a forgalmi adóhivatal megszűntének a számlájára írható. A csökkenés azonban annak a kiküszöbölésével is megáll. A többletcsökkenés is létszám kisebbedésében leli az okát, mert az adókezelés terhére dotált egyénekre eső fejtárgy igen minimális emelkedést mutat. Az 1928. évi előirányzat szerint ugyanis 52 ember fejenként 2212 P-be, összesen pedig 70.601 P-be került, szemben az 1934. évi előirányzat szerinti 22 emberre eső fejenkénti 2268 P, illetve 49.817 P összköltséggel. A forgalmi adóhivatal megszüntése pedig csak 7 embert jelent, holott költségvetésileg rendszerezett állások csökkenése 10 főt tett ki a két időpont között.

Ha már most az adókezelés gazdaságosságát és eredményességét vizsgáljuk és összehasonlítjuk az adókezelés költségeit az együttesen kezelt közadók valamint az önálló városi adók (fo-

gyasztási adók) kezelése (behajtása, adminisztrálása stb.) eredményeivel, akkor azt látjuk, hogy 1932-ben

az együttesen kezelt közadók folyó évi előírása:	643.574 P.
az önálló városi adók előirányzata	128.103 P.
a kettő együtt:	871.447 P volt.

Ehhez azonban hozzá kell vennünk az 1932-ben

már jelentkezett adóhátralékot	242.905 P-öt
és az így jelentkező összes előírás tesz ki.	1.124.480 P-öt

az együttesen kezelt közadókra befolyt	577.458 P.
az önálló városi adókra befolyt	97.794 P.
a kettő együtt:	675.252 P.

a fenti adók adminisztrálására eső zárszámadás

szerinti költség 1932-ben	60.420 P.

volt. Amiből viszont az következik, hogy 1932-ben a folyó évre előirányzott, illetve előírt együttesen kezelt közadó és önálló városi adó adminisztrálása, tehát a

pénztári kezelést nem számítva a 1000 P.	69.56 P.
a múlt évi hátralékkal együtt előírt összes adó tartozás	
1000 P-jére eső költség viszont	53.76 P.
a ténylegesen befolyt adók kezelése pedig	
ugyancsak 1000 pengőnkint	89.51 P.

költséggel járt. Ami 8.95 %-nak felel meg.

Ha pedig a javadalmi hivatalt és vele együtt az önálló városi adókat is kiküszöböljük és csak az együttesen kezelt közadók befizetési eredményeinek a városra eső költségeit vesszük, akkor azt látjuk, hogy az együttesen kezelt közadók adminisztrálása 39.663 P költséggel járt, ami 1000 P-re átszámítva 68.74 P költséget jelent és ez 6.87 %-nak felel meg.

Ami pedig annyit jelent, hogy az együttesen kezelt közadók-nak a költségei mindjárt a legelső állomáson aránylag igen nagyok. Természetesen az együttesen kezelt közadókban befoglaltatik a várost megillető pótdadó az 1932-es előirányzat szerint 188.045 P, továbbá az általános és az alkalmazottakat terhelő kereseti adó és a késedelmi kamatok, valamint a végrehajtási díjak is, amelyek a város jövedelmét teszik ki s így az általános adóigazgatás további működésében már költséget okozó tevékenység alapját nem képezik. A fejezet kiadásainak és bevételeinek az alakulását az alanti táblázat tünteti fel.

A fejezet bevételeinek az évenkénti alakulása is jelentékeny csökkenést mutat, ami a fentebbieknél már látott okokból kifolyólag egyáltalában nem meglepő. A fejezet bevételei egyébként a következő címekből és rovatokból állanak elő: 1. fogasztási adók

még pedig: borfogyasztási adó, husfogyasztási adó, szeszfogyasztási adó, sörfogyasztási adó, szeszitalforgalmi adó, 2. italmérési illeték, 3. ingatlan átruházási illeték, 4. az általános és az alkalmazottakat terhelő kereseti adó, az általános forgalmi adórészesedés, továbbá az adókezelés körüli bevételek: nevezetesen a késedelmi kamatok, végrehajtási díjak és a különböző birságok.

Ezek közül a legjelentékenyebb bevételi forrás a borfogyasztási adó, az általános és az alkalmazottakat terhelő kereseti adó, az italmérési és ingatlanátruházási illeték. Kisebb mértékben jelentékeny még a husfogyasztási adó, továbbá a késedelmi kamatok és a végrehajtási díjak címén befolyó jövedelem.

19. §. Közegészségügy.

A költségvetés második csoportja a közegészségügy, amely a szorosabban vett közegészségügyet és az állategészségügyet foglalja magában.

A csoport két fejezete közül a közegészségügy a preventivebb jellegű, mert az állategészségügy keretén belül egy, aránylag igazgatásibb jellegű szerv fenntartásáról is történik gondoskodás, ez a marhalevélfeldolgozás.

A csoport kiadásai jellegükre nézve túlnyomóan személyiek és csak a nagyobb összegű beruházások, mint a vásártér körülkerítése 1929-ben emelik a dologi kiadásokat a személyiek fölé.

Ez a beruházás volt az a csoport egyetlen nagyobb kiadási tétele a vizsgált időszak alatt, amit az is igazol, hogy a maximum-pontot ez az év képviseli jóval a többi évek adatain túlmenően.

A személyi kiadások vonala itt 1932-ig emelkedik és attól kezdve jelentős mértékben süllyed. De 1928-hoz viszonyítva még az 1934-es költségvetési előirányzat is emelkedést mutat. Ennek az okozója az, hogy a csoport terhére alkalmazott létszám emelkedést mutat és különösen az, hogy az emelkedés a II. alorvosi állás megszervezésével és betöltésével állott elő, vagyis olyan, amely magasabb fizetési osztályánál fogva erősen befolyásolta az alacsonyabb dotációval rendelkező egyéb létszám (városi szülész-nők) egyedeire eső fejtárgyat is. T. i. az 1928. évi előirányzatban a csoport keretén belül összesen 13 volt a létszám, amely 1434 P fejenkénti költséggel, összesen 18.643 P összköltséggel volt előirányozva. Ezzel szemben az 1934. évi előirányzat a csoportjának a keretein belül 14 emberről kell gondoskodni 1631 P fejtárgyval, vagyis 22.857 P-ben előirányzott összköltséggel.

A csoport két fejezete közül számbajöhető bevétellel csak az állategészségügy rendelkezik. Nevezetesen a marhalevélfeldolgozással kapcsolatos bevételek (ürlapok ára, kiállítása, továbbá az átírási és irányítási díjak). Kisebb jelentőségű bevétel még a ménlovak takarmányának a megtérítése, amit a város a fedeztetési állomáson lévő ménlovak tartása fejében kap.

A csoport bevételeinek és kiadásainak az alakulását a szokott módszer szerint az alanti táblázat tünteti fel.

A közegészségügyi szervek és intézmények feladata részben a prevenció (járvány elleni küzdelem-járványkórház) továbbá a szakértelem biztosítása a közegészségügy-rendőri esetekben (hatósági orvosi és állatorvosi biztosítások) részben pedig a közület arra rászoruló (szegény, illetve a közület által támogatott Anya és csecsemővédelemintézet keretein belül minden terhes és csecsemő) egyedek gyógykezelése, gyógyszereinek biztosítása, illetve szaktanácsal való ellátása.

Csongrád megyei városnak amint láttuk 1 ügyvezető orvosa és 2 városi orvosa van. A városi orvosi állások közül az egyik annak idejében kifejezetten tanyai, városi orvosi állásnak szerveztetett, de csak szerveztetett.

A város belterülete 2 egészségügyi kerületre oszlik (v. ö. IV. sz. kartogrammal), amelyek a két városi orvos körzetét jelentik részint az ellenőrzés, részint pedig a szegény betegek hovatartozandósága szempontjából.

Tekintettel arra, hogy a 2. városi orvosi állást kifejezetten tanyai állásnak szervezték, de az arra megválasztott orvos soha a tanyán nem lakott kint, a tanyai közegészségügy ellátására az u. n. „tanyai kiszállás”-okat rendszeresítették. Ezek abból álltak, hogy időnkint, a városi ügyvezető orvos közlése szerint hetenkint 2-szer, a tanyavilág két legsűrűbben lakott pontjára a városi orvosok egyike vagy másika kiszállt és ott részint az ottani gazdakör népházában, részint pedig egyéb helyiségben rendelő órát tartott. Ez az állapot 1930. és 1931. években állt fenn, de tekintettel a tanyai közönség részvétlenségére a tanyai kiszállások 1931. vége óta szünetelnek.

Ez idő óta az állam által fizetett trachoma orvos jár csak ki a három tanyai trachoma központra az időszakos szemvizsgálatok és gyógykezelések megejtése céljából rendszeresen. A trachoma orvost kiszállásával alkalmával egyéb betegek is felkeresik.

A tanyai kiszállások kérdésével kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy egyes tanyai lakosoktól nyert értesüléseink szerint az orvosok igaz ugyan, hogy kijártak, de nem pontosan, vagyis az úgy ahogy kihirdetett időpontot nem minden esetben tartották meg s így keletkezett azokkal szemben a tanyai lakosság részvétlensége, mert előfordult, hogy elment a rendelőóra idejében a tanyai egészségügyi állomásra, de ott orvost nem talált.

Leszögezni kívánjuk még azt is, hogy az ilyen kiszállásokra alapított tanyai egészségügyi ellátás sikerre csak az esetben vezethet, ha az, az összes rendelkezésre álló módozatokkal kihirdetést nyer, főleg pedig azzal, hogy a tanyai lakossággal a kiszállások helyét és idejét mintegy beidegeztetik, erre pedig két esztendő csak abban az esetben elegendő, ha a kiszállásokra kijelölt napok és órák mindegyikén ott van a kiszálló orvos a tanyai rendelőben és az állandó kiszállás következménye az orvosi rendelő rend-

II. Közegészségügy és állategészségügy. Szükséglet.

	Előirányzat			Jóváhagyás			Zárzámadás				
	összes	szem.	% dologi	összes	szem.	% dologi	összes	személyi	% dologi	%	
1926				35241,12	17702,96	50,5	15538,16	46,7			
1927				52470,—	15617,—	29,8	16853,—	32,3	11455,18	55,7	44,5
1928	53170,—	18645,—	35,1	53147,—	22880,—	43,0	30267,—	57,0	20051,—	45,2	54,8
1929	57212,—	26945,—	47,1	53147,—	22880,—	43,0	30267,—	57,0	14180,75	45,0	45,0
1930	42098,—	25687,—	61,0	39705,—	23567,—	59,4	16138,—	40,6	27412,82	68,4	54,9
1931	41635,—	26386,—	63,4	40525,—	20826,—	51,4	19700,—	48,6	15594,62	38,4	58,4
1932	46378,—	27415,—	59,1	42946,—	25962,—	60,5	16984,—	39,5	15909,22	36,7	57,5
1933	42265,—	25347,—	60,0	57894,—	22800,—	39,4	15094,—	25,9	24051,—	55,8	54,2
1934	52248,—	22837,—	43,7								

Fedezet.

	Előirányz. Jóváhagy. Zárzámad.		
	P f	P f	P f
1926			8267,58
1927		10604,16	11451,—
1928	9795,—	9695,—	9682,87
1929	12547,—	12767,—	15664,25
1930	10595,—	10595,—	13051,55
1931	9200,—	9550,—	11482,94
1932	15250,—	15250,—	11017,—
1933	11060,—	11060,—	
1934	5150,—		

szeres látogatása a tanyai lakosság részéről csak ez esetben fog elkövetkezni.

A városi és a tanyáról a városba bejövő szegény betegek gyógykezelésében a városi orvosok közreműködtek:

1930-ban	1931-ben	1932-ben	1933-ban
5063	6559	7289	7255

e s e t b e n

A szegény betegek gyógyszereire pedig a város:

1932-ben	1933-ban
6548.71	16577.88

pengőt fizetett ki. De 1934-től kezdve ezek fedezetére átalányt kap.

A tanyai közegészségügynek egyedüli kinn lakó szerve a három tanyai szülésző. Ezek működésével kapcsolatban a tanyai szülések főbb adatai a következők:

	1932-ben	1933-ban
tanyai szülések száma	226	221
tanyai bába vezetett le	84	96
vidéki bába vezetett le	55	51
városi szülésző vezetett le	68	66
bába nélkül folyt le	41	28

20. §. Közoktatás. Közművelődés. Vallás.

A költségvetés és zárszámadás harmadik csoportja a három fejezetbe különülő közoktatás, közművelődés és vallás csoportja. A fejezetek azonosak a csoport hármaskövésével.

A legtipikusabban az a csoport, amelynek saját csoportbevételei nincsenek vagy pedig a legminimálisabbak.

Ezenfelül tipikusan nem személyi kiadásokból áll az egész csoport. Ennek az oka ugyanis az, hogy a város területén működő iskolák az egyetlen gróf Károlyi Sándor r. kath. zárdaiskola kivételével államiak s így a városot más tanügyi személyi kiadás nem terheli mint a törzskönyvvezető díjazása és a fenti zárdaiskola tanerői helyi javadalma (a XI. f. o. 3. fok. 10 %-a 4 tanerő után). Igaz ugyan, hogy a költségvetés helyesebben a költségvetés mellékleteinek a terminológiája miatt személyi kiadásnak kellett vennünk a róm. kath. egyház „segélyezésére” fordított összeget is. A költségvetésnek ez a beállítása teljesen téves. Téves egyrészt azért, mert a róm. kath. egyháznak ez az összeg nem segély címen jár, amelyet tehát a város kénye-kedve szerint emelhet, csökkenthet vagy éppen beszüntethet, hanem amint ezt a szervezet problémájával kapcsolatosan említettük ezt a város párbérváltás és többkisebb egyéb egyházi javadalom váltásaként fizeti, amelyre az annak idejében megalkotott szerződés kötelezi. Ebből következőleg bár a párbér váltás is, tekintettel eredetére a párbérré, személyek javadalmának a kiegészítésére szolgál, a költségvetés szempontjából vitatható annak személyi jellege. Annak, akinek a község területén személyi jellegű kiadásaként akár egy fillért is kiutal, illetve

kifizet a közülettel szemben bizonyos kötelességei vannak, az a közület alá tartozik, a fölött a közület rendelkezési joggal bír. Már pedig azok felett, akik a párbérváltságot felveszik, a közület semmiféle szolgálati viszonyból kifolyó hatósági jogkört nem gyakorol, azok a közülettel szemben csak arra vannak kötelezve, amire minden polgára a közületnek kötelezve van, olyan kötelezettségeik pedig, amelyből a közülettel szemben való alkalmaztatási viszonyukra lehetne következtetni, nincsenek. Ennek következtében elvileg a róm. kath. egyháznak járó párbérváltság személyi kiadásnak nem vehető. Táblázatainkban ugyan, tekintettel a forrásaink fentebb már idézett terminológiájára és gyakorlatára s ezenfelül az egységes szemléletnek a kedvéért, mi is a személyi kiadások között tüntetjük fel, ismételten leszögezvén a fenti okfejtésünk megállapításait.

A csoport egyes fejezeteinek a kiadásai a következő címekből és rovatokból állanak:

I. Tanügy. A kisdedővodák hozzájárulásai és dologi kiadásai. Az elemi iskolák dologi kiadásai, valamint a tankötelesek törzskönyvvezetőjének a díjazása. A polgári fiu és leányiskola hozzájárulásai, a reálgimnázium hozzájárulása és dologi kiadásai, az iparostanonciskola hozzájárulása és az iskolán kívüli népművelés költségei.

II. Közművelődés. Az egyesületek és kulturintézmények segélyezése. A Testnevelési Alap dotálása és a kulturális egyesületek szövetségének a támogatása.

III. Vallásügy. A piroskavárosi (Gróf Károlyi Sándor rk.) zárdaiskola tanerői helyi javadalma és az iskola dologi kiadásai. Továbbá a hitfelekezetek segélyezése.¹

Az elmúlt időszak alatt a csoport kiadásai különlegesebb ingadozást csak akkor mutattak, amikor az iskolák tatarozása nagyobb összegeket igényelt, így a kiemelkedő pontokat képező 1928/1929. években. Az 1929. évi előirányzat maximum a tervezett polgári fiuiskola új építkezési céljaira beállított összeg, amely azonban, hasonlóan az 1929.-ik évi nagy beruházási programnak a többi tételéhez, megvalósulást nem nyert.

A csoport kiadásainak a legnagyobb része attól az adottságtól függ, hogy az iskolák dologi szükségleteiben mennyire jelentkezik pótlás, illetve az épületek karbantartásával járó nagyobb tatarozás. A csökkenést részben az ezek természetszerű csökkenése, részben pedig a közművelődés kiadásainak a lehető csökkentése, kivéve természetszerűleg az itt a legsúlyosabb tételt jelentő testnevelési alap céljaira szolgáló összeget.

A csoportnak csak egyetlen bevétele van, a tanügyi fejezetben elszámolt iparostanonciskolai fűtőanyag megtérítés, amely címen állandóan 80 P van beállítva és zárszámadásilag is elszámolva. A csoportnak más bevétele nincs.

¹ Érdekes és jellemző az a szinte következetes elírás, amellyel a költségvetés állandóan „egyháznak” veszi az izraelita hitközséget.

III. Közköztartás, közművelődés, vallás.

Szükséglet.

	Előirányzat			Jóváhagyás			Zárzámadás						
	összes	szem.	% dologi	összes	szem.	% dologi	összes	személyi	% dologi	%			
1926													
1927	82807.—	10297.—	12,4	56400,64	10805,76	19,2	45594,88	80,8	60429,87	8824,97	14,6	51604,90	85,4
1928	242265.—	9969.—	4,0	85795.—	9577.—	11,4	74218.—	88,6	55505.—	8606.—	16,1	44897.—	85,9
1929	80384.—	10029.—	12,5	105765.—	9669.—	9,5	94094.—	90,7	80518,41	9520,25	11,6	71198,16	88,4
1930	78049.—	10117.—	15,0	72195.—	10029.—	15,9	62164.—	86,1	94951,52	8960.—	9,4	85971,52	90,6
1931	65307.—	12615.—	19,5	68809.—	10857.—	15,8	57952.—	84,2	68079,17	9002.—	15,2	59077,17	86,8
1932	58508.—	8920.—	15,2	62517.—	8741.—	15,6	52576.—	84,4	54625,58	8698,96	15,9	45924,62	84,1
1933	52956.—	8455.—	16,1	55550.—	8504.—	15,7	46926.—	84,5	55392.—	8515.—	15,4	46877.—	84,6
1934													

Fedezet.

Előirányz. Jóváhagy. Zárzámad.

	P	f	P	f	P	f
1926						
1927					96.—	
1928	80.—		80.—		80.—	
1929	80.—		80.—		80.—	
1930	80.—		80.—		80.—	
1931	80.—		80.—		80.—	
1932	80.—		80.—		80.—	
1933	80.—		80.—		80.—	
1934	80.—		80.—		80.—	

A csoport kiadásainak és bevételeinek az alakulását a fentebb mellékelt táblázat tünteti fel.

A közoktatásüggyel kapcsolatosan az állandó jellegű kiadások legfontosabbika a tanterem és egyéb helyiségek fűtése.

Ennek keretében a város a következő helyiségek fűtéséről gondoskodik:

Óvodáknál 6 tanterem költsége	459 P,
Állami el. iskola és kisegítő iskoláknál 65 tanterem összköltség	4975 P,
Piroska városi zárdánál 6 tanterem és 6 egyéb helyiség, összköltség	950 P,
Reálgimnáziumnál 12 tanterem összköltség	920 P,
Összesen 83 tanterem és 6 egyéb helyiség fűtésének összköltsége	7.304 P.

Megjegyzendő, hogy a két polgári iskola hozzájárulásából 300-300 P fűtés, világítás, takarítás és tatarozásra van felvéve.

A fiu polgári iskolánál fűtendő 5 tanterem és 4 egyéb helyiség, a leány polgári iskolánál 4 tanterem és 4 egyéb helyiség.

21. §. Szegényügy és népjólét.

A költségvetés negyedik csoportja, amint említettük a szegényügy és népjólét, amely egyetlen fejezetből a szegényügyből áll.

A csoport illetve a fejezet a világgazdasági válság és az általános elszegényedés folytán a kiadások terén kénytelen-kelletlen emelkedő tendenciát mutat, az egyre fokozódó szükségletek kielégítése következtében. Mi sem igazolja ezt jobban, mint a táblázataunkból is kitűnő az a körülmény, hogy 1926-ban még a zárszámadás szerint 10.829 P-öt fordított a város csupán a szegényügyre, addig az 1932-es zárszámadási eredmény már 35.318 P. Az 1933-as és 1934-es előirányzat pedig már jóval meghaladja a negyvenezer pengőt is.

A csoport, illetve a fejezet kiadásai a következő címekre és rovatokra történnek: Szegények segélyezése: még pedig mind az állandó ellátás, mind pedig az egyszeri segélyek, a szegényház dologi kiadásai, továbbá a szegények koporsóira, nyomorenyhítésre és szükségmunkákra fordított összegek és a szegények gyógyszerköltségei. Az anya és csecsemővédő intézetnek adott hozzájárulás, a napközi otthon fenntartása és a különböző szociális egyesületek tagdíjai.

Ezek közül legjelentősebb tételek a szegényház dologi kiadásai (szegényház tagjainak élelmezési költségei stb.) a szegények gyógyszerköltségei és az inségmunkákra fordított összegek. Kisebb jelentőségű, de még komolyabb összeg az állandó ellátásban részesülő szegények támogatása és az anya- és csecsemővédő intézet hozzájárulása.

A fejezet (csoport) személyi kiadásaiként a költségvetés az állandó ellátásban részesült szegények támogatására fordított összegeket tünteti fel. Ezek u. i. kegydíjszerűen és állandóan több

éven át részesülnek az ellátásban. Bár a kiadás személyi jellege vitatható, a fentebb már említett indokok alapján, a táblázatainkban mi is személyieknek tüntettük fel. A fejezetnek különben ez a része az, amely aránylag kisebb ingadozást mutat, lévén az állandóan segélyezettek száma és a reájuk fordított összeg aránylag kisebb változásoknak kitéve.

A fejezet (csoport) bevételei a kihágási büntetés pénzekből, a helyhatósági engedély díjakból, az 1934 évre először beállított szegényjogon rendelt gyógyszerek megtérítési átalányából és egyéb vegyes tételekből származnak.

A szegényjogon rendelt gyógyszerek megtérítési átalányának a kivételével jelentéktelenebbek.

Az állandó ellátás címén 1932-ben 29 rászorultat részesített fejenként évi 24 P-től 326 P 40 fillérig terjedő összegekkel segélyben a város. Átlagosan egy-egy főre 102 P jutott.

A csoport (fejezet) kiadásainak és bevételeinek a változásait az alanti táblázat tünteti fel.

A csoport egyik leglényegesebb kiadását a szegényház fenntartása teszi. Éppen ezért talán a legszigorubb ellenőrzés a menházi ápoltak felvételénél folyik. Ennek menete a következő:

A rászorultaknak teljes vagyontalanságát és keresetképtelenségét kell igazolni még pedig mind a maga, mind pedig az ellátásra kötelees hozzátartozói részéről. A felvételt kérő rászorultak a közgyámnál kell jelentkeznie vagyontalansági és orvosi bizonyítvánnyal. A közgyám kiszáll a kérvényező lakására és személyes tapasztalatai alapján teszi meg véleményes jelentését a polgármesternek, aki a felvételtől a bizonyítványok és a közgyám jelentése alapján végérvényesen dönt. A menházba való utalást a szükséghez képest 24 óra alatt is elintézik. Az ápoltak egy része a szegényházban egy részük pedig, akinek már ott nem jut hely magánházaknál nyer elhelyezést. Számuk napról-napra változó az erre vonatkozó vizsgálat időpontjában 60 volt.

A város egyébként átlagosan 50 személyt vesz előirányzatba, akiknek napi ételmezésre fejenként 70 fillért irányoz elő.

A csoport másik lényeges kiadása a szegény betegek gyógyszerjeinek fedezése. Erre a város

1932-ben	1933-ban
6548.71	16577.88

P-t adott ki. Meg kell azonban jegyezni, hogy 1934-től kezdve a szegényjogon rendelt gyógyszerek megtérítése átalánya címén több mint 7000 P-öt irányoz elő, mint bevételt.

A nyomorenyhítést részint a főleg társadalmi alapokra helyezett ingyenkonyha, részint pedig az említett városi rendkívüli segélyek (évi 500 P összegben) továbbá a város által lebonyolított szükségmunkák képezik.

Az ingyenkonyhán az elmúlt szezon folyamán összesen 26.619 adag ebédet osztottak ki. Megjegyzendő, hogy az ingyenkonyha

IV Szegényügy, népjólét.

Szükséglet.

	Előirányzat		Jóváhagyás		Zárzámadás			
	összes	szem. % dologi %	összes	személyi % dologi %	összes	személyi % dologi %		
1926					10829,38	2706,52	8122,86	75,0
1927			14960,—	5560,— 22,5	11600,— 77,5	17891,—	5241,— 10,1	14650,— 81,9
1928	20420,—	5560,— 18,5	20420,—	5560,— 16,5	17060,— 83,5	22865,94	5182,82	15,9
1929	60415,—	5197,— 5,5	28415,—	5197,— 11,5	23218,— 88,7	28990,57	5098,68	10,7
1930	28552,—	5124,— 11,0	28552,—	5124,— 11,0	23408,— 89,0	25169,26	5208,16	12,7
1931	34174,—	5160,— 9,2	55931,—	5160,— 9,5	50791,— 90,7	57861,05	5572,40	9,4
1932	54962,—	5760,— 10,8	45702,—	5760,— 8,6	59942,— 91,4	55518,—	5577,—	9,6
1933	44105,—	4572,— 9,9	45105,—	5572,— 6,8	59551,— 95,2			
1934	45561,—	5789,— 8,7						

Fedezet.

Előirányz. Jóváhagy. Zárzámad.

	P	f	P	f	P	f
1926					2051,85	
1927			1680,—		5718,—	
1928	2580,—		2380,—		5751,87	
1929	5100,—		5100,—		5626,08	
1930	5900,—		5900,—		1780,50	
1931	5900,—		5900,—		1945,29	
1932	2800,—		1800,—		1140,—	
1933	1050,—		1050,—			
1934					8154,—	

adminisztrációját, sőt a gyűjtés munkájának is oroszlánrészét az Anya- és csecsemővédőintézet védőnői intézik, akik a város leg-szociálisabb intézményének a szervei.

A szükségmunkások alkalmazásának a rendje a következő: A jelentkezőknek felveszik a pontos személyi adatait. A rászorultságot a kézbesítők állapítják meg a jelentkező lakásán talált élel-míster készlet alapján.¹

Ha a fenti alapon a rászorultság megállapítást nyert, akkor kartotékon nyilvántartják a munkanélkülieket. Az inségmunkások a rászorultsághoz képest egyfolytában 1—2 hetet dolgoznak.

Az utóbbi idők nyilvántartott és foglalkoztatott inséges család-főinek és családtagjainak számát az alanti adatok tüntetik fel.

1931/32-évben	1374	családfő	4202	családtaggal
1932/33-évben	1717	családfő	5740	családtaggal
1933/34-évben	1607	családfő	5147	családtaggal.

Az inségmunkákkal kapcsolatban megjegyzendő, hogy a vizsgálatunk befejezése után felépített új városházát az állam által engedélyezett inségmunkák keretében építették fel, tekintettel a magasépítés természetére a nyár folyamán.

Aránylag igen rendszertelenül foglalkoztat a város szellemi inségmunkásokat is, akiknek egy pengő napídíjat fizet. 1933/34 évek folyamán 10—15 szellemi szükségmunkás volt. A szellemi szükségmunkások rászorultságát nem állapítják meg, illetve erre kialakult rendszer nincs.

Igen eredményes kiadás a város részéről az Anya- és csecsemővédő Intézet fenntartásához fizetett hozzájárulás. (1934-es előirányzat szerint 3770.)

Az intézet védőnői meglátogattak:

1929-ben	1930-ban	1931-ben	1932-ben	1933-ban
9347	9313	10134	9077	8968
v	é	d	e	n
			c	e
				t

Az intézet révén orvosi tanácsadásban részesült:

1929-ben	1930-ban	1931-ben	1932-ben	1933-ban
4739	4322	2943	3287	2485
v	é	d	e	n
				c

Az intézet tejkonyhájáról:

1929-ben	1930-ban	1931-ben	1932-ben	1933-ban
7260	1537	1139	9511	6028

adag tejet osztottak ki.

¹ Pár évvel ezelőtt a rászorulás mérvének megállapításában igen nagy szerepet juttattak exponált politikai pártok helyi titkárainak, akik természet-szerűleg elvtársaikat részesítették előnyben. Állítólag olyanokat is javasoltak és javaslatukra alkalmaztak, akik egész szezonnra el voltak látva gabona-félékkel.

Az intézet a rendelkezésre álló anyagi erőhöz képest igen jelentékeny mértékben vette ki a részét a tanyai anya és csecsemővédelemből is. Már a fentebb tárgyalt években is több ízben vettek részt a védőnők a tanyai kiszállásokon, már amikor a várostól erre a célra kocsit (előfogatot) kaptak, mert gyakran megtörtént, hogy „kell a végrehajtónak” jellegre az egykétől még annyira-amenyire megkímélt tanyavilág csecsemőit rendszeresen és állandóan meglátogatni óhajtó védőnők számára nem akadt kocsit. Ebből folyólag ez időben az intézet tanyai kiszállásai is rendszertelenek voltak.

1933 októberétől kezdve azonban a tanyai kiszállások az intézet részéről rendszeressé válik és ez időtől kezdve 1934. októberéig vagyis az első évben kint a tanyán látogatták meg 1281 védencet és ugyancsak kint a tanyán részesítettek orvosi tanácsadásban 155 védencet.

22. §. Közélelmezés.

A költségvetés ötödik csoportja a három fejezetből álló közlelmezés. Három fejezete a következő: Közvágóhíd, Hatósági Husszék, Piacterek.

A csoport, bár kisebb jelentőségű, inkább bevételi jelleggel bír, vagyis bevételei aránylagosan magasabbak mint a kiadásai. Kiadásait tekintve, azok tulnyomóan személyiek, kivételt képez az az eset, amikor az egyes intézmények karbantartása nagyobb tatarozást, esetleg külön beruházást is igényel.

A csoport kiadásai fejezetenként a következő címekre és rovatokra történnek.

A Közvágóhídnál: személyi járandóságok (husvizsgáló és vágóhídi felügyelő tiszteletdíja) dologi kiadások. Husszemle jutalmak.

A hatósági husszéknek az utóbbi évek folyamán kiadási tétele nem volt.

A piacról: személyi járandóságok (helypénzszedők javadalmazása) és dologi kiadások.

A kiadások közül a legjelentősebbek voltak az utóbbi években a piaci helypénzszedők járandósága és a vágóhíd dologi kiadásai.

A kiadások a fokozatos csökkentések következtében a csoporton belül is jelentősen kisebbedtek. Különösen vonatkozik ez a személyi kiadásokra, de a beruházások elmaradása révén a dologiak is megérik a csökkentésre irányuló tendenciát.

A személyi kiadások csökkentése, részben a létszám csökkenés, részben pedig ezenfelül a járandóságok csökkentése következtében állott elő. 1928-ban ugyanis a csoport terhére 12 egyén kapott javadalmazást fejenként 449 P, összesen 5386 P költséggel. Az 1934-es előirányzat szerint pedig 11 egyén fejenkénti 390 P költséggel összesen csak 4294 P-öt kap.

V. Közélelmezés.

Szükséglet.

	Előirányzat			Jóváhagyás			Zárzámadás				
	összes	szem.	% dologi	összes	szem	% dologi	összes	személyi	% dologi		
1926							7652,59	6070,40	79,5	1562,19	20,5
1927				14584,80	6022,40	41,5	8562,40	5586,—	58,4	8656,—	61,6
1928	14552,—	5586,—	37,5	14552,—	6386,—	44,5	7966,—	5406,—	59,5	8289,62	60,5
1929	12758,—	6690,—	52,5	12158,—	6690,—	55,0	5448,—	8171,86	61,6	5102,46	58,4
1930	12656,—	5776,—	45,7	11656,—	5776,—	49,6	5860,—	5917,50	54,9	4667,57	44,1
1931	10769,—	5776,—	53,6	8769,—	4776,—	54,5	3995,—	5606,42	64,8	3044,35	35,2
1932	9255,—	5272,—	51,9	8506,—	5045,—	59,5	3461,—	4522,—	61,5	2706,—	58,5
1933	8494,—	5055,—	59,5	7694,—	4294,—	51,8	3400,—				
1934	7586,—	4294,—	56,6								

Fedezet.

Előirányz. Jóváhagy. Zárzámad.

	P	f	P	f	P	f
1926					59199,18	
1927			58440,—		57899,—	
1928	40560,—		40560,—		57053,48	
1929	40240,—		41440,—		57251,71	
1930	57278,—		57278,—		58273,14	
1931	57278,—		57278,—		50281,45	
1932	53278,—		55478,—		26477,—	
1933	29880,—		29880,—			
1934	29880,—					

A csoport bevételei fejezetenként a következő címekből és rovatokból erednek:

A közbiztonságért: vágóhíd díjak, hússzemle díjak, társadalombiztosítási díj megtérítések.

A hatósági hússzék használati díjai.

A piacnál pedig: a helypénz és területi engedély díjak, továbbá a társadalombiztosítási díj megtérítések.

A bevételek közül a legjelentősebb a helypénz és a területi engedély díjak jövedelme. Kisebb jelentőségű még a vágóhíd díjak jövedelme és a hússzemle díjakból elért bevétel.

A bevételek tipikusan a fogyasztást közvetve terhelő díjakból alakulnak s ennél fogva bár tárgyuk primér életszükségletet kielégítő élelmezés köréből ered elsősorban, a válság következtében megcsökkent fogyasztásra visszavezethetőleg szintén erősen csökkentek.

A kiadások és bevételek alakulását az alanti táblázat tünteti fel.

A csoport legjelentősebb intézménye a közbiztonságért. Ennek a forgalma az utolsó években a következő volt:

	szarvasmarha	sertés	juh-kecske
1931-ben	420	1620	1567
1932-ben	552	1026	1215
1933-ban	536	1127	1105

Piacter céljára 34.626 □ m. terület szolgál, amiből kikövezett 16.140 □ m.

23. §. Városépítés. Utcák, járdák, terek gondozása.

A költségvetés és zárszámadás hatodik csoportja a városépítés. Ez négy fejezetre oszlik: Városszabályozás; sétányok és faültetvények; utcák, műtárgyak és gyalogjárók; közvilágítás. Ezek közül azonban a városszabályozás az utóbbi években komolyabb tartalommal egyáltalában nem bírt.

A csoport kiadásaiban és bevételeiben is, erősen fluktuáló, inkább beruházási csoport, amelynek nagy forgalma csak a beruházások esetében van. Ez pedig csak akkor következik be, amikor valamilyen formában pénz áll a rendelkezésre, vagy pedig, mint 1929-ben a beruházásokra hitelt vesznek igénybe. A hitelt azután részben az utburkolási, részben az aszfaltjárda építési költség megtérítéseként a csoport legalább részben visszaszedi, viszont a költségvetés nyolcadik csoportja: a hitelügy egyidőre kiadási tétellel bőven rendelkezik.

A csoport kiadásai a beruházásoktól is eltekintve, tekintettel arra, hogy azért elég jelentős állagfennntartásról van szó, tulnyomó részben dologiak.

A csoport kiadásai fejezetenként a következő címek és rovatok között oszlanak meg:

A sétányok és faültetvényeknél a személyi járandóságok (a parkőrök díjai), továbbá a karbantartás dologi kiadásai.

Az utcák stb. karbantartásánál a személyi járandóságok (kövezetvámszedők fizetése és az ugyane címen kifizetett jutalékok), továbbá a karbantartás dologi kiadásai.

A közvilágításnál az utcai villamoslámpák égői után fizetendő évi átalány.

Az összes kiadások közül a legjelentősebbek az utcák stb. karbantartására kifizetett dologi kiadások. Jelentős tétel volt még a villamosvilágításra beállított átalány összeg is, de ezt az 1934-ik évre már nem vették be tekintettel arra, hogy a város új villanyszerződés megkötése előtt állt és ebben a város külön megterhelése nélkül akarják megoldani az utcai közvilágítás kérdését.

A személyi kiadások terén némi állandóság mutatkozik. Ez abban leli a magyarázatát, hogy a személyi kiadások között feltüntetett két jutalék (M. F. T. R. és M. Á. V.) leszámításával 1928-ban kevesebb volt a csoport terhére alkalmazottak létszáma, de azoknak az átlagos javadalma magasabb volt, míg 1928-ban a létszám emelkedett ugyan, de a fejátlag csökkent. Nevezetesen 1928-ban a fenti két jutalék leszámításával az akkor alkalmazott 5 ember egyenkint 474 P-be került, vagyis összesen 2371 P-be a M. F. T. R. és a M. Á. V. jutalékával (750 P) együtt összesen 3121 P-be. 1934-es előirányzat szerint pedig az ekkor előirányzott létszám 7 ember egyenkint csak 412 P költséget jelent, vagyis összesen 2885 P-t a M. F. T. R. és a M. Á. V. jutalékával (400) P együtt összesen 3285 P-t.

A csoport bevételei fejezetenként a következő címekből és rovatokból erednek:

A sétányok és faültetvényeknél a városi népkert használati díjai és a társadalombiztosítási díj megtérítésekből eredő egészen jelentéktelen jövedelmek.

Az utcák stb. karbantartásánál a kövezetvámdíjak és szintén a társadalombiztosítási díj megtérítések, továbbá az utcaburkolási és az aszfaltjárda építési költségek megtérítésére befizetett összegek.

Ezek közül a legjelentősebbek a kövezetvámdíjak és az aszfaltjárdaépítési költség megtérítése. Az elmúlt években jelentős volt még az utcaburkolási költség megtérítés is.

A kiadások és bevételek alakulását az alanti táblázat tünteti fel.

A csoport foglalja magában ugyyszólván mindama lehetőségeket, amelyek a külső városkép, a városiasodás kialakítására, előérésére alkalmasak. A legengedhetlenebb követelménye a városiasodás, a városi külső fogalmának kétségtelenül a rendezett utcák és terek és a közművek minimális jelenléte. A közművek részéről a minimum az egészséges ivóvíz ellátás és a villanyvilágítás biztosítása. Az ivóvízellátás problémáját előbb már érintettük az ártezi kuttársaságok kapcsán és így itt arra nem kívánunk részlete-

VI. Városépítés stb.

Szükséglet.

	Előirányzat		Jóváhagyás		Zársmadás				
	összes	% dologi	összes	% szem.	összes	% személyi	dologi	%	
1926					22640.11	5241.95	14.5	19598.16	85.7
1927	105321.—	5121.—	49555.60	2775.60	5.6	46780.—	94.4	5486.—	85.2
1928	779465.—	5485.—	55321.—	5121.—	5.9	50200.—	94.1	107885.91	96.6
1929	70707.—	5715.—	79465.—	5485.—	4.4	75980.—	95.6	612552.27	99.4
1930	71359.—	4142.—	69200.—	5715.—	5.4	65487.—	94.6	5471.07	91.5
1931	57052.—	5992.—	70989.—	4142.—	5.8	66847.—	94.2	5564.70	91.1
1932	42154.—	4459.—	57500.—	5840.—	10.4	55660.—	89.6	3222.—	25.5
1933	28920.—	5285.—	57980.—	5285.—	8.6	54695.—	91.4	15685.—	76.5
1934									

Fedezet.

	Előirányz.		Jóváhagy.		Zárszám.	
	P	f	P	f	P	f
1926					25671.01	
1927			22248.—		29595.—	
1928	22248.—		22248.—		55124.90	
1929	152275.—		57548.—		75071.81	
1930	97840.—		116972.—		70068.71	
1931	80768.—		82018.—		74985.91	
1932	66695.—		65299.—		45541.—	
1933	57518.—		57518.—			
1934	41485.—					

sebben kitérni. A közvilágítást illetően meg kell jegyeznünk, mielőtt a technikai városkép jellemzéséhez hozzáfognánk, hogy Csongrád 25 esztendő óta Szentés városi villamosművétől kap áramot. A vizsgálat befejezése után azonban Csongrád a szerződést, mivel az időközben lejárt felmondta és az új szerződést egy olyan vállalkozóval kötötte meg, aki Csongrád területén állította fel az áramszolgáltatást biztosító centrálét.

A külső városkép jellemzését illetően már említettük, hogy a nagy területre kiterjedő, falusias település úgyszólván megoldhatatlan feladatok elé állítja a közigazgatást a városias külső kialakításra irányuló törekvései kapcsán.

A belterület kiterjedése a városi hatóság becslése szerint 780 kat. hold, ami több mint 4 és fél négyzetkilóméternek felel meg. Ennek az aránylag nagy területnek a városrendezés szempontjából vett lehetetlen helyzetét növeli annak minden reális városrendezési terv létrehozását kizáró alakja, amit igen élénken szemléltet egy pillantás a csatolt térképeink bármelyikére. Ennek a következménye az, hogy a város belterülete, amint már említettük mintegy 5 km. legnagyobb hosszúságban és mintegy 2.5 km. legnagyobb szélességben terül el a baja-erdőhegyi út és a Tisza között illetve azok vonalában.

Mi sem bizonyítja a városrendezési feladatok körül tornyosuló nehézségeket, mint pl. a legelemibb feladatok egyike: az utca illetve a gyalogjáró rendezés alá táruuló adott helyzet.

A belterületi utcák hossza 49.056 m., amiből kiépített (legalább egy részén kőburkolattal ellátott) 12.215 m. tehát kereken egy negyed része. Ez az arány — tekintve az alföldi viszonyokat — aránylag kedvező. De rögtön elénk tárul a való helyzet, ha figyelembe vesszük, hogy az u. n. kiépített utcák hosszába beletartozik a fentebb már említett Baja-erdőhegyi tranzverzális állami útnak a város belterületén keresztülfutó szakasza, továbbá az állami uttól a vasutállomáshoz vezető hozzájáró ut is.

A gyalogjárók hossza viszont 98.112 m. amiből téglával burkolt 58.941 m., aszfalttal burkolt 14.296 m. (ebből 11.516 m. a világháború után, a fentebb említett nagy beruházási program kapcsán épített ki) és burkolatlan 24.875 m. vagyis kereken a kétszerese az aszfalttal burkolt gyalogjárók hosszának.

Ami pedig a csatornázást illeti az állapotok még szomorubak. A csatornák elsősorban csak az esővíz levezetésére szolgálnak, a szennyvíz eltüntetése ugyanis házi emésztőgödörökkel történik. Az állandóan gondozott csatornák hossza ugyan a mérnöki hivatal közlése szerint 6250 m., de ebből fedett csupán 560 m. Ez a Szentháromság-térnek az Iskola-utca sarkától a Csemegi Károly-utca sarkáig terjedő szakaszán terül el legnagyobb részében és így a legvárosiasabb részt legalább megkiméli a nyitott csatornák látványától. A csatornák többi része nyitott csatorna.

A város közvilágítását csupán 200 láng biztosítja, ami csak nagyon gyér és a belterületnek mintegy a felét ellátó világítást eredményez.

Megjegyzendő, hogy a közvilágítást a szentesi villamosmű a szerződés értelmében eredetileg díjtalanul volt köteles biztosítani. A szerződésnek a Csongrádra nézve kedvező része valahogy kikerült a figyelmet, mert 1927 óta, amióta a költségvetés áll a rendelkezésünkre, mintegy évi 8000 P irányoztatott elő a közvilágítás átalányösszegére. A város most visszamenőleg követeli a szentesi villamosmútól ezeket az összegeket, a város számára kilátásba helyezett, de szintén elmaradt haszonrészesedéssel együtt.

A belterületen lévő terek területe a vásártérrel és az u. n. népkerttel együtt 171.018 □ m.

24. §. Vagyonigazgatás és hitelügy.

A költségvetés hetedik csoportja a három fejezetből álló vagyonigazgatás. Ezek a következők: Ingatlan és ingó vagyon: jogok és javadalmak; különféle intézmények.

A csoport alapjában véve bevételi jellegű. A kiadások csak abban az esetben emelkednek túl a megszokott arányon és átlagon, ha az átlaghoz tartozó egységek karbantartása vagy létesítése beruházásszerű befektetéseket igényel. Ezenfelül tekintettel arra, hogy a vagyonigazgatás igazgatási teendőit az általános igazgatás keretében dotált tisztviselők végzik (polgármester, gazdasági hivatal, mérnök, számvéviség stb.) a kiadások legnagyobb részben dologi jellegűek és csak egészen kis jelentőségű jutalékok, illetve javadatmazások mennek a személyi kiadásokra.

A csoport kiadásai egyébként fejezetenként a következő címekre és rovatokra történnek:

Az ingatlan és ingó vagyonnál: a bérházak karbantartására alkalmazott kőműves fizetése és a karbantartás dologi költségei. A városi kertészet fenntartásával járó személyi és dologi kiadások. A győrfői füvezszőtelep fenntartásának a költségei. A bérbeadott ingatlanokkal kapcsolatos dologi kiadások és a városi föld és homokbányaőr jutalékai.

A jogok és javadalmaknál a hirdető díjazása.

A különféle intézményeknél a hordójelzés személyi (a hordójelző jutaléka) és dologi kiadásai. Továbbá a mázsaház személyi és dologi kiadásai, az előfogat vállalkozó díja, a toronyóra és a közutak karbantartására fordított összegek, és végül a tégla-égető kiadásai.

A csoport kiadásai közül a legjelentősebb az előfogat-vállalkozó díja, jelentős még a bérházak és a bérbeadott ingatlanok dologi kiadásai is. Ez utóbbiak a bérházak tatarozásából és közterheiből, illetve a bérbeadott ingatlanok közterheiből áll elő. A csoport személyi kiadásai közül a legjelentősebb a városi kertészet személyi kiadása. A személyi kiadások, eltekintve az előfogatozás házikézelésben tartásának az idejétől is, erősen csökkentek, aminek az oka a fizetési osztályba sorozott kertészi állásnak megszűntetése és helyette fizetési osztályon kívül dotált kertész-segéd (al-

sőbb foku kertészeti iskolát végzett egyén) beállítása természetesen jóval kevesebb fizetéssel.

Talán egyetlen csoportnak a bevételei sem érezték meg olyan mértékben a gazdasági válság súlyát, mint éppen a most tárgyalt csoportunké. Ennek az oka kézenfekvő. A csoport részben az ingatlanok, részben pedig a nem önálló vagyonekezelésű üzemek bevételeit foglalja össze s mindezek pedig a legjobban érezték meg a mezőgazdasági válságot, ami a csoport szempontjából konkrétan a földberek zuhanásában jelentkezett.

A csoport bevételei egyébként fejezetenként a következő címekből és rovatokból erednek.

Az ingatlan és ingó vagyonnál: A bérházak, pincék és bérbeadott ingatlanok hasznóbéreiből, a kertészet, továbbá a város tulajdonában lévő értékpapírok jövedelméből, a vegyes bevételekből, az üzemek jövedelméből és a város tiszaujfalusi ingatlanából az O. F. B. céljára igénybevett területek vételárának az esedékes kamatából.

A jogok és javadalmaknál a vadászati, halászati és hirdetési jog bérbeadásából befolyó jövedelmek.

A különféle intézményeknél: a hordójelzési, továbbá a mázsadíjakból, valamint az itt esedékes társadalombiztosítási díj megtérítésekéből, az előfogat-használati díjakból, és a városi tégláégető jövedelméből.

A bevételek közül természetesen a legjelentősebbek a bérbeadott ingatlanok bérösszegei. Kisebb jelentőségűek a jogok bérbeadásából befolyó összegek és az üzemek hozama. Eléggé jelentős még a mázsaház és a tégláégetőből eredő jövedelem is.

A csoport bevételeinek a csökkenésére jellemző körülmény az, hogy míg pl. 1927-ben a bérbeadott ingatlanokból csupán a szántó területek hasznóbére kereken 40.000 P. zárszámadási bevételt jelentett, addig az 1932-es zárszámadás ezen a címen csupán kereken 24.000 P.-öt könyvel el.

A csoport kiadásainak és bevételeinek az alakulását egyébként az alant csatolt táblázat tünteti fel.

A csoport állagába a következő vagyontestek tartoznak:

A csendőrörök által igénybevett épület, a Szent Imre internátus által bérelt épület (ez eredetileg gőzfürdőnek épült, de a háború kitörése megakadályozta az üzembehelyezést és a háború után sem helyezték üzembe) és az u. n. Dohánysori iskolánál lévő egyik lakás, amelyet a város nem bocsájtott az iskolafenntartó állam rendelkezésére. Az épület eredetileg dohánybeváltó céljaira szolgált, de annak a Csongrádról való elhelyezése után egy ideig üresen állt, majd pedig iskola épület lett belőle. A kéttanítós iskola elhelyezése után még fennmaradt egy lakás és azt bérbeadással hasznosítja a város.

Bérbeadással hasznosították a városháza épület alatt lévő pincéket is.

A város tulajdonában 1245 kat. hold 426 □ öl jövedelmező és 1260 kat. hold 1274 □ öl nem jövedelmező földterület van.

A jövedelmet hajtó birtoktestekből Tiszaujfalú nagyközség határában 228 k. hold 1489 □ öl, Magyartés kisközség határában pedig 364 k. hold 394 □ öl terület el. A többi Csongrád város határában belül fekszik.

Az 1934. évi költségvetési előirányzat kimutatását alapul véve 1932 év végén Csongrád megyei város cselekvő vagyona végső eredményében 2.067.927 P-nyi jövedelmező és 344.446 P-nyi nem jövedelmező állaggal összesen:

2.442.373 P-t tett ki.

Ezt terhelte ugyanekkor 268.780 P hosszú lejáratú kölcsön és 716.556 P függő kölcsön, vagyis összesen 985.336 P-nyi teher, amiért is a ugyanabban az időpontban a város tiszta vagyona

1.457.057 P-t tett ki.

A vagyonmérleget illetően meg kívánjuk jegyezni, hogy az igen nagy mértékben függ a reális vagy irreális becsléstől, amellyel a vagyon egyes elemeit értékelik. A város hatósága által eszközölt becsléssel szemben ellenőrző becslésbe nem bocsájtkozunk.

A költségvetés utolsó csoportja a hitelügy, amelynek a jelentősége aszerint alakul, hogy a város — amint ezt a jobb időkben tette — tőkét helyez-e el, vagy pedig — amint ez jelenleg forog a szőnyegen — az igénybevett tőkék kamatait és törlesztését kénytelen-e viselni.

A csoport kiadásai kizárólagosan a kölcsön-törlesztésekből állanak, míg a bevételei, abban az időben amikor a városnak pénzkészletei voltak, azok átmeneti kihelyezéseiből eredő kamatok.

A csoport kiadásainak és bevételeinek az alakulását egyébként az alanti táblázat tünteti fel.

A csoport, amint már említettük jelenleg igen passzív jellegű. Ennek az oka a VI. csoportnál említett és az 1929. év folyamán végrehajtott nagyobb arányú beruházás, amelyet az eredeti előirányzat szerint törlesztéses kölcsönből kellett volna fedezni. A polgármester leszavazásával és megbuktatásával a beruházás illetve a törlesztéses kölcsön a kutba esett. A beruházásból azonban végrehajtást nyert a már említett több mint 11 km. hosszú aszfaltjárda kiépítése és a baja-erdőhegyi tranzverzális műút belterületi szakaszának a megrövidítése az által, hogy azt a Szentháromság-tér, Hunyadi-tér, Szentesi ut szakasz helyett a Dob-utcán és a Kereszt-utcán vezették be a Szentesi utba. Ezenfelül még több kisebb szakaszon burkolták be az uttestet a város belterületén.

Mind a két beruházást a polgármester leszavazása dacára azért hajtották végre, mert a nagy beruházási program elgondolása szerint a beruházásnak ezt a részét az érdekeltség viselte volna a legnagyobb részben. Az érdekeltség az akkor hatályban lévő járdaépítési szabályrendelet értelmében az egyes utcákban

VIII. Hitelügy.

Szükséglet

	Előirányzat		Jóváhagyás		Zárszámadás	
	összes	% dologi	összes	% dologi	összes	% dologi
1926					50002,56	175793,70
1927						20492,—
1928						
1929						
1930	170817,—			817,—		73814,14
1931	75800,—			189452,—		225688,47
1932	98536,—			98536,—		101907,—
1933	102796,—			102796,—		84855,—
1935	90850,—					
1934	82220,—			84290,—		

Fedezet

Előirányz. Jóváhagy. Zárszám.

	Előirányz.		Jóváhagy.		Zárszám.	
	P	f	P	f	P	f
1926					185117,57	
1927			50900,—		6241,—	
1928	3000,—		5000,—		5404,26	
1929	1004500,—		4500,—		611674,68	
1930	500,—		100500,—		100091,05	
1931	—		—		2,—	
1932	—		—		90,—	
1933	—		—		—	
1934	—		—		—	

abszolút többséggel el is határozta az aszfaltozást és ennek az alapján indult meg az aszfaltozási munka, ahol a város tulajdonképpen csak közvetítő szerepet játszott a vállalkozó és az egyes érdekeltségek között.

Közben jött a világgazdasági válság elmélyedése és mivel az akkori polgármesternek itt nem részletezhető okokból igen erős ellenzéke volt, az aszfaltosok tömörültek és mivel a városi képviselők tekintélyes része érdekelt volt az aszfalt ügyben és ezt az érdekeltséget a járdaépítési szabályrendelet módosításakor nem vették figyelembe, az eredeti szabályrendelet megváltoztatásával a várost is belehozták az obligóba, aminek a következménye volt a törlesztéses kölcsönnek és az utburkolási költség fedezetére pedig függő kölcsönnek pótköltségvetéssel való biztosítása.

Ennek a következménye egyrészt a csoport megduzzadása és erősen passzívvá alakulása lett, másrészt pedig az, hogy mind a város, mind pedig az érdekeltség súlyos megterhelése folytán további és produktív beruházásokra gondolni sem lehetett s végső eredményében abból a nagy beruházási programból, amelynek a költségeit 1.000.000 P-be irányozták elő 1929-ben mintegy csak az egyharmada valósult meg, de viszont a járdaépítési szabályrendelet módosítása következtében közel az egész program költségeinek a kétharmada felhasználásával.

Az ilyenformán eladósodott város a válság elmélyülésének első hullámverései zavarában még folyó kiadásait sem bírta fedezni és így nem volt más hátra, mint hogy az előző idők folyamán tartalékkölt alapokat, nevezetesen az Új városháza építési alapot vegye igénybe függő kölcsön formájában.

25. §. Az anyagbeszerzés.

A közigazgatás dologi szükségleteiről való gondoskodás az anyagbeszerzés útján történik. Önkormányzati testületeink általában, amint ez az idevágó szakmunkákból¹ kitűnik, behatóbban nem rendezték ezt az aránylag igen fontos és jelentőségteljes kérdést. A vizsgált autonómiában sem fektettek az anyagbeszerzés rendszerének kialakítására nagyobb súlyt, pedig itt is elég jelentős az, tekintettel arra, hogy pl. az e szempontból vizsgálat tárgyává tett 1933. év költségvetési előirányzatában a szorosabban vett beszerzés (anyagbeszerzés) 119.421 P-vel szerepel, ami a 607.743 P-ös költségvetésnek 19.6 %-át, a költségvetés nem személyi kiadásainak (319.993 P) 37.6 %-át teszi ki.

Az anyagbeszerzést a szervezeti szabályrendelet a gazdasági hivatal (gazdasági tanácsnok) és a gazdasági bizottság hatáskörébe utalja, olyannyira, hogy annak a tulnyomó feladatköre éppen a közület dologi szükségleteinek a fedezéséről való gondoskodás. A

¹ V. ö. Göbel József: A közigazgatás dologi szükségleteinek gazdaságos kielégítése. Anyagbeszerzés. Magyar Közigazgatástudományi Intézet kiadványai. 14. sz.

A költségvetés csoportja	A hitel rendeltetése		Jegyzet										
	Dologi kiadások összege	A beszerzési fogamra alkalmas dologi kiadások	Anyagbeszerzés	Papír, nyomtatvány	Textil, bőrkonfekció	Egyszerűbbi vegyszercikkek	Tűzelszerelés, világítás	Elelmiszerek (előlemezés)	Műszaki cikkek és anyagok	Tatarozás	Lejárati bevételek	Egyéb bevételek	
I. Általános igazgatás	51789	55009	16780	6711	2226	—	5410	—	1155	—	1500	—	
II. Köz- és állategészségügy	16.918	2155	14785	6200	106	874	450	6282	—	757	40	76	
III. Közoktatás stb.	49588	51664	17924	—	—	—	11244	—	—	5956	744	—	
IV. Szegénységügy	59751	11661	18070	—	—	12000	995	12775	—	—	500	2000	
V. Közlelmezés	5461	1101	2560	550	—	—	260	—	—	750	1000	—	
VI. Városépítés stb.	57695	4375	55322	200	—	—	80501	—	5589	19192	—	250)	
VII. Vagyongazdálkodás	29981	25501	6180	—	—	—	—	—	50	6000	—	150	
VIII. Hitelügy	90850	90850	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
I—VIII. abs. szám	319995	200372	119421	15461	2552	12874	26409	19057	4745	52055	5584	4526	
I—VIII. %	100	62.4	37.6	11.2	1.9	10.8	22.1	16.0	4.0	27.5	2.9	5.8	
Uránia mozgó	12400	9100	2500	—	—	—	—	—	2500	—	—	—	
Hajóhid	15950	8950	7000	250	—	—	250	—	—	6500	—	—	
Közmunkaalap	51200	29252	1968	—	500	—	—	—	—	1468	200	—	
Iskola alapvagyong	4910	—	4910	—	—	—	—	—	—	4910	—	—	
Törzsvagyong alap	552	552	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
Testnevelési alap	924	650	274	148	—	—	60	—	—	—	—	66	

8000 P. Közvilágítás

Onálló v. köz-
intézmények és
különálló
alapok

gazdasági ügyosztály azonban elsődleges feladatának a mezőgazdasági közigazgatásban való közreműködést tekintette, aminek következtében az anyagbeszerzés, már a költségvetés és a mindenkori pénzkészlet szerint determinálva, részben eredeti helyén (gazdasági hivatal), részben a városi mérnök, a számvevőség és a polgármester között oszlott meg. Természetesen szorosabban vett anyagraktározásról és kezelésről szó sem lehetett. A vizsgálat alkalmával novumként lehetett tapasztalni az új városi mérnök által létesített építési anyagraktárt, amely az addig semmiféle raktári kezelésben nem részesült anyagkészletet kívánta konzerválni. Itt elsősorban az új építkezéseknél visszamaradt, vagy a tatarozások során fennmaradt és az esetleges bontások alkalmával nyert anyagokat gyűjtötték össze és raktározták el. Az építési anyagraktárban az inségmunkákkal kapcsolatban utcai esőlevezető csatornákat is állítottak elő betonból.

Pedig amint a fenti számadataink és még inkább a csatolt táblázatunk igazolják a vizsgált közület még a mai erősen leredukált költségvetés mellett és a lehető legnagyobb takarékoság jegyében dolgozva, tekintélyes összeget fordít a szorosabban vett anyagbeszerzésre. A dologi kiadások többi része pedig a különböző állami intézményeknek nyújtott hozzájárulás, esetleg az egyes alapok dotálása, továbbá a várost terhelő közterhekből (adók és a vármegyei kiadásokhoz való hozzájárulások) áll.

A fentebbi táblázatunkban a már idézett költségvetési előirányzat alapján bemutatjuk az egyes költségvetési csoportok keretein belül a dologi kiadásokat és ebből részletezzük a szorosabban vett beszerzéseket is. A beszerzések főcsoportjait, a fentebb idézett műben közölt szempontoknak megfelelően állítottuk össze azért, hogy az összehasonlításra alapul szolgálhasson.

Amint a táblázatból kitűnik a vizsgált közület a beszerzésre, rendelkezésre álló összeg legnagyobb részét tatarozásra, építőanyagok beszerzésére és általában karbantartásra fordította. Közvetlenül ezután következik a tüzelőszer beszerzésre, valamint a fűtésre fordított összeg, majd az emberi és állati élelmiszerek és élelmezés költségei. Ez utóbbi részben a város mezőgazdasági jellege miatt tartandó köztenyésztésre szolgáló apaállatok (II. csoport) és a szegényházban elhelyezett ápoltak élelmezési költségeiből (IV. csoport) állott elő. Ezután következik a marhalevel ürlepok ára miatt magasra felugró papír, nyomtatvány és irodai szükségletre fordított összeg és közvetlenül utána az egészségügyi cikkek csoportja. Ezt az utóbbi csoportot a szegénysorsu betegek gyógyszerészükségletére beállított összeg hozza előre. Kisebb tételt képeznek a ruházati, továbbá a műszaki, valamint a berendezési cikkek.

Az egyes csoportok nem személyi kiadásaiból a tulnyomó többség az anyagbeszerzésre esik a köz és állategészségügynél, a szegényügy és népjólét csoportjánál, a közélelmezésnél és a városépítésnél. A beszerzések tárgya szerint a legtöbb csoportban van képviselve a fűtés és a világítás.

Az önálló vagyongazdálkodású intézmények és az önálló alapok terhére történő anyagbeszerzésben a legjelentősebb rész ismét a tatarozásra és a karbantartásra fordított összeg.

Ami az anyagbeszerzéssel kapcsolatos anyagfelhasználást illeti, csak a legutóbbi évek nehézségei győzték meg az autonómiát arról, hogy érdemes erre a kérdésre is súlyt fektetni. Különösen megmutatkozott ez a különböző nyomtatványok felhasználásánál, ahol a régebbi időben előfordult, hogy minden évben egy új nyilvántartást fektettek fel és annak néha a fele is kihasználatlanul maradt és az a fél elég jelentős nyomtatványmennyiséget jelentett. Aránylag talán kisebb jelentőségű — tekintve a vizsgált autonómia kis ügyforgalmával kapcsolatos minimálisabb papír és nyomtatvány szükségletet — de egyrészt itt is érvényesül a sok kicsi sokra megy elve, másrészt pedig sajnos fölöttébb jellemző.

A fentebb már említett építési anyagraktárnak a létrehozatala minden esetre egy újabb szellemnek az előretörését jelenti.

26. §. Közüzemek. Önálló vagyongazdálkodású intézmények és különálló alapok.

A vizsgált közület közüzemeit két csoportba oszthatjuk. Mégpedig, amelyek:

1. A költségvetés keretén belül szerepelnek
2. és amelyek önálló vagyongazdálkodásúak.

A városnak eredetileg három önálló vagyongazdálkodású üzeme volt, mégpedig: az Uránia mozgószínház, a Központi Szeszfőzde és a Hajóhid üzem (ez eredetileg a Nagyréti-Pénztár keretén belül tartatott fenn és csak később lett önállóvá).

A három üzem közül elsőnek a Központi Szeszfőzde önállósága szűnt meg. Az üzem ráfizetéssel dolgozott, amiért is mint ilyet megszüntették és a szeszfőzdet vállalkozónak adták bérbe. Jelenleg a vállalkozótól beszedett összegekkel szerepel csupán a közpénztári költségvetésben.

Az Uránia mozgószínház még önálló vagyongazdálkodással dolgozik ugyan, de hasonlóan a szeszfőzdehez szintén bérbeadással van hasznosítva. Az önálló vagyongazdálkodás alapjában véve tehát nem jelent semmit. A bérlőtől beszedett összegek teljes egészükben, az azelőtti kezelés idejében a törzsvagyon alaptól és a közpénztárból felvett kölcsönök törlesztésére szolgálnak. Mihelyt a törlesztés befejezést nyert, az önálló vagyongazdálkodás is megszűnik.

Marad tehát önálló vagyongazdálkodású intézménye egyetlenegy a városnak és ez a *hajóhid üzem*. A hajóhid a Tisza-Körös-zugban lévő városi területeket köti össze a várossal. A hajóhídon kívül kompot tart fenn és télen, ameddig a víz illetve jégviszonyok engedik, dereglyékkel tartja fenn az összeköttetést. Önálló vagyongazdálkodása csak annyi különállást jelent, hogy a költségvetését a közgyűlés a közpénztári költségvetéstől elkülönítve, de azzal

Hajóhid-üzem.

Szükséglet.

	Előirányzat			Jóváhagyás			Zárszámadás			
	összes	szem.	% dologi	összes	szem	% dologi	összes	személyi	% dologi	
1926										
1927	24560.—	8002.—	32.8	24560.—	8981.60	36.8	48268.—	8590.—	17.5	59878.—
1928	26592.—	10492.—	39.5	24560.—	8002.—	32.8	51517.—	7655.—	14.8	25682.—
1929	23840.—	10312.—	43.3	26592.—	10200.—	38.4	21846.42	8354.06	38.1	13512.56
1930	23840.—	10752.—	45.1	25840.—	10592.—	41.0	23801.82	9725.65	40.8	14076.17
1931	22800.—	10752.—	47.1	25840.—	10752.—	41.6	22768.14	10506.97	46.5	12061.17
1932	25000.—	10068.—	40.3	22800.—	10068.—	44.1	21784.—	9468.—	43.5	12516.—
1933	21020.—	7000.—	33.3	25000.—	7000.—	28.0	48144.—	7482.—	15.5	40662.—
1934										

Fedezet.

Előirányz. Jóváhagy. Zárszám.

	Előirányz.			Jóváhagy.			Zárszám.		
	P	f	%	P	f	%	P	f	%
1926	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1927	—	—	—	24560.—	24560.—	100.0	52142.—	29045.—	55.8
1928	24560.—	—	100.0	24560.—	24560.—	100.0	21065.66	—	—
1929	26592.—	—	100.0	26592.—	26592.—	100.0	23505.57	—	—
1930	23840.—	—	100.0	23840.—	23840.—	100.0	21597.20	—	—
1931	23840.—	—	100.0	23840.—	23840.—	100.0	21898.—	—	—
1932	22800.—	—	100.0	22800.—	22800.—	100.0	16421.—	—	—
1933	25000.—	—	100.0	25000.—	25000.—	100.0	—	—	—
1934	21020.—	—	100.0	21020.—	21020.—	100.0	—	—	—

egyidejűleg tárgyalja. Az üzem pénztára csupán bevételi pénztár, mert egész pénzkezelését a közpénztár bonyolítja le. Az üzem személyi tekintetben a gazdasági hivatal, műszaki tekintetben a városi mérnök, anyagi ügyeit tekintve pedig a gazdasági hivatal és a számvevőség kezelése alatt áll és semmi önálló funkciót kivéve a közvetlen technikai fenntartást és felügyeletet nem végez.

A hajóhíd üzem jelenleg különlegesebb jövedelemmel nem dolgozik, mert saját maga amortizálja, illetve téríti vissza az átalakítási és nagyobb tatarozási munkáira felvett kölcsönét. Kiadásai legnagyobbika a fenntartásra fordított összeg és az alkalmazottak személyi járandóságai. Alkalmazottainak száma az 1954-es költségvetési előirányzat szerint összesen hat, még pedig: 1 pénztárnok hídmaster, és 5 hídász. Bevételeit a hajóhíd és komp átkelési díjak adják.

Bevételeinek és kiadásainak alakulását az alanti táblázat tünteti fel.

A különálló alapok száma az utóbbi évek folyamán változó volt. Részben újak létesítettek és részben egyesek önállósága megszűnt és ezek beolvadtak a közpénztárba.

1927-ben még három alappal dolgozott a vizsgált közület:

1. iskola alap, 2. közmunka alap, 3. járda alap.

1928-ban megszűnt a járda-alap és helyére került az Ujvárosháza építési alap.

1932-ben tárgyalja először a közgyűlés a Testnevelési alap költségvetését. A fenti négy másik alapon kívül és az 1934--ik évi költségvetési előirányzatban szerepel először a nyugdíj alap.

Az alapok azonban eltekintve az iskola-alapvagyontól és a közmunkaalaptól s talán némileg a törzsvagyion alaptól, tulajdonképpen csak fiktiiv jellegűek. Egy ideig komolyabb összeget jelentett az Ujvárosháza építési alap, amely a költségvetés terhére tartalékkolt összegből állt elő. Ezt azonban a válság kezdetén a közpénztár kölcsön vette és a polgármester-válságok elsimultával a vizsgálat után megindult új városházaépítés nem az alap terhére, mert hiszen azt a közpénztár képtelen lett volna visszafizetni, hanem az inségmunkák terhére történt, illetve azoknak a keretein belül oldották meg.

A másik két alap t. i. a Testnevelési Alap és a Nyugdíj Alap komolyabb bevételekkel nem rendelkezik. Az alapok terhére történő kiadásokat a közpénztári hozzájárulásból fedezik, úgyszólván teljes egészükben.

A *közmunka-alap* dotációja a közmunkaváltság címén befolyó összegekből áll. Ezenfelül legföljebb csak az esetleges pénztári maradvány és az egészen jelentéktelen társadalombiztosítási díj megtérések jöhetnek számításba.

Az alap terhére tartják karban a város által karbantartandó utakat és annak a terhére fizetik a vármegyei közuti alapnak járó hozzájárulásokat. Az alapot terhelő személyi kiadások az utkaparók (szegődményes alkalmazottak) járandósága. Dologiak pedig

Közmunka-alap.

Szükséglet.

	Előirányzat			Jóváhagyás			Zárzámadás				
	összes	szem.	% dologi	összes	szem.	% dologi	összes	személyi	% dologi		
1926							91351.—	2218.—	2.4	89133.—	97.6
1927				55595.52	11897.60	22.2	41695.92	10299.—	24.1	52459.—	79.4
1928	39403.—	11898.—	30.2	27505.—	69.8		58769.25	11248.31	29.0	27520.74	71.0
1929	51700.—	11500.—	22.3	40200.—	77.7		51640.56	11564.20	22.0	41276.16	78.0
1930	54996.—	11505.—	20.9	43491.—	79.1		51990.27	11697.29	22.5	40292.98	73.5
1931	57169.—	11505.—	20.1	45664.—	79.9		45735.—	11504.—	24.7	54451.—	75.5
1932	50002.—	11700.—	25.4	38302.—	74.6		43458.—	10470.—	24.1	52988.—	75.9
1933	42000.—	10800.—	25.7	31200.—	74.3						
1934	27068.—	10560.—	39.0	16508.—	61.0						

Fedezet.

Előirányz. Jóváhagy. Zárzámad.

	Előirányz.		Jóváhagy.		Zárzámad.	
	P	f	P	f	P	f
1926					85474.—	
1927			53595.—		94268.—	
1928	59405.—		59555.—		75685.54	
1929	51700.—		51700.—		55376.46	
1930	54996.—		54996.—		55120.60	
1931	57169.—		57169.—		50046.—	
1932	50002.—		50002.—		44282.—	
1933	42000.—		45597.—			
1934	27068.—					

utkaparók ruhajárandóságára, a munkaeszközök javítására és pótlására, az utak fenntartására fordított összegek és az előbb említett vm. közuti alapnak járó hozzájárulás.

Az alap bevételeinek és kiadásainak a csökkentése részben a kisebb kiadás, illetve a pénztári maradványok kevesbedése, részben pedig a vármegyei közuti alapozói hozzájárulás és az utkaparók személyi járandóságainak a csökkentése folytán állott elő.

Az alap bevételeinek és kiadásainak az alakulását egyébként az alant csatolt táblázat tünteti fel.

A közmunka alappal kapcsolatban megjegyzendő, hogy a tanyai utak hossza 538.889 m. s ebből csupán 15.200 m. a kiépített. A kiépített utak legnagyobb része a már említett Baja-erdőhegyi tranzverzális állami műút, további az u. n. szegedi-út, amely th. közút.

A vármegyei közuti alapnak befizetett összeggekkel kapcsolatban meg kell jegyezni azt, hogy kiépített th. közutja Csongrádnak a már említett szegedi uton kívül nincs. A szegedi utat sem Csongrád kedvéért építették ki, hanem valószerűen azért a két nagybirtokért, amelyen keresztül halad Csongrád határa után.

Meg kell állapítanunk, hogy abból az átlagosan évi 25.000 P.-ből, amelyet Csongrád a vármegyei utadó alap dotálására évente fizet, külterületi útjait jelentős mértékben tudta volna rendbehozni, illetve azok legfontosabbjait ki tudta volna építeni, míg a vármegye nem tartotta érdemesnek, hogy ezekből a tekintélyes összegekből, akár egy méter utat is építesse Csongrádnak a vizsgálat időpontjáig.

A *törzsvagyon* alap nem más, mint a város tiszaujfalusi ingatlanából az O. F. B. által igénybe vett terület megváltási árának a kamatai, illetve esedékes tőketörlesztései tőkésítése. Az alap terhére történik az egyes kisebb ingatlanok (házhelyek megvásárlása, illetve (mint 1932-ben) városi tulajdont képező épületek kibővítése.

Az alap bevételeinek és kiadásainak az alakulását az alant csatolt táblázat tünteti fel.

Év	Szükséglet.			Fedezet.			
	Elő- irányzat		Zárszá- madás	Elő- irányzat		Zárszá- madás	
	P	f	P	P	f	P	f
1930	—.	—.	—.	—.	—.	—.	5718.42
1931	—.	—.	—.	7908.04	7908.04	3825.—	—.
1932	—.	—.	4574.—	3718.04	3718.—	4624.—	—.
1933	552.—	552.—	—.	7490.—	7490.—	—.	—.
1934	218.—	—.	—.	4096.—	—.	—.	—.

Az *iskola alap-vagyon* eredete azokba az időkbe nyúlik vissza, amikor még a község elemi népiskolái jellegük szerint községi voltak. Az államosítás után is fenntartották az alapot és az iskolák tatarozásainak egy részét annak a jövedelmeiből fedezik. Az alap több apró parcellában lévő mezőgazdaságilag művelhető földterületből áll. Ezek bérbeadással hasznosíthatnak és az alap jövedelmeit az iskolák tatarozási költségeinek részbeni fedezésére for-

dítják. Meg kell még jegyezni azt is, hogy az iskolaalapvagyont képező birtoktestek utáni illetékegyenértéket, egyenes állami adókat és egyéb adókat, továbbá a közbirtokossági járulékot a közpénztári költségvetés VII. csoport I. fejezet, 4. cím, 2. rovat (A bérbeadott ingatlanokkal kapcsolatos dologi kiadások) terhére fizetik ki és nem az alap költségvetésének a terhére.

Az alap kiadásainak és bevételeinek az alakulását egyébként az alanti táblázat tünteti fel.

Év	Szükséglet.						Fedezet.					
	Elő- irányzat		Jóvá- hagyás		Zárszá- madás		Elő- irányzat		Jóvá- hagyás		Zárszá- madás	
	P	f	P	f	P	f	P	f	P	f	P	f
1926	—	—	—	—	67129.96	—	—	—	—	—	—	64671.92
1927	—	—	5715.04	—	29424.—	—	—	5256.—	—	29424.—	—	—
1928	2701.—	—	2701.—	—	2469.59	2701.—	—	2701.—	—	2959.94	—	—
1929	2956.—	—	2956.—	—	628.01	2956.—	—	2956.—	—	5511.61	—	—
1930	5458.—	—	5458.—	—	785.62	5458.—	—	5458.—	—	5659.56	—	—
1931	5402.—	—	5402.—	—	6322.—	5402.—	—	5402.—	—	8445.—	—	—
1932	5402.—	—	5402.—	—	2905.—	5402.—	—	5402.—	—	5650.—	—	—
1933	4910.—	—	4910.—	—	—	4910.—	—	4910.—	—	—	—	—
1934	1510.—	—	—	—	—	1510.—	—	—	—	—	—	—

Az *uj városháza építési alap*, amint ezt már fentebb említettük, az erre a célra tartalékolt összegekből áll, amelyeket a közpénztár később kölcsön vett az alaptól. Ujabb tartalékolások hiányában az alap bevételei az eddig tartalékolt összegek, mint pénztári maradvány és a tartalékolt összegek, után járó kamatok fél-évenkénti tőkésítéssel. Az alap terhére kiadás eddig nem történt. Az alap bevételeinek az alakulását az alanti táblázat tünteti fel.

Év	Szükséglet.						Fedezet.					
	Elő- irányzat		Jóvá- hagyás		Zárszá- madás		Elő- irányzat		Jóvá- hagyás		Zárszá- madás	
	P	f	P	f	P	f	P	f	P	f	P	f
1929	75927.—	—	—	—	—	—	75927.—	—	75927.—	—	89100.—	—
1930	—	—	—	—	—	—	89105.—	—	89105.—	—	127709.—	—
1931	—	—	—	—	—	—	158147.—	—	158147.—	—	157414.—	—
1932	—	—	—	—	—	—	157656.—	—	157656.—	—	159451.—	—
1933	—	—	—	—	—	—	138961.—	—	138961.—	—	—	—
1934	—	—	—	—	—	—	145990.—	—	—	—	—	—

A Testnevelési alap dotációja a 79.617/IV. B. M. 1927. sz. rendelet alapján a költségvetési összeg 5 %-ából áll elsősorban, amelyet a közpénztári költségvetés III. csoport II. fejezet 2. cím (a Testnevelési alap segélye) terhére fizetnek ki, továbbá a leventekihágások birságpénzeiből és az esetleges adományokból áll. Ezekből a jövedelmekből fedezik a vezető főoktató, továbbá a leventeoktatók és a leventenyilvántartók tiszteletdíjait és a leventeoktatással járó dologi kiadásokat. A kiadások tulnyomó többsége személyi kiadásokból áll.

Az alap bevételeinek és kiadásainak az alakulását az alanti táblázat tünteti fel.

Testnevelési alap.

Szükséglet.

	Előirányzat			Jóváhagyás			Zárzámadás				
	összes	szem.	%	összes	szem.	%	összes	személyi	%	dologi	%
1932	7000.—	5568.—	79.6	7000.—	5568.—	79.6	1432.—	1432.—	20.4	530.—	3.9
1933	7000.—	6076.—	87.0	7000.—	6076.—	87.0	924.—	924.—	13.0		
1934	6700.—	6076.—	90.7	624.—	624.—	9.5					

Fedezet.

Előirányz. Jóváhagy. Zárzámad.

	P	f.	P	f.	P	f.
1932	7000.—	7000.—	7000.—	6295.—	—	—
1933	7000.—	7000.—	7000.—	—	—	—
1934	6700.—	—	—	—	—	—

A nyugdíj alap, amint már említettük az 1934-es költségvetési előirányzatban szerepel először. A nyugdíjakat addig a költségvetés I. csoport I. fejezetének a személyi kiadásai terhére utalták ki. A helyzet az alap felállítása óta, amint ezt megfelelő helyen említettük, csak annyiban változott, hogy most ugyanazt az összeget ugyanazon csoport és fejezet dologi kiadásainak a terhére utalványozzák, mint közpénztári hozzájárulást a nyugdíjalap kiadásaihoz.

Az alap jövedelmei a fenti hozzájáruláson felül az eddig a költségvetésben szereplő nyugdíjjárulékokból és az alkalmazottak kereseti adójából állanak. Kiadásai pedig a nyugdíjak, a kegydíjak és az esetleges temetkezési járulékok.

Az alap terhére összesen 19 nyugdíjas és 3 kegydíjas élvez el látást. Még pedig a nyugdíjasok fejenként átlagosan 1.600 P-öt, összesen 30.412 P-öt évente, a kegydíjasok pedig fejenként 362 P-öt, összesen 1.087 P-öt.

Minthogy az alap kiadásai majdnem teljes egészükben személyi jellegűek (kivéve a temetkezési segélyekre beállított 500 P) és tekintve, hogy eddigelé csak egy előirányzatban szerepelnek a kiadások és bevételek, azok megoszlását, illetve alakulását táblázatban, nem közölhetjük. A nyugdíjterhek alakulásáról egyébként az arra rendelt helyen már megemlékeztünk.

27. §. Összefoglalás.

A közigazgatás gazdaságosságát és eredményességét vizsgálván a költségvetés csoportjai és fejezetei szerint néztük az egyes igazgatási ágak működésének költségeit, az igazgatási ág általános helyzetét az általa a várossá alakulás óta végrehajtott tevékenységet.

Nem lesz érdektelen egy befejező pillantást vetni Csongrád város életét és helyzetét kifejező költségvetés egészére sem.

Erre vonatkozólag részint a költségvetés főösszegeit hasonlítottuk egybe a szokott módszer szerint 1926-tól 1934-ig, másrészt pedig az 1932. évet vettük tüzetesebb vizsgálat alá, amennyiben annak egyes csoportjait és az I. csoport fejezeteit hasonlítjuk egybe.

Ha az egyes csoportok egymásközötti viszonyát szemléljük, akkor látjuk azt, hogy mind a szükséglet, mind a fedezet terén a legerősebb helyzetet az I. csoport: az általános igazgatás foglalja el.

Különösen vonatkozik ez a szükségletek személyi kiadásaira, amelyek közül az 1932. évi zárszámadási eredményeket véve alapul 80,5 % esik az általános igazgatásra.

Hasonlóan jelentős a csoport által felhasznált dologi kiadások összege is, amennyiben azt csak a Hitelügy mulja felül.

A beruházások hiányát és az autonómia vegetatív életét mutatja viszont az a körülmény, hogy a városépítés dologi kiadásai csupán 3,6 %-át tették ki a költségvetés zárszámadási főösszegének.

Gsongrád m. v. költségvetési főösszegének eredményei 1926—1954 években.

Szükséglet

	Előirányzat			Jóváhagyás			Zárzámadás								
	összes	szem.	%	összes	szem.	%	összes	személyi	%	dologi	%				
1926															
1927				—	555475,62	258164,14	46,5	297311,48	35,5	707498,68	224022,77	51,7	485475,91	68,5	
1928	650782,—	270559,—	42,9	560223,—	57,1	574949,—	262013,—	45,6	515956,—	54,4	552592,—	239724,—	43,4	512268,—	56,6
1929	1797719,—	503875,—	17,0	1491846,—	85,0	758544,—	298145,—	41,4	440201,—	59,6	661665,80	296959,12	44,9	564726,68	55,1
1930	694245,—	300158,—	45,2	594085,—	56,8	801269,—	296098,—	57,0	505171,—	65,0	1269755,18	286116,16	22,5	983619,02	77,5
1931	723893,—	316587,—	45,7	407508,—	56,5	707602,—	515566,—	44,6	592056,—	55,4	799646,85	501914,44	57,8	497732,41	62,2
1932	673528,—	315649,—	46,6	559679,—	55,4	615471,—	287048,—	46,6	528425,—	53,4	705267,90	507895,52	45,7	597572,58	56,5
1933	608579,—	288526,—	47,3	319993,—	52,6	555149,—	229955,—	41,6	523214,—	58,4	555552,—	244512,—	45,8	289240,—	54,2
1934	522821,—	213747,—	41,5	507074,—	58,7										

Fedezet

Előirányz. Jóváhagy. Zárszám.

	P	f	P	f	P	f
1926						
1927					616295,46	
1928			437192,92		444749,—	
1929	516557,—		475767,—		586779,07	
1930	1675206,—		605210,—		1211794,56	
1931	556168,—		676095,—		703272,75	
1932	511954,—		530986,—		458655,05	
1933	485490,—		467129,—		402549,—	
1934	428726,—		407396,—			
1954	522954,—					

A beruházásokra szánt összegek a szociális segítségre mentek el, aminek a jelentős voltát bizonyítja az, hogy az összes kiadások 6.6 %-a és a dologi kiadások 11 %-a ment el a szegényügy dotálására.

Az 1932. évi költségvetési adatokat a D alatti táblázat tünteti fel:

Az autonómia pénzügyi helyzetének a fokozatos romlását tanúsítja, viszont az 1926—1934. évi költségvetési adatok egybevetése.

Ennek igazolására csak a következő két adatot állítjuk szembe: 1928-ban az előirányzat szerint csupán 114.445 P volt a költségvetési hiány, vagyis a póttadóval fedezendő összeg, míg 1934-ben a legnagyobb takarékoság jegyében, a tisztviselők fizetésének többszöri leszállítása után, ugyyszólván csak a vegetációra berendezett és az 1928-as előirányzattal szemben 107.961 P-vel kisebb költségvetési előirányzat már 199.887 P-s költségvetési hiánnyal, vagyis póttadóval fedezendő deficittel számolt.

A bevételek csökkenése igen jelentős méreteket öltött. A két kölcsönt felvevő évet kivéve állandó csökkenést mutat mind az előirányzat, mind pedig a zárszámadási eredmény ezen a téren.

Az 1928-as előirányzat még 516.557 P-s bevétellel számol, az 1934-es már csak 322.954 P-vel, a csökkenés mértéke 194.403 P.

Szomorubb ennél a zárszámadási bevételek csökkenése, amely az 1926-os 616.295 P 46 fillérről 1932-re már 402.549 P-re csökken le összesen 213.946 P 46 fillérrel, amely összeg több mint 50 %-a az 1934-es előirányzatnak.

FÜGGELÉK

A közigazgatásnak Csongráddal kapcsolatos szervei.¹

I. Csongrádon székelő szervek:

- a) belügyi igazgatás szervei:
 - megyei város hatósága
 - csongrádi járás főszolgabírája
 - rendőrkapitányság
 - csendőrőrs
 - nemzeti munkavédelmi körzetvezető
 - menhelyi telepfelügyelő
 - trachoma orvos
 - anya- és csecsemővédő intézet

- b) földművelésügyi igazgatás szervei:
 - járasi és városi m. kir. állatorvos
 - m. kir. fedezettő állomás
 - m. kir. téli gazdasági iskola
 - növényvédelmi körzetvezető
 - selyemgubó-beváltó
 - városi mezőgazdasági bizottság
 - gazdasági tudósító
 - mezőgazdasági munkásjogvédő helyi megbízott

- c) igazságügyi igazgatás szervei:
 - kir. járásbíróság
 - kir. ügyészi megbízott
 - kir. közjegyző

- d) ipari és kereskedelemügyi igazgatás szervei:
 - postahivatal
 - Máv. állomásfőnökség
 - MFTR ügynökség
 - általános ipartestület

¹ V. ö. 12. sz. grafikon.

- e) pénzügyi igazgatás szervei:
 m. kir. adóhivatal
 adófelszólamlási bizottság
 pénzügyőri szakasz
 malomellenőr (2)
- f) vallás- és közoktatásiügyi igazgatás szervei:
 róm. kath. plébános
 ref. egyházközség
 izr. hitközség
 elemi népiskola (20)
 kisegítő elemi népiskola
 óvoda (4)
 önálló gazdasági népiskola
 iparostanonciskola
 polgári iskola (2)
 reálgimnázium
 járási és megyei városi testnevelési és népgondozó ki-
 rendeltség

II. Csongrádon kívül székelő szervek:

1. Debrecen:
 ref. püspök
2. Gödöllő:
 m. kir. erdőigazgatóság
3. Kecskemét:
 mezőgazdasági kamara
4. Vác:
 r. k. püspök
5. Hódmezővásárhely:
 m. kir. méntelep
 m. kir. kultúrmérnökség
6. Szolnok:
 m. kir. folyammérnökség
 m. kir. selyemtenyésztési felügyelő
7. Budapest
 államrendőrség vidéki főkapitánya
 trachomafelügyelő
 Budapest-déli kerületi állategészségügyi főfelügyelő
 iparoktatási főigazgatóság (Kultusz)
 IV. kerületi közúti felügyelő
 Ipartestületek Országos Központja

8. Szentés:

Csongrád vármegye törvényhatósága
 főispán
 csendőrszárnyparancsnokság
 m. kir. belügyminiszter alá rendelt vm. számvevőség
 Országos Társadalombiztosító Intézet kerületi pénztára
 (Szeged) kirendeltsége
 törvényhatósági m. kir. állatorvos
 vármegyei m. kir. gazdasági felügyelőség
 m. kir. erdőhivatal
 vármegyei mezőgazdasági bizottság
 járásbírósi fogház
 m. kir. államépítészeti hivatal (Szeged) kirendeltsége
 forgalmiadóhivatal
 törvényhatósági testnevelési előadó

9. Szeged:

csendőrkörületi parancsnokság
 Nemzeti Munkavédelmi Hivatal
 állami gyermekmenhely
 Országos Társadalombiztosító Intézet kerületi pénztára
 révkapitányság
 egészségügyi kerületi felügyelő
 erdőfelügyelő
 szállás- és borászati felügyelő
 kir. törvényszék
 kir. ügyész
 ügyvédi kamara
 közjegyzői kamara
 államépítészeti hivatal
 postaigazgatóság
 MÁV üzletigazgatóság
 iparfelügyelő
 munkaközvetítő hivatal
 mértékhitelítő hivatal
 kereskedelmi és iparkamara
 MFTR vonalfőnökség
 pénzügyigazgatóság
 földmérési felügyelőség
 kongresszusi izr. községkerület
 kir. tanfelügyelő
 polgári iskolai kir. főigazgató
 tankerületi kir. főigazgató
 gazdasági iskolai szakfelügyelő
 iskolán kívüli népművelési titkár
 honvéd vegyesdandár parancsnokság

SZERZŐTŐL EDDIG ÖNÁLLÓAN MEGJELENT.

Adalék a magyar tanyakérdéshez.

Csongrád, 1929. Csongrád—Bokrospart—gyojai
gazdakör és a Csongrád—Bokrosparti Hangya
Szövetkezet kiadása. 42. l. Ára 1.— P.

A magyar tanyai közigazgatás. A tanyapolitika vázlata.

Budapest, 1932. Magyar Közigazgatástudományi
Intézet kiadványai 7. sz. 144. l. és 3 térkép. With
an English abstract: Stephen Kiss: The adminis-
tration of Hungarian Homesteads, 144. pages
with 3 mapes Ára 6.— P.

A magyar paraszt útja.

Szeged, 1934. Prometheus (Klny. az „Izenet”
1934. évi 1. sz.-ból). Elfogyott.

Adatok az alföldi „egyke” terjedéséhez.

Szeged, 1934. Prometheus (Klny. az „Izenet”
1934. évi 2. sz.-ból) Ára 0.50 P.

A szolidarizmusra való nevelés.

Szeged, 1934. Prometheus. (Klny. a „Cselekvés
iskolája” 1934/35. évf. 1. sz.-ból). Elfogyott.

Előkészületben:

Szeged tanyai közigazgatása. (Ténymegállapító je-
lentés és átszervezési javaslat).
